

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204672

UNIVERSAL
LIBRARY

శ్రీగణేశాయనమః.

❀ వేంకటాద్రిగుణరత్నావళిః. ❀

6 2 + 2 2

అలంకారశాస్త్రమ్ 35

ఇయం

అలంకారశాస్త్రలక్షణమన్యయ శ్రీమద్రాజా వాసిరెడ్డి
వేంకటాద్రి ప్రభుగూఢపతిశంసాపరలక్ష్మ్య

వ్యరచయదేవాం

అలంకారిక శేఖరస్సాహిత్యరత్నాకరవ్యాకర్తా
చక్ర వేంకటేశాస్త్రిమహాకవిః.

ముక్త్యం .

మాహిష్మతీముద్రాక్షరశాలా.

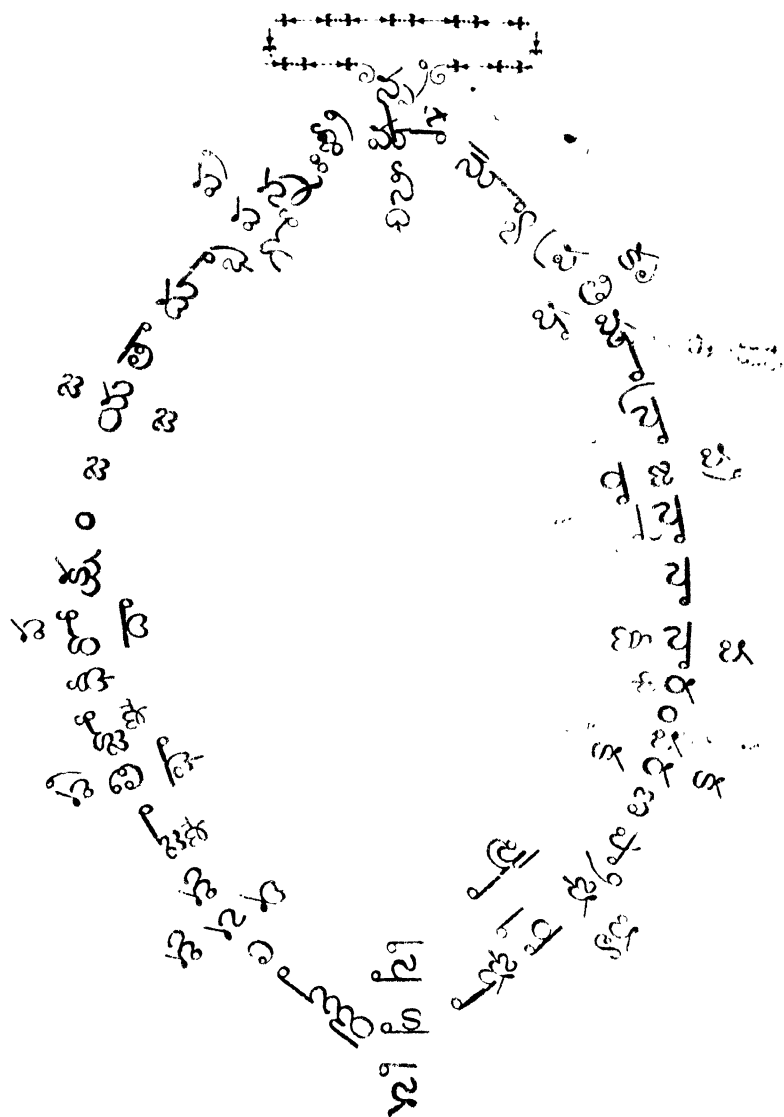
ప్రథమముద్రణమ్ 500

All rights reserved

మూల్యమ్ రూ॥ 1-0-0

1917

పుష్పమాలికాబంధః.

శ్లో. శ్రీమాన్మీమాన్సానోన్యోనతిహతికృతిమాన్రాజరాజప్రజన్మా
నానాదీనాననార్థం పరకరకరణప్రాభవో భవ్యభర్తా
భూకాంతాకాంతకాయో లనదనమనమజ్ఞాతిభాతిపృతిజ్ఞో
ధీరోదారోపరోక్షంజయజయజయతా ద్యుపగోపప్రపన్నః :

హేభూవ శ్రీనందగ్రీవాశీశ్వరప్రభో, త్వం శ్రీమాన్ మహాలక్ష్మీనమాయోక్తః,
గీమాన్ మహాబుద్ధిమాన్, ప్రమాన్యః ప్రకర్షణపూజనీయః, అసృతిహతికృతిమాన్ అవ్యా
హతకార్యః, రాజరాజప్రజన్మా, రాజ్ఞాంరాజారాజరాజకుబేరః, నిరాజరాజోధనాధిప
ఇత్యమరః. తస్మాదపి ప్రకృష్టంజన్మయస్య స తథోక్తః। కుశేరాదిపిసంస్తవనీయమహోద
యఇతిభావః। యద్వా రాజ్ఞాంరాజా రాజరాజః పృక్ష్వంజన్మయస్యన పృజన్మాన
గాసా స చ తథోక్తః। రాజాధిరాజః ప్రకర్షణమానగీయోదయశ్చేతిభావః, నానాదీనాన
నార్థం అనేకదీనపరత్వజార్థం, పరకరకరణప్రాభవః పరభ్యః కరస్య బలే కరణంతస్మి
న్ప్రాప్తవం యస్యసతథోక్తః। ఇతిజననగ్రహీతబలివైభవః। భవ్యభర్తా భవ్యానాం మంభా
నాం భర్తా నిశ్చయంలభవిరాజమానఇతిభావః। భూకాంతాకాంతకాయః భూకాంతయా
భూబాయయా కాంతఃమనోహరః కాయోయస్యసతథోక్తః। భూనాయకాపరిపాలనచాతు
రీధరీణవిగ్రహఇతిభావః। అనదనమనమజ్ఞాతిభాతిప్రతిభాః లపంతీఅనమా నిరుపమానాయా
నమజ్ఞాతీరి తయా అతిభాఅతిసృకతో యస్యస్యా తద్వశీ అతిశయితాపృతిజ్ఞాయస్య
సతథోక్తః। నిగుమనానగ్నివిభాసితాతిశయితాప్రతిహతిప్రతిభాఇతిభావః। నియతఃకీర్తిస్సమ
జ్ఞాచేత్యమరః। యద్వా లపంతిః పృకాకమానా అనమానిరుపమానా సమా సలక్ష్మీకాః
యే జ్ఞాతయో బంధవః తైః అతిభా అతిప్రకాతో యస్యసతథోక్తః। అతిశయితాః పృతి
జ్ఞాః యస్య సతథోక్తః। సచాసాపచితథోక్తః। విశేషజోభయకర్మధారయః। నిరుపమాన
మహాలక్ష్మీసమేగరాజబంధువాగ్విసరితోభిరో తిశయితపృతిజ్ఞానాం శ్చేతిభావః। ధీరో
దారః ధీరశ్చాసా ఉదారశ్చ ధీరోదారః మహాధైర్యశాలీ, కల్పశాఖా మహోదారస్య
భావ శ్చేతిభావః। అపరోక్షం పరేషం అజ్ఞేం సమీపే పరోక్షం సపరోక్షం అప
రోక్షం సమత్వమిత్యర్థః। గోపప్రపన్నః గావాచః పాంతీతి గోపాః పండితాః, గాం
భుసంపాంతీతి గోపాః పృథ్వీపతీయః, గోపాశ్చగోపాః। ని స్వర్గమపకువాగ్యజగి
దిశ్ నేతృస్సుడిభాజలఇత్యమరః। సయాపానామేక శేషవికవిధక్తావిధివీకశేషః। నదాపం
డితరాజంభుసంసేన్యమానఇతిభావః। జయజయజయతాత్ సర్వోత్కర్షణవిగ్రహస్య వర్తస్య
వర్తస్య। అత్యేదరణ తిరుక్తిః। ఇతిశ్రీచంద్రమాశీశ్వరప్రభుమాళాస్యచర్లభాస్యకార
శాస్త్రిశాపుష్పమాలికేయందత్తః। 69. 69. 69. 69. 69.

మనాన సత్తాదృశీ ముత్తమాం కృతిం ప్రాప్తుకామ సత్తాదృశకృతిని
 రాక్షాధురీణాఃకే? కుత్సా నంస్థితాః? ఇతివిచిన్వ ద్విగంవిశాంతకీర్తిం
 కాకరవర్తినిలయ మలంకారశాస్త్రపారావార పారీణం సరసకవితాచా
 తురీధురీణం కవిసార్వభౌమం వేంకటసూరి మువశ్రుత్వ సమర్థాద మా
 హ్వపయామాన, తత స్స మహాకవి రిమరావతీనిలయ మార్కసపర్యా
 ధుర్య మాశ్రితామరాహర్యం వేంకటాద్రిపభవర్య ముపానసాద. తత
 స్స మహావిభు స్తం మహాకవిం స్వప్నా నందతుందిలితాతరాత్మా సగా
 రవ మారాధ్య త ముత్తమానసే సమఃపపేన్వ స్వనామాంకితోత్త మకృ
 త్రిపదానేన స్వాత్మానం కృతార్థయితం సవిషయవ్యజ్ఞవత్. తత స్స
 మహాకవి స్తదీయం వచన మభింక్ష్య బహుమాన మురీచకార తదనం
 తరం “ కవేరల్పపివాగ్వృత్తి ర్వ్యవ్యర్థానతంసతి । నాయకోయదివ
 శ్చేతి లోకోత్తరగుణోత్తరః । అష్టభిర్వసురేంద్రాణాం మాత్రాభిర్నిమిత్తో
 నృపః । నావిష్ణుఃకృణోమతి” రిత్యాదివచనా వ్యనుస్మరణ వేంకటాద్రిప
 భువర్య మేవ సన్నాయకం సశ్చస్య స్తదమమత్మ్యా కావ్యప్రకాశికాద్య
 లంకారశాస్త్రప్రబంధానా మతిపిన్వ తతయూ మక్షేణయతాం సమాలో
 చ్య బాలా నావచిక్షీయా చ లక్షణా దన్య త ప్రతిజ్ఞోకం త మేవ విష
 ముకృత్య అతిమృదుమధురపదలలితం నవరత్నకలితం పండితసందోహ
 సమ్మోదనంధాయకం వేంకటాద్రిగణిత్యావలినామక మహ్నావ మలం
 కారశాస్త్రప్రబంధ మారచయ్యామ స. తస్మింతరం సమహాకవి స్సామా
 న్యత శ్చైత్యారంభద్యర్థాశి భువ స్వకృత్య కై వల్యపదవి మాజగామ
 తతః కాలక్రమేణ తాళపఠాలిఖన స్స మహాప్రబంధ స్తాళపత్రాలిఖతపు
 స్తకాంతశే వ్యంతరాసీత్. తస్మాత్తేషు కాలక్రమేణ కతిచన స్వరూ
 పత శ్చిధిలా బభూవు. తస్మాచ్ఛేష య మేక ఏవ కవేః కృతివతే స్తద్యం
 శ్యానాం చాద్యప్రపశా లేశతోపి శిధిలిబభూవ. తదానీం తం ప్రబం
 ధం గీర్వాణభాషాధురంధరా బ్రహ్మశ్రీఆణివల్లసీతారామశాస్త్రిణో
 దృష్టే స్వనికట మానీయ రుక్మః పశ్య త్కాలక్రమేణ తత్రభవద్వి

ర్దత్తం తం ప్రబంధం దృష్ట్యా దర్శయితాం చ మహద్భ్య స్తదీయననతా
 మాకలయ్య స్వయమేవ ముద్రాపయితు కామోపి తదీయకసితాకన్యాయా
 స్తదీయగృహప్రేషణ మేవ న్యాయ్య మితి మన్యాన స్తదీయ వంశ్యాన్యే
 షణం కుర్వే కించిత్కాల మనీనయం. వతస్మిన్నంతరే బ్రహ్మశ్రీకూచిభ
 ట్లకనకాద్రిశాస్త్రిముఖా చీప్రవాసిరెడ్డివేంకటాద్రిప్రభుజ్ఞాతయోముక్త్యాల
 సంసానాథీశ్వరా ఇదానీంతనా స్వరస వితావిరోధసదాతురీధురీణాశ్శీమం
 తోనీసిమంతో మహంత శ్శీమంద్రీనాభీశ్వరప్రసాదానభవఇతిశ్రుత్వాతేన
 సహ పూర్వోక్తం సర్వమపి సంభాష్య తస్ముభేన తేభ్యోవిజ్ఞాప్య తదను
 మతిం ప్రాప్య తాతపశ్చలిఖితం వే.కటాద్రి/గుణరత్నావళినామక మస్య
 త్ప్రపితామహేనవిరచితం ప్రబంధరత్నం యథామతి యథామాత్మకం పరి
 శోధ్య లేఖకప్రమాదాదిరహితం వ్యాలిఖ్య ముద్రాపయితుంతత్ ప్రబంధర
 త్నం తన్నికటం ప్రాసయ్య శనీయకృష్ణతా మభినంద్య సమ్మోద మవా
 పం. తస్మా న్మాత్సర్య ముత్సార్య సముత్సుకా గుణగ్రహణేన దోషవిర
 సనేన చేమ మనుగృహ్ణంతు సంక ణ్యభ్యర్థయే. శ్రీ శ్రీ శ్రీ

ఇతి

విజ్ఞానకోగ్రంథాదుః స్రీహరిస్మృతసవిధేయ,
 శిష్ట భాష్యకాచారశాస్త్రి.

విషయానుక్రమణికా.

* నాయక నిర్ణయరత్న * ప్రతే పంక్తి -	28 - 4 - స్మరణాలంకార.
2 - 13 - నాయక గుణాః	16 - రూపకాలంకారః
5 - 3 - నాయక స్వరూపని రూపణమ్.	31 - 9 - పరిణామాలంకారః
6 - 16 - ఉదాత్తాదినాయక విశేషాః	32 - 1 - సంశయాలంకారః
7 - 19 - శృంగారనాయకాః	20 - భ్రాంతిమదలంకారః
8 - 18 - శృంగారనాయికాః	33 - 1 - అపహ్నవాలంకారః
* శబ్దార్థనిర్ణయరత్న * 12 - 4 - శబ్దార్థనిరూపణమ్	34 - 4 - ఉత్ప్రేక్షాలంకారః
6 - వాచకః	38 - 19 - అతిశయోక్త్యలం కారః
13 - 1 - లక్షకః	40 - 7 - సమాశక్త్యలంకారః
14 - 25 - వ్యంజకః	41 - 6 - వినోక్త్యలంకారః
* శబ్దాలంకారనిర్ణయరత్న * 16 - 6 - ఛేదకానుప్రాసః	16 - సమాసోక్త్యలం కారః
13 - వృత్తినుప్రాసః	42 - 14 - వక్రోక్త్యలంకారః
17 - 3 - లాటానుప్రాసః	43 - 3 - స్వభావోక్త్యలం కారః
11 - పునరుక్త వదాభా సాలంకారః	8 - వ్యాజోక్త్యలంకారః
18 - 5 - యమకమ్	19 - మూలనాలంకారః
* అర్థాలంకారనిర్ణయరత్న * 20 - 2 - ఉపమానాలంకారః	44 - 4 - సాయున్యాలంకారః
27 - 3 - అనన్వయాలంకారః	12 - రిద్ధుణాలంకారః
11 - ఉపమేయోపమా లంకారః	22 - అతిర్ద్ధుణాలంకారః
	45 - 6 - పరోధాలంకారః
	46 - 19 - విశేషాలంకారః
	17 - 16 - అధికాలంకారః
	48 - 8 - విభావనాలంకారః

- 25 - విశేషోక్త్యలంకారః
 49 - 5 - అనంగత్వలంకారః
 12 - విచిత్రాలంకారః
 19 - అన్యోన్యాలంకారః
 50 - 2 - విషమాలంకారః
 27 - సమాలంకారః
 51 - 8 - తుల్యయోగితాలంకారః
 52 - 1 - దీపకాలంకారః
 23 - ప్రతివస్తుపమాలంకారః
 53 - 12 - దృష్టాంతాలంకారః
 54 - 5 - నిదర్శనాలంకారః
 55 - 3 - వ్యతిరేకాలంకారః
 13 - శ్లేషాలంకారః
 56 - 27 - పరికరాలంకారః
 57 - 9 - ఆక్షేపాలంకారః
 58 - 25 - వ్యాజస్తత్వలంకారః
 59 - 15 - అప్రస్తుతప్రశంసాలంకారః
 61 - 18 - పర్యాయోక్త్యలంకారః
 23 - ప్రతిపాలంకారః
 62 - 12 - అనుమానాలంకారః
 20 - కావ్యలింగాలంకారః [కారః
 63 - 7 - అథాంతరన్యాసాలంకారః
 23 - యథాసంఖ్యలంకారః
 64 - 5 - అర్థాపత్త్యలంకారః
 16 - పరిసంఖ్యలంకారః
 65 - 15 - 1 ఉత్తరాలంకారః
 66 - 1 - 2 ఉత్తరాలంకారః
 12 - వికల్పాలంకారః
 25 - సముచ్చయాలంకారః
 67 - 14 - తత్కరాలంకారః
 23 - సమాధ్యలంకారః
 68 - 7 - భావికాలంకారః
 18 - ప్రత్యగీకాలంకారః
 69 - 1 - వ్యాఘాతాలంకారః
 19 - పర్యాయాలంకారః
 70 - 9 - సూక్ష్మాలంకారః
 18 - ఉదాత్తాలంకారః
 25 - పరివృత్త్యలంకారః
 71 - 20 - కారణమాలాలంకారః
 72 - 1 - ఏకావశ్యలంకారః
 6 - మాలాదీపకాలంకారః
 14 - సారాలంకారః
 2 - రసపదలంకారః
 73 - 11 - ప్రేయాలంకారః
 18 - ఊర్జస్వలంకారః

పతే పంక్తి

74 - 4 - సమాహితాలంకారః

75 - 7 - సంస్కృతిః

76 - 4 - సంకరః

* గుణనిర్ణయరత్న *

78 - 5 - గుణసామాన్య

లక్షణమ్

11 - చతుర్వింశతిగుణ

గణనా

16 - తత్రశ్లేషః

79 - 4 - ప్రసాదః

15 - సమతా

22 - మాధుర్యమ్

80 - 6 - సుకుమారతా

13 - అర్థవ్యక్తిః

21 - ఉదాత్తతా

81 - 1 - కాంతిః

7 - ఉదారతా

14 - ఓజః

21 - సుశబ్దతా

82 - 1 - ప్రేయః

7 - ఔర్జిత్యమ్

13 - విస్తరః

20 - సమాధిః

27 - సౌక్మ్యమ్

83 - 14 - గాంభీర్యమ్

23 - సంక్షేపః

84 - 1 - భావికం

9 - సమ్యుతత్వమ్

14 - ప్రాధిః

20 - రీతిః

26 - ఉక్తిః

85 - 6 - గతిః

* దోషనిర్ణయరత్న *

86 - 3 - దోషసామాన్య

లక్షణమ్

6 - సప్తదశపదదోషాః

12 - అప్రయుక్తమ్

19 - అపుష్టార్థమ్

87 - 5 - అసమర్థమ్

7 - నిరర్థకమ్

14 - అవిమృష్టవిధేయాం
శమ్

16 - నేయార్థమ్

18 - చ్యుతసంస్కారమ్

20 - సందిగ్ధార్థప్రసంగిః

27 - క్లిష్టమ్

88 - 6 - అప్రయోజనమ్

8 - గూఢార్థమ్

10 - గ్రామ్యమ్

13 - అన్యార్థమ్

22 - అప్రసంగియమ్

27 - విరుద్ధమతికృత్

89 - 5 - అశ్లేలమ్

11 - పరుషమ్ [దోషాః

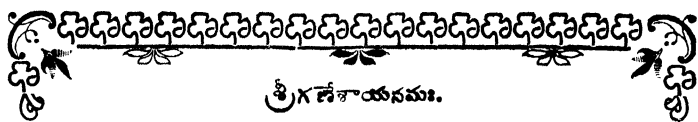
16 - చతుర్వింశతివాక్య

- 25 - శబ్దహీనమ్
 90 - 1 - క్రమభిప్రాయమ్
 3 - విసంధి
 5 - పునరుక్తిమత్
 7 - వ్యాకీర్ణమ్
 23 - వ్యాసంకీర్ణమ్
 91 - 3 - అపూర్ణమ్
 9 - వ్యాకర్ణితమ్
 17 - భిన్నవచన భిన్న
 లింగే 2
 19 - న్యూనాధికోపమే 2
 21 - భగ్నచ్ఛందః
 23 - యతి భప్తమ్
 25 - అశరీరమ్
 92 - 11 - అరీతికమ్
 17 - లుప్తవిసర్గమ్
 24 - వాచ్యవిర్జితమ్
 26 - అపదస్థనమాసమ్
 93 - 3 - సమాప్తపున
 రాత్రిమ్
 5 - పతిత్ప్రీక్షమ్
 14 - సంబంధవర్జితమ్
 22 - అధికపదమ్
 25 - ప్రకమభంగః
 94 - 4 - అప్రదేశ్యార్థనామా
 19 - అస్థానమ్
 15 - వ్యర్థమ్
 20 - ఏకార్థమ్

- 22 - ససంశయమ్
 95 - 1 - అవశ్యమమ్
 3 - భిన్నమ్
 10 - అతిమాత్రమ్
 17 - పరుషమ్
 22 - విరసమ్
 27 - హీనోపమమ్
 96 - 1 - అధికోపమమ్
 6 - అనదృష్టోపమమ్
 8 - అప్రసిద్ధోపమమ్
 14 - హేతుసూన్యమ్
 16 - నిరలంకారమ్
 22 - అశ్లేలమ్
 26 - విరుద్ధమ్
 97 - 6 - సహచరచ్యుతమ్
 * ధ్వనినిర్ణయరత్న *
 98 - 3 - కావ్యవిశేషః
 14 - ఉత్తమకావ్యనిరూ
 పణమ్
 * మధ్యమకావ్యనిర్ణయరత్న *
 101 - 3 - చతుర్వత్ప్రతిగణనా
 7 - క్షణిక్
 16 - ఆరభటీ
 24 - భారతీ
 112 - 5 - సాత్వతీ
 113 - 9 - రీతిలక్షణమ్, రీతిత్ర
 యగ్రసంచ
 11 - వైదిక్

- 16 - గాడి
23 - పాంచాలీ
114 - 8 - పాకలక్షణమ్ పాకవి
భేదశ్చ
10 - ద్రాక్షాపాకః
16 - నారికేళపాకః
* రసనిర్ణయన తే *
116 - 2 - రసనామాన్య
లక్షణమ్
118 - 20 - శృంగారరసః
119 - 5 - హాస్యరసః
15 - కరుణారసః
24 - రాద్రరసః
120 - 10 - వీరరసః
18 - భయీనకరసః
26 - బీభత్సరసః
121 - 5 - అద్భుతరసః
13 - శాంతరసః
122 - 23 - సాత్వికభావాః
123 - 3 - స్తోభః
9 - ప్రళయరోమాంచా
17 - వేపధుస్వేదా 2
25 - వైశ్యర్యమ్
124 - 5 - అశు
9 - వైశ్యర్యమ్
18 - త్రయస్త్రింశద్భావాః
26 - నిర్వేదః
125 - 5 - గ్లానిశంకే 2
12 - అనూయా
16 - మదః
20 - శ్రమః
26 - ఆలస్యమ్
126 - 5 - దైస్యమ్
11 - ధ్యానమ్
17 - మోహస్మృతీ 2
25 - ధృతిః
127 - 1 - వ్రీడా
5 - చాపలమ్
11 - హర్షః
11 - ఆవేగః
23 - జాడ్యః కావ్య 2
128 - 4 - విపాదః
8 - జౌత్సుక్యమ్
12 - నిద్రా
18 - ఆవేగః
22 - సుప్తివిబోధా
129 - 1 - అమర్షః
7 - అవహితా
11 - చందత్వమతివ్యా
ధ్యన్మాదమరణాని 5
26 - త్రాసవితర్కా 2
130 - 9 - అప్రాదశశృంగార
చేష్టాః
14 - భావహవా 2
22 - హేలా
26 - మాధుర్యమ్

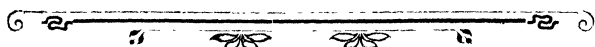
- 131 - 1 - ధైర్యమ్
5 - లీలా
11 - విలాసః
17 - విచ్చిత్తిః
23 - విభ్రమః
132 - 6 - కిలికించితమ్
12 - మోహాయితమ్
18 - కుట్టమితమ్
26 - బిభృకః
133 - 5 - లలితమ్
9 - కుతూహలమ్
15 - చకితమ్
21 - విహృతమ్
134 - 1 - హాసః
9 - ద్వాదశావస్థాః
14 - చక్రుః ప్రీతిః
18 - మనస్సంగః
22 - సంకల్పః
135 - 1 - ప్రళాపః
7 - జాగరః
11 - కార్యమ్
18 - అరతిః
24 - హీత్యాగః
136 - 6 - జ్వరః
12 - ఉన్మాదః
18 - మూర్ఛా
22 - మరణమ్
26 - శృంగారరసజ్వల
విభ్రమ్
137 - 1 - సంభోగశృంగారః
8 - విప్రలంభశృంగారః
10 - అభిలాషః
14 - ఉర్హ్య
22 - విరహః
138 - 1 - ప్రవాసః
7 - రసాభాసః
13 - భావాభాసః
22 - భావోదయః
26 - భావశాంతిః
139 - 1 - భావసంధిః
7 - భావశబలతా
14 - రససంకరః

శ్రీ గణేశాయనమః.

శ్రీ మేధాదక్షిణామూర్తయేనమః.

❧ వేంకటాద్రిగుణరత్నావళిః ❧

శ్రీ అలంకార శాస్త్రమ్ . ఛ

శ్లో. శ్రీ గౌర్యా ముఖపద్మ మక్షకుముదం సీమంత*పంథా మహా
ద్యన్నేత్రత్రయతత్తదుజ్జ్వలతరచ్చాయాప్రసారా త్వరం
వ్యాకోచం దరమాలితాంతర మభా త్సిందూరనచ్చిత్రకో
గాథాలింగనసంభ్రమే దిశతు వశ్యేయి స్స దేవ శ్శివః. 1

శ్లో. ప్రాలేయాచలకన్యకాకుచతటీకసూరికాపత్రికా
నిర్మాణైకవిహరలాలనమనో భక్తీష్ణదానాకులం
గంగాతుంగతరంగభంగపటలీవేల్లత్కవద్దోజ్జ్వలం
తేజ స్సాన్య దమరేశ్వరాధివిలస న్మోదాయ వ శ్శాంభవం. 2

శ్లో. అంతఃకాసారగర్భం సకల మపి మహ త్పురయిత్వా వశిష్ట
స్తత్రామానః కథం వా బహి రుపగతవా నిన్దయాంభఃప్రవాహః
అంభో లేఖాపగాయా విలసతి సతతం యత్కవర్దంతరే వః
పాయా లోయం భవానీవదనసరసి కేందిందిరో దేవదేవః. 3

శ్లో. శ్రీబ్రహ్మదినుర ప్రధానపరివత్తప్రహ్లాదవస్మన్తక
శ్రీమన్నౌళిమణిప్రభాభి రభితః కిమూరితాంఘ్రిద్వయః
వక్షఃపీఠనిష్కణ్ణకాస్తుభరుచా రక్తాంబరశీరివ
శ్రీమా న్వ స్తనుతా ద్రమానహచరః వీతాంబరోపి శ్రియం. 4

శ్లో. లోకే కళాసు కవితా సకలాసు హృద్యా
సారస్యసాంద్రహృదయైకజుషాం శవీనాం

* సమాసాంతవిధే రనిత్యత్వా ద్యుక్తురబ్ధాః పథేతి న సమాసాంతో ప్రత్యయః.

తత్రాపి సద్గుణలనత్తరనాయకాంకా

భా త్యంగ నేవ నను హృద్యతరా కులీనా.

5

శ్లో. త దద్య సార్థకీకుర్వే కవితాం చ యథామతి

సర్వసద్గుణసుపన్ననాయకోత్త మవర్ణనాత్.

6

శ్లో. లోకే వనంతు శత శోభ సహస్రశో వా

భూపా దివాకరనిరస్తమస్సు దిక్షు

శ్రీవాసి రెడ్డికులపావన వేంకటాద్రి

త్మౌపాలచూడతులనాం న భజంతి కేపి.

7

శ్లో. కాకోదరేంద్రముఖవక్త్రపరంపరాపి

శ్రీవేంకటాద్రిస్తపసద్గుణవర్ణనాయ

నాలం భవే దితి హి నస్తుగతి స్త భాపి

కాం శ్చిద్గుణాం స్తు గదితుం సకుతూహ లోస్మి.

8

తత్ర. తావ స్నాయకగుణా వక్ష్యంతే.

శ్లో. మహాకులీన తౌజ్వల్యం మహాభాగ్య ముదారతా

తేజస్విత్యం విదగ్ధత్యం ధార్మికత్య మపి స్మృతం.

9

శ్లో. మహామహిమతా చాపి పాండిత్యం నాయకే గుణాః

ఉక్తా స్ఫూరిభి రేకీమాం వత్సేహం లక్ష్మ్యలక్షణే.

10

• తత్ర. మహాకులీనతా నామ కులీ మహతి సంభవః. యథా

శ్లో. యోభూద్భృహ్మద్య కేషామరమకుటమణిశ్శ్రేణినీరాజతశ్రీ

నాథాంఘ్రే ర్యస్య చై కా వహతిధురమియం హ్యుర్యరాఖర్యసర్వాం

సోద ర్యన్యా భవాన్యా రమయతి రమణం స్వర్ధునీ పావ నీశం

తత్ర శ్రీవాసిరెడ్డ్యవ్యయ ఇహ జయతి శ్రీపతి ర్వేంకటాద్రిః.

11

• మనోహరాకృతిత్వం య త్త దౌజ్వల్యం ప్రకీర్త్యతే. యథా

శ్లో. వదాన్యజగతీరుహణో విజయవేంకటాద్రిక్షమా

పతి ర్మకరకేతనో భవతి భవ్యసవ్యచ్ఛవిః

యతోన్య విధినిర్మితా స్సుమనసాం గణా మాగణా
మహారతికరగ్రహోజని నదా శుకా స్సుహృదాః

12

♦ సర్వసర్వంసనోశ్చర్యం మహాభాగ్యం ప్రపత్త తే. యథా

శ్లో. పాశ్రేయాచలనేతుమధ్యనివనద్భూమండలాఖండలా
శేషోర్వీశపరశ్చతాంజలిపుటా భాసాం నిధే స్సన్నిధౌ
య స్యాబ్జంతి సమస్తదిక్పటసటత్కిర్తిచ్చవిచ్ఛాదిత
వ్యోమాభోగ నదా త్వ మద్య స జయ శ్రీవేంకటాద్రిప్రభో.

18

♦ యద్విశాఖసతాభీల్య మాదార్యం త త్ప్రకీర్త్యతే. యథా

శ్లో. యద్విద్వచ్ఛశిమండలోన్నతమహాహర్మ్యస్థలాగోల్లస
త్పైలోమిపతిరత్న పుంజవిలసచ్ఛాయానుబింబం హి తత్
య నైల్లం చ చమూరులాంఘనతనా వాలక్యతే నర్వదా
స స్వర్ణప్రతిబింబ ఏష జయతి శ్రీవేంకటాద్రిప్రభో.

14

♦ జగత్ప్రకాశకత్వం తు తేజస్విత్యం ప్రకీర్త్యతే. యథా

శ్లో. త్వత్తేజోభానుభాసా కియ దపి జగతిపద్మినీకోశబృందం
ప్రాప్తామోదం విశానీకృత మితి భవతి ద్రష్టు ముత్కంఠవవ
వ్యోమాగ్రే సంచరంతౌ ప్రతిదిన మపి తేపుష్పనంతా వశక్తౌ
శ్రాంత్యా మూర్ఛాలబింబౌ పతత ఇర తతో వేంకటాద్రే సముద్రే.

యథావా ♦—

శ్లో. త్వత్తేజోభానుభాసా తమసి వినిహతే న్వతోస్యాం జగత్త్వాం
పద్మోల్లాసే చ జాతే వితథనిజగతి రజ్జయా గంతు మూర్ధ్వం
వ్యోమాంతర్మార్గచారీ ప్రతిదిన మభితో భానుమా నక్షమస్సక
శ్రాంత్యా మూర్ఛాలబింబః పతతి ధ్రువ మతో వేంకటాద్రే సముద్రే.

♦ కృత్యసమృథు చాతుర్యం నై దధ్యం ప్రకీర్త్యతే. యథా

శ్లో. ఆశాంతక్షితిసాలమాళిమిశదుద్దామస్వతేజస్సుర్నర
చ్ఛాతురై కనికేతనో విజయతే శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుః

యో ధత్తే హి శిరీషకోమలతరే దేహే మనస్తచ్చులే
యత్యాజౌ బహుపద్మజాండనిలయ శ్శౌచిః పరం స్థాపితః.

17

యథావా ♦—

శ్లో. మిత్రే నిధాయ కరుణాకలితో కటాక్షౌ

శత్రో శరాం తృమరమూర్ధాని చ ప్రయుంజక

అనందదాన ముఖయో ర్యుగప ద్విధత్తే

హ్య న్యాదృశీ చతురతా విభువేంకటాదేః.

18

♦ ధర్మైకాయత్త చిత్తత్వం ధార్మికత్వ మదావృతం. యథా

శ్లో. విద్వత్కూరితయజ్ఞచరితహవిస్సంపుల్లమాంసోల్లస

త్సర్వాంగీణవళీవిలీనసయనాంభోజ శ్శ్చచీవల్లభః

క్షోణీమండలమండనాత్మవపుష శ్శ్రీవేంకటాద్రిప్రభో

రాస్మాకీనవచోవిచారవిషయో ధర్మః కథం స్యా ద్యతిః.

19

యథావా ♦—

శ్లో. దేవబ్రాహ్మణమండలేషు సతతం శ్రద్ధాభి మ్యం క్వవా

జానీమోఽలధర్మరూపవపుష శ్శ్రీవేంకటాద్రిప్రభోః

యత్యాజస్రహస్ర విస్తృతమఖే వ్యంశౌ స్తప్రహీతుం సక్య

నూనం స్యా న్విధితో భవత్ దశశతా న్యంభోజబంధోః కరాః. 20

♦ మహామహిమతా సా స్యా ద్యా పున ద్వేపతాత్మతా. యథా

శ్లో. నిత్యం పుణ్యజనోపమర్దసపరస్వాంశే వ్యనాస్థో హరి

స్త్రాతుం తా నమితా నభూ ద్గుణనిధి శ్శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుః

నో చే దస్య కరే సమస్తభువనక్షేమంకరే స్యా త్కథం

చక్రం శక్రసమానవిక్రమరిపూచ్ఛిత్తిక్రమేద్ధక్రమే.

21

♦ అశేషవిద్యానైపుణ్యం పాండిత్య మితి గీయతే. యథా

శ్లో. విద్యాదుగ్ధపయోనిధి ప్రిమథితుం మంథానశ్చై లః పరే

సాహిత్యార్ణవకర్ణధార ఇతి చ శ్రీవేంకటాద్రిం విదుః

ఏనం సర్వకళాప్రరోహజనసత్తేత్రం తు మన్యామహే
లక్ష్మ్యంతే రదనా శ్చ యత్సుటతరం విద్యాప్రోహ ఇవ.

22

ఇథం నాయకగుణా నిరూప్య నాయకస్వరూపం నిరూప్యతే.

శ్లో. యశఃప్రతాపనుభవః పుమర్థత్రయతత్పరః
ధురంధరో గుణాఢ్య శ్చ నాయకః పరికీర్త్యతే.

23

♦ తతః యశస్సుభగత్వం. యథా

శ్లో. జగత్ప్రతయమందిరస్సుటమణిప్రదీపాంకురీ
కృతాత్మని యశః స్వహా విజయవేంకటాద్రిప్రభోః
అరుంతుదవిధుంతుద త్వ మిహ నాల ముద్యేజితం
శశీ తి ముద మే త్వయం కిల యశఃప్రపుష్టాత్మకః.

24

యథావా ♦—

శ్లో. స్ఫూర్జత్కార్తికశర్వరీశ్వరమహస్సంహాధిక్కారకృ
త్వత్క్రీందురుచా భృశం ధవళితే బ్రహ్మాండభాండాంతరే
ప్రాలేయాచలకన్యాయా విరచితాభిజ్ఞానకస్తూరికా
ము దై వేశ్వరకంఠసీలసుషమా శ్రీవేంకటాద్రిప్రభో.

25

♦ ప్రతాపనుభగత్వం. యథా

శ్లో. ఖడ్గోత్కృత్తదురాసదప్రతిధరావాలేంద్రీవక్షస్థలా
దుత్లు త్యాంబరభిత్తిసంగతి మితాః కీలాలుబిందూత్కరాః
లక్ష్మ్యంతే నుదినం చ తారకమిహ ద్య త్త త్ప్రతాపానల
శ్రీహేలాయిత ముర్వరాపతిమణే శ్రీవేంకటాద్రిప్రభోః.

26

యథావా ♦—

శ్లో. యత్రేజఃపటలేన సంగరతలే సూతో హ్య సూరుః కృతో
భాను ర్ద్వాదశధా కరా దశతాన్యస్యాపి భిన్నాః కృతాః
ఖద్యోతాహ్వయ ఏవ కిం చ న జితః ఖద్యోతవ ద్యోతతే
సో యం విశ్వధురంధరో విజయతే శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుః.

27

♦ పుమర్థత్రయతత్వరతా. యథా

శ్లో. పృథ్వీదేవవితస్యమానవిలసత్సత్కర్మగోవు సుదా
తత్తద్విగ్నసదుర్వరాపతిగంస్వీకారదీక్షాగురోః
స్వీయస్త్రీపృథుగండభిత్తిమకరీనిర్మాణనిత్యోత్సుకా
ద్రోక్ష్యామో భువి వేంకటాద్రినృపతేర్ధన్యం కమన్యం ప్రభుం. 28

♦ భారతయతా. యథా

శ్లో. దోష్టా శ్రీవేంకటాద్రిక్షీతివతితిలకే నర్వనర్వంసహం తాం
నిరూప్యథం సందధానే తదురుతరలసత్కంఠభాగే స్ఫురద్భిః
హరైస్తూరైర్ధరిత్రాస్య సలిలనిధిసుహమేఖిలాశ్రీ రవాప్తా
నాథః కాకోదరాణాం విహంతి సతతం వీతభూభారభోగః. 29

♦ గుణాభ్యుతా. యథా

శ్లో. కేవలః సాతాళలోకే నివసతి సతతం సత్యలోకే విరించిః
ప్రోత్కంఠాకుంఠభావో న విరమతి గురు ర్దేవ పౌరోగమం హి
వ్యాసాద్యాః కుత్ర లీనా స్సతత మపి పరం నిర్గుణం సంస్తువంతః
కే వా శ్రీవేంకటాద్రిక్షీతిరమణగుణాన్ ప్రోతు మద్య త్నమంతే. 30

అథ నాయకవికేష నిరూప్యంతేధీశోదాత్తో ధీశోద్ధతో ధీరలలితో ధీర
కాంత శ్చేతి చత్వరో నాయకవికేషాః తదుక్తం.

శ్లో. “ఉదాత్త ఉద్ధత శైచ్చ వ లలిత శ్శాంత ఇ త్యపి
ధీరపూర్వా ఇమే పూర్వైశ్చ త్చత్వరో నాయకా స్స్మృతా ఇతి.”

అథ యథాకృమం లక్షణోదాహరణాని.

శ్లో. గంభీర స్సత్యసంపన్నో దయాళు రవికత్తనః
పరకీయగుణానందీ ధీశోదాత్తో నిరూపితః. 31

గంభీరో హర్షామృదవికారకూన్యః. యథా

శ్లో. హర్షామృద వికారశూన్యవదనాంభోజో హి సత్త్వాకులో
మందారుప్రసరద్దయారసరుహోద్వేలత్కటాక్షాంతః

కిం చి త్కుంచితమనన్తో నిజగుణసోత్తే కృతే స్తావతై
రన్యానరస్యగుణాదరో విజయతే శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుః.

33

శ్లో. ధీరోద్ధత స్స విజ్ఞేయో మాయావీ చ వికత్తనః
దరోద్ధత స్సమాత్సర్య శ్చండో య స్సులభాగ్రహః. యథా

34

శ్లో. నై కబహ్మండభాండోద్ధిశనపటుతరాహంకృతివ్యగ్రకాల
వ్యాతాస్యాలోలజహ్వప్రవిదశనకభాకుంతకాక్షేయకాణాం
వీరాణాం ఘూర్జరాద్యాః ప్రతిస్పవతివరాః కిం భ్రమంతః పురస్తా
దస్మాకం వేంకటాద్రిక్షితితిలకభటా హ్యేవమాజౌ భ్రమంతి.

35

♦ స ధీరలితో జ్ఞేయో నిశ్చింతో భోగలంఘటః. యథా

శ్లో. స్వర్ణక్షౌఢరతుంగశ్శృంగపటలీధిక్కారిసారే భుజే
పృథ్వీం బిభ్రతి వేంకటాద్రిన్రపతౌ కూర్మాదిరూపం హరిః
హిత్వా సాగరకన్యకాకుచతటికస్తూరికాపత్రికా
నిర్మాణై కవిహారలాలనమతి స్వీయే గృహే ఫలతి.

36

♦ ధైర్యకాంతిపరిసాదాఢ్యో ధీరకాంతో ద్విజో మతః. యథా

శ్లో. కృష్ణాతుంగతరంగరింగణహతాశ్చేషైససో మానసో
ల్లాసా బ్రహ్మనిరంతరాభ్యసనసంపూతాంతరంగా ద్విజాః
ధైర్యశ్రీజితభర్మభూధరవరా శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుం
సత్యాశీర్వత్ నై రనుక్షణ మమీ సంవర్ధయంతి స్ఫుటం.

37

అభ్యంగారనాయకాభ్యంతే.

శ్లో. శృంగారవిషయా హ్యేతేచత్వారోనాయకా బుధైః
అనుకూలోదక్షిణశ్చశతోధృష్టతీరితాః. తత్ర

38

శ్లో. ఏకస్యాం నాయికాయాం చే ద్విశేషే జానురాగితా
భవే ద్యస్యానుకూలాయం నాయకః పరికీర్తితః.

39

ఉత్తం చైతత్ “ఏకాయత్తోనుకూలస్యాదితి” యథా

శ్లో. లోకాలోకధరాధరాంతనివనద్విశ్వంభరాభృజ్జయ
స్వాయత్రీకృతదిగ్జయశ్చియ మయం నిశ్శోభితృవై ధ్యాలయన్

తన్ని తృప్తపరచుకొనరగకములే భీష్టాం యథా దేవతాం
ధ్యాయ స్మన్వహ మేతయా విహరితి శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుః. 40

♦ యస్తుల్యంరమయేద్భక్త్యైర్నాయకాస్సతుదక్షిణః. యథా

శ్లో. వాణీంవక్త్రసరోరుహేణ కమలాం నేత్రాంచలే నాన్వహం
సింహింశేన జయాంకసంపద మిలా మేనాం భుజాగ్రేణ చ
ఇత్థం తత్తదుదారయావత మయం శ్రీవేంకటాద్రిప్రభు
ర్ధజే తుల్య మివాద్య సౌభరిముని రాక్రంధాత్మకన్యాగణం. 41

♦ స్ఫుటానరాశోనిర్భీకోద్భప్తఇత్థభిధీయతే. యథా

శ్లో. దానశ్రియం వికచపాణీసరోరుహేణ
దృత్వా స్ఫుటం విగతభీ ర్విభువేంకటా దే
దృష్టో న కిం త్వ మిద మస్తు నమోస్తు త్వస్యై
త్వత్పాణిపంకజ మిదం యదధీన మాసీత్. 42

♦ గూఢవిప్రియకృత్క్షేయోనాయకశ్శతనామకః. యథా

శ్లో. గూఢం విప్రియకృ త్పరం విభుమణి శ్రీవేంకటాద్రిప్రభు
స్సత్యం హి తి సఖిజనోక్తవచనం హాస్యభ్రమా న్నాదృతం
మత్సాన్నిధ్యగతో పి చాటురచనామాత్రేణ మాం లాలయన్
గోప్యా మేవ సదాదరోసి విదుషాం సత్యా సఖివా గ్విభో. 43

అథాప్రవిధా శృంగారనాయికాః కథ్యంతే.

శ్లో. స్వాధీనపతికా చైవ తథా వాసకసజ్జకా
విరహోత్కంఠితా చైవ విచలభా చ ఖండితా
శ్లో. కలహంతరితాచైవ సతథాపోషితభర్తృకా
తథాభిసారికా చేతి నాయికాః పరికీర్తితాః. 44

♦ తతః స్వాధీనపతికా సా స్యాన్నిత్యం యాప్రియలాలితాయథా.

శ్లో. కాంతాంకాంతాం కాంచనాకాంచనాభాం లాటాపత్రైర్గండభిత్తివి
భూష్య! స్వీయాం చుంబం నన్మృదం వేంకటాద్రిక్షోణీనాథో లా
లయన్నిత్య మాస్తే. 45

♦ కేళీసదృశ స్వకీయాంగ మ చ్యులంకృత్య సాదరంప్రసీద్య తేయాదయితం సా

స్యా ద్వాసకనజ్జికా. యథా

శ్లో. సమస్తం బ్రహ్మాండం స్వవిహృతికళాసాక్షి నదనం
స్వకీయాంగం చాపి స్ఫుటతర మలంకృత్య భవతః
ప్రతాపం ప్రేయాంసం లలితజగతీ కాపి లలనా
సమే తా కాంక్షంతీ విహరతి సదా వేంకటవిభో.

46

♦ చిరయత్యధికంకాంతే విరహోత్కంఠితోన్మనాః. యథా

శ్లో. ఆయి సఖి మద సోయం జ్యుభమాణో ముమాంగే
దివి చ పర మఖేల చ్యుద్రమా దారుణోయం
విరహిహృదయభేత్తా దక్షిణో వాతి వాయు
శ్చిరయతి దయితోయం వేంకటాద్రిక్షితీశః.

47

♦ నిర్దిష్టసంకేతభూమిః ప్రియే జాతీన వందితా । స్మరసంతాపవిహ విచలభేతి

కీర్తితా. యథా

శ్లో. సంకేతాలయ వేంకటాద్రివిభునా నాలంకృత స్త్వం ధను
ర్వల్లివేల్లితపాణి రేష మదనో మా మగ్నితో వీక్షతే
విష్వగ్వాప్తసుధాకరోల్బణమహూదీపాంకురే భాసురే
గచ్ఛా మృద్య కథం తమ స్తవ మహాప్రచ్ఛాదహీనే పథి.

48

♦ పీఠక్షపే కృచిత్రాంతే సేర్వా ఖండితనాయకా. యథా

శ్లో. విద్యద్గోష్ఠీనాయకానక్తదృష్ట్యా
రాత్రి ర్యాతా వేంకటాద్రీశ్వరస్య
ఈర్ష్యా కిం తే సాధయే న్నాయకే ద్య
పాచ్యం భానో ర్జ్యంభణం వక్తి సంధ్యా.

49

♦ విభూయ కాంతం సంతాపా కలహంతరితా మతా. యథా

శ్లో. మానం మానిని మాసరు ప్రియతమే శ్రీవేంకటాద్రాము ధే
తాల్మీకంతసుకాహళీకలకలో నాశ్రావి కిం తామ్యసి

రాజా త్వేష సభా ముపేత్య సరసం విక్రీడ మానోధునా
తాపం మా భజ ధైర్య మేవ విపది క్షేయో మహ త్తదభజ. 50

◆ పరదేశగతే కాంతే భిన్నా ప్రాప్తితథర్తుకా. యథా

శ్లో. సేవార్థం మగధాంద్రమాశవమహారాష్ట్రాంగవంగాగత
క్షోణీభృత్సు చిరం వన త్స్విహ తవ శ్రీవేంకటాద్రిప్రభో
తద్యోషిద్వపుషాం చ పాండిమగుణో వక్షోజశ్చై లస్థలా
ఘోతోచ్చార్జితకామకేతకశరోద్భూతః పరాగో బభా. 51

◆ ప్రియాభిసరణోద్యుక్తా నాయకా సా భిసారికా. యథా

శ్లో. అశాంతోచ్ఛిఖబాడబాసల ముదన్వంతం చ నీలాకృతే
విక్షణ్ణః కాస్తుభనామకోపలధృతిశ్రద్ధాభువత్సఫలం
హిత్వా పద్మకులం స్వసోదరకళానాథోదయే సంకుచ
ద్యౌజే శ్రీ రభిసారికా ధికగుణం శ్రీవేంకటాద్రి పథం. 52
ముగ్ధా మధ్యా పగిశ్శేషంక్షేపా త్త్రివిధా శ్చ తాః. తత్రచ

◆ ఉదంచద్యోవనా ముగ్ధా మందాక్షజితమస్మథా. యథా

శ్లో. చంచత్కాంచనకంచుకాంచలచలోదంచత్కుచాంచత్కుచా
ముగ్ధా ముగ్ధతరాననా పటులసత్పాటీరదిగ్ధా త్వీయం
సృత్యంతీ పురతో హి వేంకటవిభోర్నోచే త్త్రిపా మన్మథం
జైత్రీ శంకరదగ్ధకాయ మపి హా కందర్ప ముజ్జీవయేత్. 53

◆ స్మరమందాక్షమధ్యస్థా మధ్యా చోర్వన్న యావనా. యథా

శ్లో. తద్ధైర్యం కియ దద్య కర్షతి భృశం శశ్చ త్తు యా చ త్రపా
కిం వా ధౌర్త్య మహేనా స్మరస్య పురత శ్చాయం సమాక్షర్షతి
ఏనాం నృత్తమిషేణ పద్మముకుళ న్యక్కారివక్షోరుహం
చిత్రా మన్మథలజ్జయో ర్విజయధీ శ్రీవేంకటాద్రిప్రభో. 54

◆ స్మరనిర్ధారలజ్జా స్యా త్ప్రౌఢా సంశూర్ణయావనా. యథా

శ్లో. గచ్ఛంతం మృగయాకుతూహలధియా శ్రీవేంకటాద్రిపథం
లావణ్యాంబుధిసంప్లవస్సౌరమహావప్తంభవక్షోరుహః

ప్రౌఢా స్వేక్షదుదారదృష్టిమధువ్రతాపైకరింగత్కళా

ధీకృద్వేణ్యపరంజితా యువతయో నీరాజయంతి స్ఫుటం 55

ఇతి శ్రీచర్ల వేంకటనూరివిరచితే శ్రీమత్ప్రభువనపవిత్రవిచిత్రచరిత్రపాత్రవాసి
రెడ్డెస్వనాయనుధాసింధునుధామయూఖాయమానస్య శ్రీమతో వేంకటాద్రిపభోర్ణా
త్పాపనామ స్వలంకారకాస్త్రే నాయకనాయకనిర్ణయో నామ ప్రథమం రత్నం.

శ్లో. శ్రీచర్లస్వయలక్ష్మణాభిధబుధ శ్రీనూరమాంబా చ యం

నూనుం వేంకటపండితం ప్రనుష్టువే తస్య ప్రబంధోత్తమే

భాజిష్టా విహ వేంకటాద్రిగుణసద్రత్నావళీనామకే

జీయా న్నాయకనిర్ణయాభిధ మిదం రత్నం స దాద్యం సదా.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.

శ్రీగణేశాయనమః.

శ్రీమేధాదక్షిణామూర్తయేనమః.

॥ వేంకటాద్రిగుణరత్నావళ్యామ్ ॥

ద్వితీయరత్నమ్.

అథోక్తగుణవిజ్ఞనాయకకథాశరీరనిర్వర్తకస్య కావ్యస్య స్వరూపం నిరూప్యతే.
శ్లో. సాలంకారా గుణోపేతౌ శబ్దార్థా దోషవర్జితౌ
గద్యపద్యాత్మకం కావ్య మితి సామాన్యలక్షణం. 1

తత్ర శబ్దార్థయోః కావ్యమూర్తిత్వాత్ప్రథమం శబ్దార్థా నిరూప్యతే సోఽయం
శబ్ద స్త్రివిధః వాచకలక్షకవ్యంజకభేదాత్ అర్థోపి త్రివిధః వాచ్యలక్ష్యవ్యంగ్యభేదాత్
తత్ర సంకేతితార్థగోచరశబ్దవ్యాపారాత్మికయా అభిధయా యోగం బోధయతి సోఽయం
వాచకశబ్దః । స్వాచారిధి ద్వివిధా రూపిపూర్వికా యోగపూర్వికా చేతి । సముదాయ
శక్తి రూపిః । అవయవ శక్తి ర్భాగః । తత్ర

♦ రూపిపూర్వికయా అభిధయా అర్థప్రతిపాదకా శబ్దాః యథా
శ్లో. అంతర్వాణివరైః కృతాం బహువిధాం గోష్ఠీం పరం మానయ
న్నానాదేశనివాసిభిః ప్రభువరై స్సంపూజ్యమానో న్యహం
కారుణ్యామృతసింధు శేష భగవా న్స్వారాజ్య మింద్రో యథా
రాజ్యం రక్షతి విశ్వవిశుతతర శ్శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుః. 2

అతీవశ్శబ్దాః రూపాః.

♦ యోగపూర్వికయా అభిధయా అర్థప్రతిపాదకా శబ్దాః యథా
శ్లో. కై ర్మైత్ర స్స చ చక్రభృత్స చ ముదం కేషాం చకారాబ్జభూః
కి మ్మాహాత్మ్య మదర్శయ త్స చ శివః కామ స్స కై రాదృతః
చక్రీ పంకజభూ శ్శృణాంకమకుటః పుష్పేషు రిత్యాదయః
పర్యాయా ఇతి వేంకటాద్రినృపతేః ప్రాయో మనీషా మమ. 3
అత్ర చక్రభృదాదీని కానిచి త్వదాని యాగికాని.

లక్షణయా య శ్చబ్దోర్థం బోధయతి సోయం లక్షక శ్చబ్ద ఇ త్యుచ్యతే।
 లక్షణా నామ ముఖ్యార్థానుపపత్త్యై ముఖ్యార్థసంబంధి న్యారోపిత శ్చబ్దవ్యాపార
 ఏవ । తదుక్తం । “వాచ్యార్థానుపపత్త్యై తత్సంబంధి న్యారోపిత శ్చబ్దవ్యాపారో లక్ష
 ణేతి” । సాచ ప్రథమం ద్వివిధా సంబంధాంతరనిబంధనా సాదృశ్యనిబంధనా చేతి
 సంబంధాంతరనిబంధనా చ జహద్వాచ్య అజహద్వాచ్య జహదజహద్వాచ్య చేతి
 త్రివిధా । సాదృశ్యనిబంధనా చ సాతోపా సాధ్యవసానా చేతి ద్వివిధా । ఏవం చ
 మిలిత్యా పంచవిధా లక్షణా తత్ర

♦ స్వార్థం హిత్యా అన్యార్థం య బోధయతి సా జహల్లక్షణా । యథా
 శ్లో. యాత్ర తారంభమహోత్సవేషు జయినశ్రీవేంకటాద్వీపభో
 రుస్త్రత్త ద్విరదేంద్రీఘీంకృతమహానాదైః కృతస్వాగతం
 రింగత్తుంగతురంగపుంగవకృతం క్షేపారవం భీకరం

ప్రీత్యా ప్రాప విరోధినదృపటలీదైస్యం కి మ ప్యతీతం. 4

అత్ర అచేతనానాం విరోధినదృనాంచేతనధర్మచక్రప్రాప్త్యసంభవేన ముఖ్యా
 ర్థకాదా త్నదృపటలీపదం స్వార్థసంబంధినో జనాన్ లక్షయతి । తథా చ నదృష్టాజనా
 దైస్య ప్రాపు రిత్యర్థః । ఇతీయం జహల్లక్షణా

♦ అజహద్వాచ్య త్వవిహాయేన స్వార్థ మన్యార్థం బోధయంతి య సేత్యు
 చ్యతే । యథా

శ్లో. తత్తద్దేశా స్సమాగత్య దత్వా తుభ్యం కరం పరం.

ప్రసాదంతే ప్రతీక్షంతే వేంకటాద్విధరావతే. 5

అత్ర అచేతనేషు దేశేషు ఆగమనకరదానప్రతీక్షణానా మసంభవా ద్దేశపదం
 స్వార్థసంబంధినః పురుషా లక్షయతి । తత శ్చ తత్తద్దేశస్థజనా ఏవంభూతా ఇతి
 వాక్యార్థః । తత్ర చ తత్తద్దేశపదస్య తత్తద్దేశస్థత్వాకారేణైవ దేశస్థజనలక్షకతయా
 స్వార్థత్వాగాభావా ద్భవ తీయ మజహద్వాచ్య

♦ జహదజహద్వాచ్య సా యా చ కించి త్వార్థం జహతి కిం చి న్న జహతి
 లక్షణా తదుక్తం “అంశే నైతేన పున ర్జహతి న జహతి చాన్యేనశ్చబ్ద స్వాన్వార్థం
 యది జహదజహత్స్వార్థా సమాఖ్యా తేతి” ఇయం । యథా

శ్లో. రాధేయప్రముఖా యే చ దాతారః పూర్వకాలికాః

సంభూయ త ఇమే యాతా వేంకటాద్విశరూపతాం.

అత్ర చ కర్ణాదీనాం య ద్దేశకాలైశ్చిప్త్యం తూర్వ మాసీతత ద్దేశకాలైశ్చిప్త్య మధునా నాస్తి తి త ఇమ ఇత్యత్ర తత్రాంశే స్వాధ్యం జహతి ఇందంతాంశే న జహ తీతీయం జహదజహద్వాచ్యా

అథ సాహోపలక్షణా

♦ విషయవిషయిణోర్భేదే సతి తయో రభేదప్రతిపత్తిరారోపః తేన సహితా లక్షణా సాహోపే త్యుచ్యతే. యథా

శ్లో. స్వర్ణాద్రిః పృథ గస్తి కిం ధనపతిః కో వా నిధిః కింవిధః

కిం ధేనోః పృథ గుద్ధతి స్సురిమణే రన్యా ప్రతిష్ఠా కథం

ఐతీహ్యం చ పృథక్త్వ మంబర చరారామదుమాగా మభూ

త్కిం త్వేషా సకలాపి వేంకటవిభో ర్గీలావిభూతిః పరా. 7

అత్ర స్వర్ణాదిధనవత్పాదిషు వేంకటాదిప్రభులీలాఆరోప్యత ఇతి సా హోపేయం.

అథ సాధ్యవసానా లక్షణా

♦ విషయిణా విషయనిగర్తృవతీతి రధ్యవసాయస్తేన సహితా లక్షణా 'సాధ్య వసానే తుచ్యతే. యథా

శ్లో. గుణైః పల్లవితః కీర్త్యా వుష్పిత స్సుమనోరమః

అయం సంతానకో వృక్ష స్సాధవ స్సముపాన్యతాం. 8

అత్రాయం సంతానక ఇతి నిరతిశయవిరణగుణసాదృశ్యా ద్వేంకటాద్రిప్రభౌ కల్పవృక్షరూపతా అధ్యవసేయతే. సర్వధై నాభిన్నత్వప్రతీతిః పరియోజనం ఏవ మిదంకోద్యో న వేంకటాద్రిప్రభురూపవిషయపరాత్మకః తథా సతి ఆరోప ప్రసంగః కింతు తన్నిష్ఠే దంతామాత్రం పరామృశ్య విషయిణ మారోప్యమాణం కల్పవృక్ష మేవ పురోవర్త్యభేదాధ్యవసాయే నేదంతేన విశిష్యే తద్విశిష్ట శ్చ విషయా కల్పద్రుమో నిగీర్ణ విషయ స్తత్తాదాత్మ్యేన ప్రతీయత ఇతీయం సాధ్యవసానా లక్షణా.

అథ వ్యంజకశ్చో నిరూప్యతే

♦ పదార్థేషు పరస్పర మన్వితేషు వాక్యార్థకోభార్థ మథాంతరవిషయిణీ కబ్ధ వ్యావృత్తి ర్వ్యంజనే త్యుచ్యతే తయా చ యోగం బోధయతి స వ్యంజకశ్చ ఇ త్యు చ్యతే సా చ వ్యంజనావృత్తి శ్రీనిధా కబ్ధకైమూలాఅర్థకైమూలా ఉభయ కైమూలా చేతి తత్ర

♦ శబ్దకర్తములా. యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రినృపతి సుత్త్వవాక్ శుచిభాస్వరః

అశేషభవనాధారో వేలానుల్లంఘనో బభా.

9

అర్థి చ సత్త్వవాన్ బలవాన్ పాణిహంశ్చ । శుచిభాస్వరః శుచిః పరి
శుద్ధః భాస్వరః ప్రకాశమాన శ్చేతి కర్మధారయః । శుచినా బడబాసలేన భాసుర శ్చేతి ।
అశేషభవనాధారః పాలక శ్చేన సర్వజగదాశ్రయః । సర్వజలాశ్రయ శ్చ । వేలానుల్లం
ఘనః శేఖాయా స్సనుయస్య అనుల్లంఘనం యస్యేతి । తూలానుల్లంఘన శ్చేతి చ చిత్రి
యతే । ఏనం చ సత్త్వాదిపదార్థై ర్గ్రంథం తర్జితతీతి ర్వ్యంజనావాహితే తై వేతీ యం
శబ్దకర్తములా వ్యంజనా ।

♦ అర్థకర్తములా. యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రినృపతే వదాన్యం త్వాం సమీక్ష్య తే

పంచాపి కల్పంతరహో మాహేంద్ర మవిశ న్వనం.

10

అత్ర పంచానా మపి కల్పరయాణాం లజ్జా వ్యంగ్యార్థః । స చ అర్థకర్తే
త్యర్థకర్తములత్వం

♦ ఉభయకర్తములా వ్యంజనా. యథా

శ్లో. ఆరాతిబలవిచ్ఛేదా విలసద్భూషాధరమనః

వజ్రదానరతో భాతి వేంకటాద్రిధరాపతిః.

11

అర్థి ఆరాతి బలవిచ్ఛే తేత్యత్ర అర్థకర్తః । విలసద్భూషాధరమో వజ్రదాన
రత ఇత్యర్థి శబ్దకర్తః । తథా చోభయకర్త్యా వేంకటాద్రిధరాపతి రింద్రి ఇవ భాతి
తుష్టపమాలంకారో వ్యంజిత ఇ త్యుభయకర్తములా వ్యంజనా । ఇత్థం చ నాచక
లక్షక వ్యంజక త్వేన త్రివిధై శ్చభైః ప్రతిపాద్యాఅప్యర్థః యథాక్రమం వాచ్యార్థల
వ్యర్థవ్యంగ్యార్థరూపేణ త్రివిధార్థ స్సృష్ట ఏన.

ఇతి శ్రీచర్ల వేంకటాచారివరచిత్తే శ్రీమత్త్రిభువనపవిత్రోవిదిత్రీచరిత్రోపాత్రనాసి
రెడ్డవనవాయసుధాసింధుసుధామయూఖాయమానస్య శ్రీమతో వేంకటాద్రిపరీభో
ర్గుణరత్నావలీనామ స్థలంకారకాస్త్రీశబ్దార్థనిర్ణయో నామ ద్వితీయం రత్నం.

శ్లో. శ్రీచర్లనృపయలక్ష్యణాభిధబుధ శ్రీసూరమాంబా చయం

సూనుం వేంకటపండితం ప్రసుషువే తస్య । పబంధోత్త మే

భాగిజిష్టా విహ వేంకటా దిగుణనద్రీత్నా వళీనామకే

దై వ్యతీయీక మిదం హి రత్న మమలం శబ్దార్థసదూపణం.

శ్రీగణేశాయనమః.

శ్రీమేఘాదక్షిణామూరయేనమః.

❀ వేంకటాద్రిగుణరత్నావళా. ❀

శ్లో తీయ రత్నమ్.

ఇథం కాన్యకరీగభూతకబ్ధానర్థయానంతరం కాన్యసామాన్యలక్షణే సాలం
కారా వితి ప్రథమతః నిర్దిష్టలంకారా నిరూప్యంతే । అలంకీయతే అనేనేతి పుష్పత
త్వై చాదతాహేతు రలంకారః । తదు క్తం కాన్యప్రకాశే “ఉచతుర్వంతి తం నంతం
యేంగద్వారేణసంక్రితాః । హారాదిపదలంకారాస్తే సుప్రాసోపమాదయఇతి” తత్రార్థజ్ఞా
న్య కబ్ధజ్ఞానపూర్వకత్వా త్రప్రథమత శ్మజ్జాలంకారా నిరూప్యంతే

శ్లో. ♦యత్ర వ్యంజనయుగ్మస్య పునరుక్తి ర్నిరంతరా
శ్రూయ తే విదుషాం తత్త్రి ఛేకానుప్రాస ఇవ్యతే. యథా 1

శ్లో. మహామహాతిదా భానుభానుమండలవ త్తవ
భాతి భా తితరాం శ్రీమద్వేంకటాద్రిధరావతే. 2

యథావా. ♦

శ్లో. భాన్యద్భాన్యత్రప్రతాపశీ ర్విశ్వవిశ్వపియంకరః
రామో రామోరుక్తి శ్రీ రాజతే వేంకటప్రభుః. 3

శ్లో. ♦ఏకద్వాన్యద్వివ్యంజనానాం సంఖ్యానియమనం వినా
పానరుక్త్యంశ్రూయ తే చే ద్వైత్త్యనుప్రాస ఇవ్యతే. 4

పృత్తి స్తు రసవిషయో వ్యాపారః । తత్సమచితా వర్ణరచ నేహ పృత్తిః । తదు
పలక్షితోయ మసుప్రాసఇ త్యన్వర్థనామా య మలంకార ఇత్యాహుః । అత్ర ఛేకాను
ప్రాసే పృత్త్యనుప్రాసే చ స్వరసాదృశ్య మానుషంగికం । స్వరవ్యంజనసముదాయసా
దృశ్యం తు యమకచరీయాజక వితి విభాష్యం । యథా.

శ్లో. దుర్గా దుర్గతివర్గగర్భదళసీ బాహ్వర్గభావగళ
శ్శుబ్దిశ్శుద్ధవరూఢిసీ పరతరా దుర్గాదినంచారిణీ

భగ్గానందకరీ తమఃక్షయకరీ శాకంభరీ శర్వరీ

రాజాంచద్వదనా భవేత్తవ ముదే శ్రీవేంకటాద్రిప్రభో. 5

శ్లో. శబ్దార్థపానరుక్త్యం స్యాద్భిన్నతాత్పర్యకం యది

తత్రాలంకారవిదుషాం లాటానుప్రాస ఇవ్యతే.

యత్రశబ్దార్థయోః సానురక్త్యం తాత్పర్యమాత్రిం భిద్యతే తత్ర లాటాను
ప్రాస ఇత్యర్థః.

శ్లో. త్వయీశవేంకటాద్రిభూపతే సురాజ్యరక్షకే

హవిర్భుజో హవిర్భుజో విపశ్చితో విపశ్చితః

నసుంధరా వసుంధరాభవ న్న చిత్ర మిందిరా

స్వతో హి చంచలా శ్చిరా విపశ్చితా గృహే వ్యభూత్. 6

శ్లో. యత్రార్థో భావతే కించి త్రప్రథమం పునరుక్తవత్

పునరుక్తవ దాభాసో లంకార స్స తు కీర్తితః

అయం చాలంకారో నామగతత్వేన ఆఖ్యాతగతత్వేన చ ద్వివిధ ఇత్యాహుః

♦ కలి నామగతా. యశా

శ్లో. బ్రహ్మవాక్ప్రతిహరీంద్రానిష్ఠుభి ర్యః పరం శశికళానిధి రీశః

సేవ్యతే చ గిరిజాత్మజముఖ్యై స్సో భిరక్షతు ధరావతి మేనం. 7

♦ ఆఖ్యాతగతో. యథా

శ్లో. భజతాం శుభదం భూపం భజతాంగ విపశ్చితః

సేవ్యతాం య స్తు సర్వేషాం గత స్స సేవ్య తాం రమాం. 8

భజతాం శజనంకుర్వతాం జనానాం శుభదం భూపం భూపాలక మేనంక్రిపేం
కటాద్రిపుంః అంగేత్యామంత్రణే అంగ విపశ్చితః పేసండితాః యాయమితి శేషః
భజత భజనంకురతః యస్తవేంకటాద్రివృపతిః తాంప్రసిద్ధాం రమాలక్ష్మీం సంసేవ్యస
ముపాస్య సర్వేషాం లోకానాం సేవ్యతాం భజనీయత్వం గత ఇత్యర్థః ఏష వేంకటా
ద్రివృపతిః బహుతరలక్ష్మీకటాక్షసంపన్నస్తస్మా త్ప్రత్యేనయా కృతార్థా భవతేతి
భావః యథానా

శ్లో. భవతాం శ్రేయసే ధీశ భవతాంతరచింతితౌ

తౌ దేవౌ భవతాం యా చ భవతాం హరితాం గతౌ. 9

హే అగ్రీత వేంకటాద్రిస్థపతే భవతా త్వయా ఆంతరచింతితా మనసిధ్యాతా
సంతాతా దేవా భవతాం యుష్మాకం శ్రేయసే భవతాం స్యాతా మిత్యర్థః। యా
చ దేవా భవతాం శివత్వం హరితాం విష్ణుత్వం చ గతా। హరిహరా భవతాం శ్రేయసే
భూయాస్తా మిత్యాశీర్వాదః.

♦ యమకం పానరుక్త్యే కు సస్వరస్యంజనాశే.

యత్ర సస్వరాణాం స్వంజనసముదాయానా మాస్మత్తి స్తత్ర యమకాలంకారః।
స చాయ మలంకారః పాదాదిమధ్యాంతగతత్వాదిభి స్పహువిధో భవతి। ఇహ కు దిశ్మా
త్ర ముదాప్రియతే. యథా

శ్లో. మహితామహితాపకారిణా త్వాం క్షీతిరాజ క్షీతి రాజభీమమేత్య
ముముదేముముదేధమానకీర్తిం ప్రమదేచచ)మదే వరంకులీనం. 10

హేక్షీతిరాజ వేంకటాద్రిభూపతే ఆజే యుద్ధసమాహే భీమ మిత్యాజభీమం
అమహితాపకారిణం దుష్టవిబహుళాణాం ఉదేధమానకీర్తిం ఉత్కృష్టసర్ధమానయశ్శం
ఆముం ప్రత్యక్షగం ఇనమదసోపశిత్యత గతంశదితిపరోక్షేజానియాదితినియమాత్
త్వాం భవంతం మహితా శ్రేష్ఠా క్షీతి ర్ముమి రేత్య ప్రాప్య ఈశరంలక్ష్మ్యశ్రేష్ఠం
లక్ష్మీసంపన్న మితి యానత్ కులీనం సత్కులప్రసూతం పుమాంస మేత్య ప్రమదా
ప్రకృష్టమగా మదనహింసనిశీతియానత్ ప్రమదేవ లలసేన ముముదే ముద మనాప। ఈ
వరం కులీన మితి ప్రభువాం వా అహో అస్యా సుధాయా స్సుకృతపరీపాణో మహా
నితిభావః. యథావా.

శ్లో. మార్గం తం ఛద్మనా యేన విజేతుం శక్యజే భృశం

మార్గంతం స్యసధీ ద్వీప్య రిపుం శ్రీవేంకటాద్రభుః.

11

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిస్థపతి స్స వందర్పమనోహరః

జన్యేనమభవ త్సర్వసకందర్పమనోహరః.

12

సః ప్రసిద్ధః మన్మథమందరః స్థపతిః జన్యే యుద్ధే వర్షేషాం సకందర్పాణాం
కున్పితదర్పసహితానాం నిరోధినాం మనో హరతి హిసస్త్రీతి తాదృశో భవితిత్యర్థః.
యథావా:—

శ్లో. అనికపానేనమేధమానా జిగాయ శత్రూ సనమేధమానా

శ్రీవేంకటాద్రికిక మనీయవిగ్రహోయోవాసురేశస్త ననీయవిగ్రహః.

కమనీయవిగ్రహః సుందరశరీరః శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుః అనీకపానేకసమేధమా
నాన్ అనీకపానాంసేనానాయకానా మనేకైః పరిసృజమానాన్ అసమేధమానాన్
అసమానప్రవృద్ధాభిమానాన్ శత్రూన్ జగాయ అజయత్ | యో వా వేంకటాద్రిప్రభు
స్సురేశస్తవనీయవిగ్రహః ఇంద్రేణాపి స్తోత్రస్య యుద్ధభవతీత్యర్థః | అత్ర యమకాలం
కారే రసపుష్టి ర్వాదియతే | తదుక్తం చండినా
శ్లో. “సాయశో యసు కేయ చిత్రే రసపుష్టి ర్న మృగ్యతే

దుష్కరత్వా ఏసాధుత్వ మేక మేవాత్మీ దూషణ మితి.” 14

ఇతి శ్రీచల్ల వేంకటనారాయణ ప్రస్తుతిభువనసూరవిచిత్రపాత్రవాసిరెడ్డ
స్వనాయనుధాసింధుసుధామయూఖాసమానస్య ప్రేమతోవేంకటాద్రిప్రభోర్గుణరత్నావళీ
నామ స్వలంకారశాస్త్రీ శబ్దాలంకారనిరూపణం నామృతీయం రత్నం. ౩ శ్రీ శ్రీ శ్రీ,
శ్లో. శ్రీచల్లాస్వయలక్ష్మణాభేదబుధ శ్శ్రీహరిమహాబాచ యం

సూసుం వేంకటవండితం ప్రసుషువే లస్య ప్రబంధోత్తమే

భ్రాజిష్టా విహ వేంకటాద్రిగుణసరత్నావళీనామ కే

తార్తీయూప మియూ త్రృణా మిహ సదాలంకారం త్నంత్యదం. 15

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.

శ్రీగణేశాయనమః.

శ్రీమేధాదక్షిణామూర్తయేనమః.

❀ వేంకటాద్రిగుణరత్నావళ్యామ్ ❀

చతుర్థరత్నమ్.

అగ్ర అర్థాలంకారా నిరూప్యంతే తత్త్రితాన త్ప్రథమ ముపమానిరూప్యతే.

శ్లో. ❀ కవిప్రసిద్ధసాధర్మ్య ముపమానోపమేయయోః

వాచ్యం చేదుఃసూ జ్ఞేయా పూర్ణాలుప్తావిభేదిని.

1

❀ అత్రి చ కవిప్రసిద్ధసాధర్మ్యం భేదప్రధాన మభేదప్రధాన మభయప్రధానం చేతి త్రివిధం తత్ర చ భేదప్రధానసాధర్మ్యగర్భస్యతిరేకదీపకతుల్యయోగితాదయః। రూపకవిజానామయో హ్యభేదప్రధానసాధర్మ్యగర్భః। భేదాభేదప్రధానసాధర్మ్యగర్భాస్తూపమానస్వరూపమేయోపమాస్మరణాలంకారాః। ఏనం చ తచ్చ సాధర్మ్యమత్త్రీకే పైవ స్థిప్తేనాశ్లేషేన వా శబ్దే నోపాదీయతే। న చ శ్లిప్తపదోపాదానే శ్లేషప్రాధాన్యశంకా। శ్లేష స్తోవమపేక్షితసమానధర్మసంపాదకతయా తాదర్భ్యాదుపమానత్వేన ప్రాధాన్యాభావాత్ । యద్యపి శ్లిప్తపదోపాత్తయో ధర్మయో ర్వస్తుతో భిన్నత్వాన్న శ్లేషస్య సాధర్మ్యసంపాదకతా । తథాపి భేదస్య భేదరూపాతిశయోక్తిమహిమ్నః స్తుతో భిన్నయో రపి శ్లిప్తపదోపాత్తయో ధర్మయో రేకరూపతావగతిస్సంభవ త్యేవ । ఇథే చ శ్లిప్తపదోపాదానస్థలే శ్లేషప్రతిభోత్థాపితాతిశయోక్త్యనుప్రాణితోపమేతి మంతస్యం । నే య ముపమా ద్వివిధా పూర్ణాలుప్తాచేతి తత్రోపమానోపమేయసాధారణధర్మవాచకేనాదీనాం చతుర్ణా ముపాదానే పూర్ణా । ఏవమన్యతమస్య ద్వయో స్త్రయణాం వా లోపే లుప్తా । పూర్ణాపి శ్రౌతి ఆధీ చేతిద్వివిధా । తత్ర సాక్షాత్సాదృశ్యప్రతిపాదకానాం యథేవాదిశబ్దానా ముపాదానే శ్రౌతి ధర్మ్యవధానేన సాదృశ్యప్రతిపాదకానాం తుల్యనిభసంకాశాదీనా ముపాదానే చార్థీ । ఇవాదీనా మర్థాత్సదృశపర్యవసానం శ్రుత్యా తు సాదృశ్యగమకత్వ మేవేతి తత్రప్రతియోగే శ్రౌతీత్వ మేవ తుల్యాదిశబ్దానాం తు శ్రుత్యా సదృశపర్యవసానం అర్థా త్సదృశ్యపర్యవసాన మితి తేనాం ప్రయోగే త్యాగీత్వ మేవేతి । ఏనం ద్వివిధాయాః పూర్ణా

యాః ప్రత్యేకం వాక్యసమాసతద్ధితగతత్వేన తైవిధ్యే షాద్విధ్యం భవతి | క్రతుః శోచా
పారణాని.

◆ తత్ర వాక్యైకాతీహ్యర్థా. యథా

శ్లో. అనంతామర్త్యగురుభి రాశితా రాజమండితా

శ్రీవేంకటాద్రిస్థవతే స్సభా దేవసభా యథా.

2

అత్ర యథాశబ్దేన సమాసాభావా ద్వాక్యగతత్వం.

◆ సమాసగతా. యథా

శ్లో. యశస్తామ శ్శశీవాద్య వేంకటాద్రిధరాపతేః

దిష్టాపియకరో నిత్యం పద్మాసహచరో బభౌ.

3

అత్ర శశీవేత్యత్రేవేన సహ సమాసా త్సమాసగతత్వం | పద్మాసహచర ఇత్యత్ర
చంద్రపతే చంద్రానా మసహచరః అసహనశీలగమనః | కీర్తిపతే చంద్రయా జయలక్ష్మ్య
సహచరతీతిబోధ్యం.

◆ తద్ధితగతా. యథా

శ్లో. శ్రీమన్వ్యం కామదత్త్వం పరపురహర తాభూమ భూత్వాదరత్వం

రాజాకిల్పత్వ ముర్వీధరవరరుచితా నాగరాజాశ్రితత్వం

కిం చానంతాశయత్వం సతత మపి ధరోదగ్రిధర్మాకులత్వం

ప్రాలేయా దేశపుత్రీసహచరవ దభూ ద్వేంకటాద్రిశ్వరస్య.

4

అత్రానంతాశయత్వ మిశ్వరపత్యేగగనాశ్రియత్వం | రాజపతే అనంతాయా
భూమే రాశయత్వ మితి బోధ్యం | అత్ర సహచరస్యేన సహచరవ దితి తత్రతస్యేవేతి
వాక్యే వతే రుపాదానా తద్ధితగతత్వం,

◆ ఆర్థీహ్యర్థావాక్యే. యథా

శ్లో. భాతి త్వస్మూర్తి రేమా గుణగణకలితా చిత్రీనర్తకసక్తా

నానాలంకారయుక్తా హరివరగుణభూ స్సత్పదారామధామ్నీ

నద్వత్తి సత్కథాధ్య సకలజనమనోజ్ఞేంద్రజిహ్వాభూతి

స్థుల్యా రామాయణే నాప్రతిమగుణవిధే వేంకటాద్రిక్షితీంద్రీ.

5

అత్ర తుల్యశబ్దేన సహ సమాసాభావా ద్వాక్యగతత్వం | తుల్యశబ్దస్య ధర్మ్యవ
ధానేన సాదృశ్యప్రతిపాదకతయా సామ్యాత్సాదృశ్యప్రతిపాదకత్వాభావేన ఆర్థీత్వం |
ఏవ ముత్తరత్రాపార్థీవిక్షేయా.

◆ అగ్రీ సమాసే. యథా

శ్లో. జయతి జగతి గోత్రామృతభూతి స్సుఖర్కా
దరమతి రధికశ్రీ రై కనేత్రాకుల శ్చ
నిహితపరబలశ్రీ ర్వజ్రదానై కదమ్
శ్చతమఖసదృశోయం వేంకటాద్రిక్షీతీంద్రః.

6

◆ అగ్రీ తద్ధితే. యథా

శ్లో. సుశ్లోకో ధర్మనిలయో దుశ్శాసనజయోదయః
మహాభారతన ద్భూతి వేంకటాద్రిక్షమాపతిః.

7

అత్ర భారతేన తుల్యం చైతత్ ఇతి తుల్యాత్థ వేదే రుపాదానా త్తద్ధిగతత్వం
ఏవం షట్ప్రకారా పూర్ణా నిరూపితా.

అథలప్తా. సాం ద్వివిధా శ్రాతీ అగ్రీచేతి. తత్తద్ధర్మసుపాదానే శ్రాతీయస్తా
వాక్యసమాసయో రేవ స తద్ధితేపి భవతి. ఇవాగ్రీ సంభవతోపి వేదే ధర్మసుపాదానే
అసంభవాత్. కల్పబాదీనాం చేవాగ్రీ అవిధానాత్. అగ్రీ తు వాక్యసమాసతద్ధితేషు
సంభవతి న త్రైవిధ్య మతిక్రామతీతి ధర్మలుప్తేయం సంభదా. క్రమేణ. యథా
శ్లో. బాహు ర్యథా సురతరు శ్చ సుధేవ కీర్తిః

కాంతి స్తవ ప్రసవచాపరుచా సనాథ

ద్రాక్షౌరస్రపతిభటాని భవద్యచాంసి

త్యం వేంకటాద్రినృపతీంద్ర మహేంద్రకల్పః.

8

◆ అత్ర వితరణత్వాదిధర్మాణా మనుపాదానా త్తద్ధర్మలుప్తా. సా చ ఆద్యపాదే
వాక్యసమాసగా శ్రాతీ. ఉత్తరపాదత్రయే చ వాక్యాదిప్రయగతా ధర్మలుప్తా. ఉపమా
సలుప్తా త్వాత్థేన సమాసవాక్యయోరేవభవతి. క్రమేణ. యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిసదృశో న హి కోపి దాతా

కల్పద్రుమ స్త్వనుపలభినిరస్త సత్త్వః

లింగం పదం చ కరణం న హి త ద్భవే ద్వా

లింగం కి మస్తి పద మస్తి కి మిశ్వరోక్తం.

9

శ్లో. వాసిరెడ్డికులనాగరజన్యా త్క్లిర్తికార్తి కసుధామయమూర్తేః

సర్వదిగ్భ్రమణసంభ్రమకృత్యేకుత్ర కోత్ర సదృశోండకటాపే. 10

అత్ర ఉపమానస్య నిషేధ ఏవ లుప్తత్వం.

♦ వాచకలుప్తా. యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిన్మప తేః క్షితికామధేనోః
క్షోణీసురప్రచురభాగ్యమహూదయస్య
కస్తూరికాతిలకితం విపులం హి ఫాలం
రాకాసుధాకరమనోహరతా మవాప

11

అత్ర సుధాకర ఇవ మనోహరతా మితి వాచకేనలోపః.

♦ ధర్మవాచకలుప్తాకర్మకృత్యా. యథా

శ్లో. రత్నాకరీయతి భవత్కృపయా కృతార్థా
స్తత్తద్బుధాం శ్వధనదీయతి లోక ఏషః
శ్రీవేంకటాద్రిన్మప తే సురరత్న కేవా
త్సాం స్తోతు మల్పధిపతాః కరుణాధ్వ శక్తాః

12

అత్ర రత్నాకరీయతీత్యాదౌ రత్నాకరమివాచరతీతివివక్షాయా ముపమానా
వాచార ఇతి కర్మణి క్వచో ఖధానా ద్యావకాలోపః ధర్మానుపాదానా తల్లోపశ్చ.

♦ అనుక్తధర్మవాచకా ఆచారకృత్యా యథా

శ్లో. అన్యాయంగనాసు జననీయతి కోవిదేషు
దేవీయతి ప్రకట మర్కిదబకేషు
పుత్రీయ తీర్థరర తేషు హరీయతి త్వ
చ్చిత్తం సదా విజయవేంకటనాయకేంద్ర.

13

అత్ర జననీయతీత్యాదౌ జనన్యాం ఇవాచరతీతి వివక్షాయా మధికరణా చేతి
సక్తస్య మితివచనా దధికరణకృతీ వాచకలోపః.

♦ అనుక్తధర్మవాచకా కర్మణములి. యథా

శ్లో. పశ్యంతీ పటుచందనాదిఘటికాధర్మం నిశానాయకం
నిత్యం దుగపయోనిధిం నిజవపుర్లావణ్యదళకం గిరిం
కైలాసం నిజమందహానకణికాధర్మం వరం భేలతి
కీర్తి ర్దిక్షు సురదునిప్రతినిధే శ్రీవేంకటాద్రిప్రభోః

14

అత్ర ఘటికాధర్మమిత్యాదౌ ఘటికాధర్మం పశ్యంతీ ఘటికామివ పశ్యంతీతి
కర్మణములి వాచకలోపః.

◆ అనుక్తధర్మవాచకా కర్తృణములి. యథా

శ్లో. విరించివిపులాలయే చరతి హంసచారం బలా

సురారిపుటభేదనే ద్వీరదరాజచారం చిరం

హిమూచలమహాతల తుహినరాశిచారం యశ

స్వమస్తరిపునాశిత ర్విజయవేంకటాద్రిశీతుః.

15

అత్ర హంసఇవ చరతీతి హంసచారం చరతీతి కర్తృణములి వాచకలోపః.

◆ అనుక్తధర్మవాచకఃక్విపా. యథా

శ్లో. పటీరతి సుహృత్తతేః కవికులస్య సర్వస్వతి

ద్విషాం ప్రళయభాస్కరోదయతి కామినీనాం పునః

మనోజతి సతాం సుధాకరకరోదయ త్యద్భుతం

విచక్షణనిరీక్షణం విజయవేంకటాద్రిప్రభోః.

16

అత్ర పటీరతీత్యాదిమ పటీరఇవాచరతీత్యర్థే ఉపమానాదాచారఇత్యధికారే
సర్వస్వాపిపదికేభ్యఃకీర్వానక్తస్యైతి క్విపి సతి తస్య సర్వాపహారిణో లోపే చ సతి
ఆచారరూపసమాసధర్మస్య వాచకస్యేవ శబ్దస్య చ లోపః.

◆ ధర్మవాచకలుప్తా కర్తృశ్చి. యథా

శ్లో. ద్విజహ్నావదనీయతి ద్విషతి రాజ్యభూమశ్శ్రీయి

సఖీయతి చ సోదరీయతి జయశ్రీయి శ్రీమతః

జగత్త్రితయమందిరస్ఫుటకవాటకోట్యర్థః

కరః పృథులఖడ్గకో విజయవేంకటాద్రిప్రభోః.

17

◆ ధర్మవాచకలుప్తా కర్తృశ్చి. యథా

శ్లో. యదీయగుణమజ్ఞరీ సురపురీశనారీశ్వరీ

సుగీతిలనామణే ర్విపులసత్పతీకాయతే

కవీంద్రకవితాం ప్రతి పత్రిపదం గుణౌఘాయతే

స భాతి రిపుభీకరో విజయవేంకటాద్రిపథుః.

18

◆ ధర్మౌపమానలుప్తా వాక్యే. యథా

శ్లో. గాంధీర్యధైర్యజితవార్ధిగిరీశ్వరస్య

శ్రీవేంకటాద్రిన్మపతే స్వమతాం న కోపి

భజే యతోస్య భువి శృంఖలితా గుణౌషైః

ప్రాజ్ఞా విశృంఖలతయాపి చరం త్యజ్జనం.

19

◆ ఇయం సమాసే యథా.

శ్లో. న ద్రక్ష్యామి హి వేంకటాద్రిశులితం ధేనౌ పశుత్వం మణౌ

కాశిన్యం విబుధద్రుమే చ మధుసాకాంతిం విదిత్వా యతః

యం సత్పాత్రవిదం మృదుం విబుధగం దేవా శ్రవ్యం తే ధునా

క్షోణీదేవమిషేణ సంతతమహావిశ్రాణనాశ్చర్యగాః.

20

◆ త్రిలోపే యథా.

శ్లో. కందర్వశతలావణ్యః పుణ్యద్రవిణపుణ్యభూః

శ్రీవేంకటాద్రిధరణీనాథో విజయ తే భృశం.

21

కందర్వశతలావణ్య ఇత్యత్ర లావణ్యమివ లావణ్యం యస్యేతి వాచకోపమానధ

ర్మాణాం లోపః ఇతి బుప్తోపమాయాః ఏకోనవింశతిభేదాః దర్శితాః । అత్ర సాధారణ

ధర్మోపాదానం ద్వివిధం ఉపమానోపమేయయో స్సకృదేవనిర్దేశః పృథగుపాదానం

చేతి । పృథగుపాదాన మపి వస్తుప్రతివస్తుభావేన బింబప్రతిబింబభావేన చేతి ద్వివిధం ।

ఏకస్త్రేన అర్థస్య శబ్దవ్యయేన అభిధానం వస్తుప్రతివస్తుభావః । ద్వయో రర్థయోః ద్వి

రుపాదానం బింబప్రతిబింబభావః.

◆ తత్ర సకృన్నిర్యేతో యథా

శ్లో. ప్రాప్తోదయం హి సతతం విభువేంకటాద్రిం

స్వోల్లాసకారణపవిత్రచరిత్రపాత్రం

నందంతి సర్వవిబుధా విజితారిబృందం

రాకేందుమండల మివ త్మసి తా శ్చకోరాః.

22

అత్ర విదుషాం చకోరాణాం తృప్తితా ఇతి ఇందురాజయో శ్చ స్వోల్లాసేత్యాది

శ్చ సకృదేవ ధర్మో నిర్దిష్టః.

◆ వస్తుప్రతివస్తుభావో. యథా

శ్లో. పరార్థ్యరత్నాంగదభృద్భుజోయం

బభాతరాం వేంకటనాయకస్య

మహాఘృతమాణిక్యకిరీటభాస్వా
న శేషభోగీశ ఇవ ప్రసిద్ధః.

23

అత్ర పరార్థమహాఘృతశ్లాఘా మేకాధ్యపితీతే ర్వస్తుప్రతిపస్తుభావః.
♦ బింబప్రతిబింబభావో యథా.

శ్లో. శ్రీ వేంకటాద్రినృప తే ర్భాహోద్యన్న ఖదీధితిః
మంజరీపింజరీభూతా కల్పవల్లీవ శోభతే.

24

అతోద్యన్నఖదీధిత్వం మంజరీపింజరీభూత్వం చ వస్తుతో భిన్నావేవార్థా వ
భిన్నతయా అతిశయోక్తిమహిమ్నా అధ్యపనీతో సాధారణ్యం భజతః । తేన
బాహులతయోః సాధర్మ్యేణ రాజకల్పకాభినో స్సాధర్మ్యం ప్రతీయత ఇతి బింబ
భావః । సాచేయ ముపమా సమస్తవస్తుభవయా ఏకదేశవర్తిని చేతి పునర్ద్వీవిధా
యథా

శ్లో. తాత్ర ర్యత్ర హి వేంకటాద్రినృపతౌ మాంధాత రీవోర్వరా
మానీందా ఇవ సత్క్రియా శ్శ్రుతిశిరోనిష్ఠాగరిష్ఠా ద్విభాః
ఆసీ దేష కలిష్టహో కృతయుగన్యకాగ్రదీక్షాగురు
స్పర్శే చాపి నిరీతికా స్సమభవన్ లోకా స్సలోకా స్సదా.

25

ఇయం సమస్తవస్తుభవయా
♦ ఏకదేశవర్తిని. యథా

శ్లో. గుణై ర్మణీర్దై రివ భవ్యకీర్త్యా
సుధారసేనేవ భక్షై ర్విభాతి
తిమింగిలాద్యేరివ విష్ణునేవ
మనీషివర్తేణ చ వేంకటాద్రిః.

26

అత్ర వేంకటాద్రిస్సముద్రీ ఇకే త్యక్తో ప్రతీతే రేకదేశత్వం.
♦ మాలారూపేణాప్యయ మలంకారో దృశ్యతే యథా

శ్లో. సుధారస మివా మరా జలముచం యథా కర్షణో
రసాలసవమజ్జగోపకుల మన్యపుష్టా యథా
వసంతసమయం యథా విటపినాం గణా స్సర్వతో
జనా స్సమభిలాషుకా మహితవేంకటాద్రిప్రభుం.

27

అత్ర ఏక పైతృ వోపమేయస్య అశోకోపమానకల్పనా న్యాటరూపతా । ఇతి ఉపమానిరూపితా .

—♦ అనన్వయాలంకారః . ♦—

శ్లో. ఉపమానోపమేయత్వే న్యా దేక పైతృన వస్తుసః
తతానన్వయ ఇ త్యాహు రలంకారం వివక్షితః . యథా 28

శ్లో. దుర్లంఘసర్వజగతీగణలంఘనైక
జలఘాలకీర్తి విభవ స్సదుదారమూర్తిః
మాన్యస్వమంజుగుణపుంజనమంజనశ్రీ
శ్రీవేంకటాద్గిరివ భాలి హి వేంకటాద్గిః . 29

అత్రైక పైతృన ఉపమానోపమేయభావ స్సద్భవస్త్వంతరవ్యవచ్ఛేదాయ .

—♦ ఉపమేయోపలంకారః . ♦—

శ్లో. పర్యాయేణ ద్వయో స్సన్న్య చేద్ధ మపమానోపమేయతా
ఉపమేయోపమా తత్ర కవిభిః పరికీర్తితా . 30

ఇయం ద్వివిభాషార్థితే ధృత్యవస్తువశేషస్తుభావేన నిర్దేశేన సాధారణ్యేన చేతి । శ్రమేణ . యథా

శ్లో. మహాసిలతికస్సురదుగ్రమిశ్ర త్వదీయః కర
స్తథా కరశ్చ న ద్రుమ స్స చ లతాసిరమ్రోఽబభౌ
అనంతభువనాకులాంబుజభ వాండ భాండోదరో
ధృతిక్షమభుజాశిరఃకలిత వేంకటాద్గివభో . 31

అత్ర కరస్య ఉపమేయత్వే మహాసిలతిక ఇత్యత్ర అసి న్నతి వే వే త్యుపమితన మాసేన లతికాసదృశఖ డ్రవత్త్వ ముక్తః । ద్రుమవిశేషణత్వే లతాఅసి రి వే త్యుపమాన మాసః । ఏవం లతాసిరమ్ర ఇత్యత్రాపి । ఏవం చాత్రిభిన్న స్వాపి ధర్మద్వయస్య అతిశ యోక్త్యా ఏకత్వధ్యనీతస్య సమానద్వయేన వాచ్యయోపాదానా న్ననిస్తుప్రతిపన్న భావో విరుద్ధతే .

శ్లో. పృతీపన్మపకోటికాసఘనధూటి కామూళికా
వికర్త నసుకర్త రీభవదభంగురూక్ష స్సదా

భవానివపురందర స్త్వ మివ సోపి వజ్రైకదః

క్షమాసురతపఃఫలావతర వేంకటాద్రిప్రభో.

32

అత్ర వజ్రైకద ఇతి సాధారణధర్మ ఉభయో సాధారణ్యేన నిర్దిష్ట ఇతి.

—♦ అథ స్మరణాలంకారః. ♦—

♦ సద్భక్తానుభవే నాన్యస్మృతి స్మరణ మిష్కతే.

యత్ర సద్భక్తసత్త్వసభవేన సద్భక్తాన్యసత్త్వస్మృతిర్జ్ఞానతేతత్ర స్మరణాలంకారః.

శ్లో. స్వస్త్వపాంగణరింగతో గజపతే ద్రావాంబుపూరం కరం

నిష్పందభ్రమరీపరీత మసశం దృష్ట్యా స్మరంతి ద్విజాః

తత్ర స్నిస్తులవస్తుదాసనియతం నీలోపలాంకోద్భితా

దీప్యద్దానజలావిలం కిరతలం శ్రీవేంకటాద్రిప్రభోః.

33

అత్ర విశిష్టకరికదగ్ధనా నిర్దిష్టప్రభుకరతలస్మృతికితిః। ఇథం భేదాభేదగర్భసాధు
ర్యమూలాలంకారాదభిప్రాయః । అభునాఅభేదప్రభావేష్య లంకారేషు ఆగోపగ
ర్భాలంకారా నిరూప్యం తే । ఆగోపోనామ విషయనిగోణం వినావిషయః పరిపూర్ణభేద
ప్రతిపత్తిః । యథా ముఖం చ ప్రత్యక్షితి ముఖ చంద్రిత్యన్వేతి । తద్రాదోరూపకనిం
రూప్యతే.

—♦ రూపకాలంకారః. ♦—

శ్లో. అనపహ్నుతరూపస్య విషయ సోపిషరంబనం

భవే ద్విషయినా యత్ర రూపకం తత్ర కీర్త్యతే.

34

అప్రమతస్య ప్రస్తుతోపరంజకతాయాం రూపకాలంకార ఇతి ఫలితార్థః।
తత్ర అనపహ్నుతరూప స్వే ర్యనేన సంచేహభ్రాంతిమదపహ్ననానాం వ్యావృత్తిః। తేషు
సంచేహభ్రాంత్యాపహ్ననై ర్విషయతిరోధానాత్ । ఆగోపవిషయత్వార్థకేన విషయ స్వే
త్యనేన అధ్యవసాయగర్భితేష్యేషాదే రనాగోపమూలాపమాదీనాం చ నిరాసః। ఉప
రంజక మిత్యనేన పరిణామవ్యావృత్తిః। తత్ర ఆగోప్యమాణస్య ప్రకృతోనయోగాత్ ।
అత స్సర్వవిలక్షణం రూపకం తచ్చ ప్రథమం త్రివిధం సావయవం నిరవయం పరం
పరితం చేతి। తత్ర సావయవం ద్వివిధం సమస్త వస్తుజుషయ మేకదేశకర్తి చేతి। నిరవయవ
మపి ద్వివిధం కేవలం చాలారూపం చేతి। పరంపరితం చ శ్లిష్టనిబంధన మశ్లిష్టనిబంధనం
చేతి ద్వివిధం। అనయో ర్ద్వయో శ్చ ప్రత్యేకం కేవలమలారూపత్వేన ద్వివిధ్యే చా

తుర్విస్యం ఏవం చ రూపకాలంకారో ప్రేక్షకః | యత్ర అనయవానా మనయవిస శ్చ
సామస్త్యైన నిరూపణం త త్సమస్త వస్తువిషయం రూపకం. యథా

శ్లో. సాహిత్యక్షీరసింధౌ రసికబుధవృద్ధిపసంశోభిగచ్ఛే
లీనస్వారస్యయాద స్యమితగుణమణౌ రీతివృత్తబ్రహ్మ
భావాలంకారభంగే పదరసవిలసచ్చక్తిముక్తాఫలాఢ్యే
రాకాతారాపతిస్త్యం జయసి గుణనిధే వేంకటాద్రిక్షితీశ. 35

యత్ర అనయవిరూపణేన అనయవిరూపణం గవ్యతే తదేకదేశవర్తియథా
శ్లో. కవికుంపలయస్తత్రస్ఫూర్తిపూర్తిప్రధానం

నిఖిలజనచకోరప్రార్థ్యమానోదయ స్సక

నిజమృదుకరజాలైః తౌళితే సత్పథే స్థిర

ప్రభవతి గుణసాగ్రదో వేంకటాద్రిక్షితంద్రిః. 36

◆ అత్రకపీనాంపవలయస్త్యేనజనానాంచకోరత్వేనచరూపణాత్ స్తేషేణ కర
జాల మేవ కరజాలం సత్పథ ఏవసత్పథ ఇతి చ నిరూపణా చ్చ ప్రభో రిందుత్వ
మగ్ధా ద్యూప్యతే ఇతి ఏకదేశవర్తిత్వం । యత్రఅనయవిరూపణమాత్రే అనయవి
రూపణమాత్రే వా విక్రాంతి స్తన్నిరసయవం తత్ర

◆ కేవలయథా.

శ్లో స్వర్ణాద్యైః పృథుకందరా న్నభిమతం మూర్ఖత్తమిస్రా స్వహా

క్రీడంతీ కుచకుంభతారవలయాన్ చంచద్దుకూలభ్రమాత్

కాంతాకర్షణత శ్చథాన్ సురపథూ రన్వేషయం త్యగ్రహీ

ద్యత్సన్స్మర్తి ర్విభుకీర్తికార్తికవిధో శ్రీవేంకటాదే రియం. 37

అత్ర కీర్తిః కార్తికః పృథుత్వరూపణం

◆ మాలయా నిరసయవం యథా

శ్లో. నంజీవిసీ వితరణస్య రణస్య లక్ష్మీ

ర్మంజూషికా మదనమంజులరోచిషాంచ

శృంగార ఏవ కవిపుంగవసవ్యకావ్య

లక్ష్మ్యైః పరం విలసతి ప్రభువేంకటాద్రిః. 38

◆ రూపకహేతురూపకం పరంపరిత మిత్యువ్యతే । ౨ చ్చ శ్లిష్టకేవలపరంపరి
తం. యథా

శ్లో. అఖర్వ గర్వదుర్వారస్వసర్వసహధృతాం

దుష్పక్షతక్షణః శ్లోకాంతం శక్ర స్సన్య ద్వేంకటప్రభుః.

89

అత్ర వేంకటాద్రిపరిభో శృకృత్యేన రూపణే పూర్వరూపకద్వయం హేతుః

♦ శ్లిష్టమాలాపరంపరితం యథా

శ్లో. చక్రక్షేమనిధానకర్మణి రవి ర్విష్ణు శ్శివాశ్చేషణే

శర్వా రాజతపర్వత శ్చ సకలాహీనప్రదానశ్రీమే

శక్రో సందతనూభవోపి చ సదా కల్పస్థితా వంజనా

సూను స్వస్తరుమండలౌపి జయతి శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుః.

40

♦ అత్ర సకలాహీనప్రదానక్రమ ఇత్యుత్తర శక్రపక్షే సకలో విద్యాపహితః స

చా సౌ అహిః స్మిత్రానురూప స చా సౌ ఇహ శ్రేష్ఠః తస్య ప్రదాన క్రిమే ఛేదనవ్యా
పారే స్మిత్రాను చ్చేనది ఇతియానంత్రక్రస్థపక్షే సకలానా మహీనా మరగాణాంఛేదన
ఇత్యర్థః || ప్రభుపక్షే చ సకలానా మహీనానాం గజతుగగాదిశ్రేష్ఠనిష్ఠానాం పరిదాన
క్రిమే త్యాగశ్రీమ ఇత్యర్థః | సదా కల్పస్థితా విత్యుక్త హనుమత్పక్షే సదాప్రతిక్షణం
ఆకల్పం ప్రళయపర్యంతం స్థిత ర్ధస్థేత్యర్థః | స్వస్తరుమండలపక్షే సదా ప్రతిక్షణం
కల్పస్య కల్పవృక్షస్య స్థిత ర్ధస్థేతి ప్రభుపక్షే చ సతాం శ్రేష్ఠానా మాకల్పానాం
హారానిధానానాం స్థిత ర్ధస్థేత్యర్థః | ఏవం చాత్ర శ్రివేంకటాద్రిపరిభో రవిత్వ
విష్ణుత్వాదిరూపణే చక్రక్షేమేనాద్రి శ్లిష్టరూపణాం హేతుత్వాత్ శ్లిష్టపరంపరి
తత్వ మన్య రూపకస్య మాలారూపేణ రూపణా న్మాలారూపత్వం చేతి.

♦ శ్లిష్టమాలాపరంపరితం యథా

శ్లో. సమస్త కకుభాంగణే వియతి భాంగణే రంగణే

యశోమరతరంగిణీ సకలతారణీహృస్థికి

సదా ప్రసహతి స్ఫుటం తదపి తాకికాః కేషిచ

జ్జనా న హి తరం త్వ హాలా మహితవేంకటాద్రిప్రభోః.

41

అత్ర యశ స్మరతరంగిణీత్వరూపణేకకుభాంగణస్యవియత్త్వరూపణం హేతుః

♦ శ్లిష్టమాలాపరంపరితం యథా.

శ్లో. దయామృతపయోనిధి స్సరసవాగ్ద్యవోదేనతా

యశఃకుసుమనల్లికా సుగుణమాక్తి కేంద్రద్విపః

ప్రతాపతపనోదయఃపరిధర స్స ఏవ క్వ వా

బుద్ధై రితి నిరూప్యతే క ఇవ వేంకటాద్వైః పరః.

42

♦ అజ్ఞప్తమాలాపరంపరం వైధర్మణాపి ప్రసర్తతే । తద్యథా.

శ్లో. అఘాహిగరుడాత్మకః ఖలగజాంకుశో నంకుశో

నిజన్విజదర్శితతాతుహినచండరశ్మిః పరం

ధరాధరణచాతురీశరణకారణశ్రీభుజ

శ్చిరం విజయతే భృశం జగతి వేంకటాద్విప్రభృః.

43

అత్రవైధర్మ్యం నివర్తకత్వం క్షీయం । ఏవ ముప్తవిధ ముట్పంకితం రూపకం

—♦ అధవర్తినామాలంకారః ♦—

శ్లో. ప్రస్తుత సోపయోగాన్ని విషయీవిషయాత్మనా

పరిణామం భజే ద్యత్ర పరిణామో ద్విధా స్మృతః.

44

అయం చాలంకార స్సామానాధికరణ్యవైయధికరణ్యాభ్యాం ద్వివిధః । అత్ర సామానాధికరణ్యేన పరిణామో యథా

శ్లో. ముక్తాదామవితానకాంచలలసచ్ఛామీకరోల్లాభక

ప్రోత్తుంగద్విరదాధిరోహణవిధా వాకేరశ్రేణికా

నిర్వాణప్రసరద్దయాల్లదృఢశ్రేణి స్సనిశ్రేకా

సత్యం వజ్రమునీ సమస్తవిమలాం శ్రీవేంకటాద్విప్రభృః.

45

అత్రోరోఽప్యుచాణ అకేరశ్రేణికారూపో విషయా ప్రస్తుతనిశ్రేణికాత్వేన పరిణామమానః ప్రస్తుతనిశ్రేణ్యసామోహణాయ ఉపయోగీతి భవతిపరిణామః.

వైయధికరణ్యేన యథా

శ్లో. నిస్త్రింశషల్ల్యా మహతో హ్యపూర్వ

ద్వారం విధాయ ప్రభువేంకటాద్వైః

స్వర్గం గతా యద్విష్మత స్తదస్తు

సత్యా భవ జ్ఞానినివా క్షిరాయ.

46

అత్ర నిస్త్రింశషల్ల్యా ద్వారత్వేన పరిణామాన చ భిన్నభక్తికయో రితి వైయధికరణ్యం.

—♦ అథసంశయాలంకారః. ♦—

శ్లో. కవిప్రసిద్ధసాదృశ్యనిబద్ధ స్పృశయో యదా
ప్రస్తుతస్యాప్రస్తుతస్య సందేహాలంకృతిస్తదా.

47

సాత్రివిధా శుద్ధా నిశ్చయగర్భా నిశ్చయాంతాచేతి । తత్ర

♦ సందేహమాప్రపర్యపన్నాశుద్ధా యథా.

శ్లో. వృష్టో దేవతరుః కి మేష సకలాభీష్టావప్రశాణనః
కిం వాణోనిధి రప్తమోయ మనిశం గాంభీర్యసుస్పృశమః
కిం వా సప్తదశా కలా శశభృత స్సర్వద్విజోలానకృ
త్తత్తద్గర్భసశా దతర్కి విబుధై శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుః.

48

♦ నిశ్చయగర్భా యథా

శ్లో. శర్వాణీపతి రేష కిన్ను న వృషాధఃకారిచర్య స్సదా
చంద్రః కిం న నిశాచరః కిము ధనాధ్యక్షః కుబేరో నహి,
కింబ్రహ్మ ద్విజరాడధఃకరణధీ ర్షో కిం సురాణాం పతిః
నో మాతంగమదాంధవృత్తిరితి, తం నిశ్చిన్వతే త్వాం విభో.

49

♦ నిశ్చయాంతా. యథా

శ్లో. కృధ్యద్దిక్కటిబృహితం ను విదళత్త్వదై నిరివక్షోరవః
కిం వేతి ప్రవిమృశ్య వేంకటవిభో నిశ్చిన్వతే స్వప్రియః
నిర్మర్యాదవిజృంభమాణసమరారంభస్ఫుటత్కాహళీ
జాతం రావ మథో స్వభావి వరణే పుణ్యాహఘోష స్త్వితి.

50

—♦ అథ భ్రాంతిమదలంకారః. ♦—

శ్లో. కవిప్రసిద్ధసాదృశ్యాద్విషయేషిహితాత్మని
అరోప్యమాణానుభవోయత్రసభ్రాంతిమాన్మతః. యథా

51

శ్లో. కుందాళి స్తవ దంతపాళి రభవ ద్వాక్యకోచపద్మం ముఖం.
గ్రీవా శంఖవర స్స ఏష భగవాన్ సత్యం ముకుందో భవాన్
సత్యాం వస్తుగతా వితి క్షితిపతే శ్రీవేంకటాదే భ్రమా
ద్వక్తారో ముసింహముఖ్యవిబుధాః కాబేరదేశే నిధిః.

52

—♦ అథాపన్నావాలంకారః. ♦—

శ్లో. విషయాపహ్నవేన స్యా దారోవ్యప్రతిభాసనం
యత్ర సా పహ్నుతి స్త్రీధా విద్యద్భిః పరికీర్త్యతే. 53
అపహ్నుత్య ఆరోపః ఆరోప్యాపహ్నునః ఫలాదికజ్జై రసత్యత్వాభిధానం చేతి
త్రివిధో య మలంకారః.

♦ ఆద్యో. యథా

శ్లో. నేయం కృపాణలతికా ఫణిసార్వభౌమో
నిరూతభారఫణమండలమండితాంగః
బిభృత్వ శేషధరణీం త్వయి వేంకటాద్దే
స్తోతుం సమాగత ఇతి ప్రవదంతి ధీరాః. 54

♦ ద్వితీయో. యథా

శ్లో. సైమా శాణశిలా నవా వియ దయం చోద్భవ్యమూహోమణి
రబ్బలక్రీడనకాతుకేన యశసా నేందు స్తదంతరతం
నైల్యం శూల మయోమయం స చ మృగ శ్రీవేంకటాద్విభో
రేషా చా పి పరం స్ఫులింగపటలీ తారావలీ నోద్గతా. 55

♦ తృతీయో. యథా

శ్లో. బలరిపుగిరికల్పాచల్పమంజుద్విరేఖావళివలభికరాగ్రశ్రీగజేంద్రచ్చలేన
శరదుషపటిశిఖావేంకటాద్రేకటాక్షాఃప్రచురతరమఖేలల్లబ్ధవర్ణాంగజేషు

—♦ అథ ఉల్లేఖాలంకారః. ♦—

♦ ఏకస్య బహు భోల్లేఖే తూల్లేఖ ఇతి కథ్యతే.

ఉల్లేఖనిమిత్తం త్వనేకధర్మసంబంధః। తే చ రవ్యక్తిత్వజ్లేషా ఏవ తత్ర

♦ రవ్యక్తిత్వాభ్యాం. యథా

శ్లో. మురరిపు రితి లత్యా త్రాణద శ్చేతి భీతై
స్సురమణి రితి నిత్యం యాచకై ర్మనృథక్రీః
ఇతివిలసనశీలైః పశ్యులాక్షీద్యుగజై
స్సకలగుణసముద్రో మన్యతే వేంకటాద్రిః. 57

—♦ అథనంశయాలంకారః. ♦—

శ్లో. కవిప్రసిద్ధసాదృశ్యనిబద్ధ స్సంశయో యదా
ప్రస్తుతసాప్రస్తుతస్య సందేహంలంకృతిస్తదా. 47

సాత్రివిధా శుద్ధా నిశ్చయగర్భా నిశ్చయంతాచేతి । తత్ర

♦ సందేహమాప్రకర్ష్యవసన్నాశుద్ధా యథా.

శ్లో. వృష్టో దేవతరుః కి మేష సకలాభీష్టార్థవిశ్రాణః
కిం వాణ్ణోనిధి రవ్వమోయ మనిశం గాంభీర్యసర్వోకమః
కిం వా సప్తదశా కలా శశభృత స్సర్వద్విజ్ఞోలానకృ
త్తత్తద్గర్భవశా దతర్కి విబుధై శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుః. 48

♦ నిశ్చయగర్భా యథా

శ్లో. శర్వాణీపతి రేష కిన్ను న వృషాధఃకారిచర్య స్సదా
చంద్రః కిం న నిశాచరః కిము ధనాధ్యక్షః కుబేరో నహి,
కింబ్రహ్మ ద్విజరాడధఃకరణధీ ర్నో కిం సురాణాం పతిః
నో మాతంగమదాంధవృత్తి రితి, తం నిశ్చిన్వతే త్వాం విభో. 49

♦ నిశ్చయంతా. యథా

శ్లో. కృధ్యద్దిక్కఽఽబృహితం ను విదళత్త వైదై వ్రివత్కోరవః
కిం వేతి ప్రవిమృశ్య వేంకటవిభో నిశ్చిన్వతే న్యస్త్రీయః
నిర్మర్యాదవిజృంభమాణసమరారంభస్ఫుటత్కాహళీ
జాతం రావ మథో స్వభావి వరణే పుణ్యాహఘోష స్త్రివృత్తి. 50

—♦ అథ భృంతిమదలంకారః. ♦—

శ్లో. కవిప్రసిద్ధసాదృశ్యాద్విషయేఽపిహితాత్మని
అరోప్యమాణానుభవోయత్రసభృంతిమాన్మతః. యథా 51

శ్లో. కుందాళి స్తవ దంతపాళి రభవ ద్వ్యాకోచపద్మం ముఖం.
గ్రీవా శంఖవర స్స ఏష భగవాన్ సత్యం ముకుందో భవాన్
సత్యాం వస్తుగతా వితి క్షితిపతే శ్రీవేంకటాద్రి భ్రమా
ద్వక్తారో మునిసింహముఖ్యవిబుధాః కౌబేర దేవే నిధీకః. 52

—♦ అథాపహ్నవాలంకారః. ♦—

శ్లో. విషయాపహ్నవేన స్యా దారోవ్యప్రతిభాసనం
యత్ర సా పహ్నుతి స్త్రీధా విద్యద్భిః పరికీర్త్యతే. 53
అపహ్నుత్య అరోపః అరోహ్యపహ్నుషః ఫలాదికజ్జై రసత్యత్వాభిధానం చేతి
త్రివిధో య మలంకారః.

♦ అద్యో. యథా

శ్లో. నేయం కృపాణలతికా ఫణిసార్వభౌమో
నిరూతభారఫణమండలమండితాంగః
బిభృ త్యశేషధరణీం త్వయి వేంకటాద్దే
స్తోతుం సమాగత ఇతి ప్రవదంతి ధీరాః. 54

♦ ద్వితీయో. యథా

శ్లో. సైమా శాణిలా నవా వియ దయం చోద్భ్రమ్యమాణోమణి
ర్బాలక్రీడనకౌతుకేన యశసా నేందు స్తదంతరతం
నైల్యం శూల మయోమయం స చ మృగ శ్రీవేంకటాద్విభ్రో
రేషా చా పి పరం స్ఫులింగపటలీ తారావలీ నోద్గతా. 55

♦ తృతీయో. యథా

శ్లో. బలరిపుగిరికల్పచల్పమంజుద్వితేభావభివలభికరాగ్రక్రీగజేంద్రచ్చలేన
శరదుశుపతిశిఖావేంకటాద్రేకటాక్షాఃప్రచురతరమఖేలల్లబ్ధవర్ణాంగశేషు

—♦ అథ ఉల్లేఖాలంకారః. ♦—

♦ ఏకస్య బహు ధోల్లేఖే తూల్లేఖ ఇతి కథ్యతే.

ఉల్లేఖనిమిత్తం త్వనేకధర్మసంబంధః తే చ రవ్యక్తిత్వజ్లేషా ఏవ తత్ర

♦ రవ్యక్తిత్వాభ్యాం. యథా

శ్లో. మురరిపు రితి లక్ష్మ్య త్రాణద శ్చేతి భీతే
స్ఫురమణి రితి నిత్యం యాచక్తే ర్మనృథక్రీః
ఇతివిలసనశీలైః పశ్యులాక్షీద్యుగజై
స్సకలగుణసముద్రో మన్యతే వేంకటాద్రి. 57

◆ శ్లో. యథా

శ్లో. భీమనేనో రణక్షోణ్యం రామానుసరణోత్సవే
లక్ష్మణ శ్చేతి నుధియో వేంకటాద్రిం పంచక్షతే.

58

—◆ అథ ఉత్ప్రేక్షాలంకారః ◆—

అథ అధ్యవసాయమాల మలంకారద్వయ ముచ్యతే. అధ్యవసాయయో నామ విషయవిషయిణో రస్యతరనిగరణేనాభేదవ్రతివ్రత్తిః. తత్తో త్ప్రేక్షాలక్షణ మాహుః. శ్లో. యత్రాన్యధర్మసంబంధా దన్యత్వేనోపక్త రితం

పరీకృతం హి భవేత్ప్రాజ్ఞ స్తా ముత్ప్రేక్షాం పంచక్షత ఇతి. 59

అప్రకృతగుణక్రియాసంబంధా దపరీకృతత్వేన పరీకృతస్య సంభావన ముత్ప్రేక్షా లంకారః. సా చో త్ప్రేక్షా ద్వివిధా వాచ్యా గమ్యాచేతి. ఉత్ప్రేక్షా వాచకానాం మన్యే శంకేద్యవసాయవిషయాదీనాం పరీయోగేనాచ్యా. తదపరీయోగే గమ్యా. ద్వివిధా చ సా జాతిగుణక్రియాదీవాణా మధ్యవసాయవిషయత్వేన ప్రత్యేకం చతుర్విధా. ఏవం జాత్యాదీనాం చతుర్థాం భావాభావరూపతయా దైవివిధ్యే అష్టవిధత్వం. అధ్యవసాయస్య గుణనిమిత్తత్వక్రియానిమిత్తత్వాభ్యాం చ దైవివిధ్యేషోడశవిధత్వం. ఏవం చ నిమిత్త స్వరూపదానానుపాదానాభ్యాం దైవిధ్యం వాచ్యో త్ప్రేక్షాయా ఏవ గమ్యాత్ప్రేక్షాయాం వాచకానుపాదానే నిమిత్తస్య చా ప్రయోగే ఉత్ప్రేక్షాయా అనవలంబా దనుత్తితేః. ఏవమేవ జాత్యాదీనాం చతుర్థాం స్వరూపహేతుగుణలయాపై రభ్యవసాయవిషయత్వేన పరీత్యేకం త్రైవిధ్యేన వర్ణివతివిధత్వ ముత్ప్రేక్షాయాః. తర్హి కేచన భేదా ఉదాహరీయంతే. తత్ర

◆ ఉపాత్తగుణనిమిత్తజాతిభావస్వరూపోత్ప్రేక్షా. యథా

శ్లో. దిక్కున్యాపాణివద్యగ్రిహశుభసమయే తేజసో వేంకటాద్రే

గ్నీలోల్లాభాంతరాళగ్రథితరళసత్తారమాలా మనోచక్ర

కేచి త్వస్యే తు మంత్రాక్షతతతి మపరే స్వర వినీపుష్పవృష్టిం

శుభాం తారావళీం తాం యువతికరలసద్దీపదా మేతి మన్యే. 60

అర్హి కుభ్రత్వం గుణః. దీపాదికదాః జాతివాచకాః. కుభ్రాం తారావళీ మిత్యత్ర స్ఫూర్జన్నక్షత్రజాలమితి పాతే స్ఫూర్జనరూపక్రియానిమిత్తా పీయం భవతి.

◆ అనుపాత్త నిమిత్త జాతిభావస్వరూపోత్ప్రేక్షా. యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్విసృమణీమణీయకీర్తి
పుల్లాంబుజాంతరహిమద్యుతికర్ణి కాయాం
ఉద్యత్సుధారసమరందనువాసితాయా
మంకో హ్యాఖేల దళిపుంగవమండలీవ.

61

అథ అభిశబ్దో జాతివచనః ♦ అనుపాత్త నిమిత్త జాత్యభావస్వరూపాత్ప్రేక్షా. యథా

శ్లో. సమృద్ధక్షీరాబ్జిప్రచలదురుకల్లోలపటలీ
పటుస్పర్థాలుభైర్నరపతిమణే ర్వేంకటవిభాః
కటాక్షై రక్షీణం సురభితగృహానాం సుమనసాం
నిరాలంబే వా త్ర క్షృణు కృపణతా సంప్రతి గతా.

62

అత్ర నిరాలంబేతి జాత్యభావః.

♦ జాతిపేతూత్ప్రేక్షా. యథా

శ్లో. దుర్నాయకాతిచిరసంగకృతేతిబాధా
దుర్గంధిలం చ వసుధాతల మేత దానీల్
సంవాసితం సుచరితై ర్విభువేంకటాద్రే
ర్మందారమంజుకునుమప్రకరై రివాద్య.

63

అథ కునుమప్రకరై రివేతి జాతేచ్ఛేతేతుత్వం.

♦ జాత్యభావపేతూత్ప్రేక్షా. యథా

శ్లో. గోత్రానకృద్దరకరో బహుదర్శనాధ్యో
వజ్రైకదాననిపుణః ప్రబలారిభేత్తా
సన్నందనో నృపశిరోమణివేంకటాది
స్సృష్టశ్చిరా ద్భువ ఇవ హ్యాపురందరత్వాత్
అత్రాపురందరత్వాదివేతి జాత్యభావపేతుత్వం.

64

♦ జాతిఫలూత్ప్రేక్షా. యథా

శ్లో. అశేషవిద్యద్విజ్ఞాప్యజ్ఞాపకీభవితుం ధృవం
నేత్రే కర్ణాంతవిశ్రాంతే వేంకటాద్రిక్షమాభుజః.

65

అథ జ్ఞాపకీభవతు మితి జాతేః ఫలత్వం.

♦ జాత్యభావఫలూత్ప్రేక్షా. యథా

శ్లో. విషజ్వాలామాలాకలితఘణిభోగస్థితికృత
శ్రీమాభావా యేవ క్షీతితల మశేషం భజతి హి
పటీరాంభశ్శీతం పృథుభుజశిరో వేంకటవిభోః
క్షమాధేనో శ్చామికరమయధరాభృత్ప్రీతినిధేః.

66

అత్ర శ్రీమాభావా యేతి జాత్యభావఫలత్వం.

♦ క్రియాస్వరూపోత్పేక్షా. యథా

శ్లో. రథనిహితమహోచైచ్యకేతునండాగ్రభాస్వ
త్కనకమయపతాకాచాలనం ద్యోతతేస్మ
చలన మివ పయోబిద్వేషజం వేంకటాద్రి
క్షీతిపతిపృథుక్తీర్తిస్సారదంతచ్ఛదస్య.

67

అత్ర చలన మివేతి క్రియాస్వరూపోత్పేక్షా.

♦ క్రియాస్వరూపాభావోత్పేక్షా. యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిక్షితిచాలవిద్యద్భుతేషు నిర్ద్యోతనశోభితేషు
అచంచ తే వానుదినప్రవృద్ధా గజాంతలక్ష్మీ స్సవ్యయ ముల్లలాన.

68

అత్ర అచంచలేవేతి క్రియాభాస్వరూపసోత్పేక్షా.

♦ క్రియాపేతూత్పేక్షా. యథా

శ్లో. లోకేశలోకాదిసమస్త లోకేనసమాలులోకే పురుషోత్తమాదైః
వైచిత్ర్య ముద్వీక్షిత ముగళంహియశోధువంవేంకటనాయకస్య.

అత్రాగత మిత్యాగమనే ఉద్వీక్షిత మిత్యద్వీక్షణ క్రియాపేతత్వం గృహ
మిత్యత్పేక్షావాచకం.

♦ క్రియాభావఫలోత్పేక్షా. యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాదేరిహ సన్మదాం తాం కృపాణరూపాంగిరిషుస్మరంతి
అద్రష్టు మేవ ధృవ ముగ్రరూపసరీస్వపాకై వైరివరాంగనాద్యైః.

70

అత్ర అద్రష్టుమేవధృవమితి క్రియాభావఫలత్వం.

♦ గుణస్వరూపోత్పేక్షా. యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిస్యపతిలోచనప్రాంతరక్తిమా
అసురాగ ఇవ నీవ్యయప్రజాను బహి రుద్ధతః.

71

అత్రామరాగ ఇవేతి గుణస్వరూపోత్పత్తయః.

◆ గుణాభావస్వరూపోత్పత్తయః. యథా

శ్లో. సారభ్యశూన్య మివ పుల్లసరోజమల్ల
మాన్యం తవేతి శబరాంగనయానుపృష్ట
ఆచష్ట శత్రులలనా పృథువేంకటాద్రి
సాగంధ్యశోభిగుణగానముఖేన సత్త్వం.

72

అత్ర సాగంధ్యశూన్య మివేతి గుణాభావోత్పత్తయః.

◆ గుణహేతుత్పత్తయః. యథా

శ్లో. ఆశాంతవిశ్రాంతమహాపదానా విశ్రాణనాఢ్యే విభువేంకటాద్రా
స్వర్ణాద్రి రాత్మాన మపి ప్రదద్యాద్భియేవ దూరంగమితావిధాత్రా.
అత్ర మేరోః దూరస్థావనే భయరూపగుణస్య హేతుత్వం.

◆ గుణాభావహేతుత్పత్తయః. యథా

శ్లో. నిర్మోహో దివ భూపాలా శ్శత్రవో వేంకటప్రభోః
ఉజ్జిత్వా తృగ్భహాదీని శ్రయంతే కాననాన్యహా.
అకృ నిర్మోహో దితి గుణాభావస్య హేతుత్వం.

74

◆ గుణఫలోత్పత్తయః. యథా

శ్లో. మహామండలమందార వేంకటాద్రియశో ధ్రువం
ప్రసాదయితు మాశాంతా నిత్యం తత్ర విభాసతే.

75

అత్ర ప్రసాదయితు మితి గుణస్య ఫలత్వం.

◆ గుణాభావఫలోత్పత్తయః. యథా

శ్లో. ద్విజిహ్వతా స్వీయగుణస్య హాన్యైః లోకప్రసిద్ధస్య ఫణాథ కేంద్రః
శ్రీవేంకటాద్రిశగుణాః ప్రగాతేసహస్రజిహ్వభి రహలూద్యనూనం.

అత్ర గుణస్య హాన్య ఇతి గుణాభావఫలత్వం.

◆ ద్రవ్యస్వరూపోత్పత్తయః. యథా

శ్లో. కాబేరశుద్ధాంతరహస్థలేత్రవృధా బహు ర్వాపిత ఏవ కాలః
ఇత్థం విచింత్యాత్రవిభాసమానోద్భవం నిధి ర్వేంకటనాయకోసా.

అత్ర నిధి రితి ద్రవ్యస్వరూపోత్పత్తయః.

♦ ద్రవ్యాభావస్వరూపోత్పేక్షా. యథా

శ్లో. వాచా సుధారసముచా విభువేంకటాదా

వానందయ త్యవనిదేవగణా నజనం

జాతా సుధేవ శశిమూర్తి రియం చ ధత్తే

గర్భే మలిముచరుచం తత ఏవ మన్యే.

78

అత సుధేవేతి ద్రవ్యాభావస్వరూపోత్పేక్షా. ఏవంచతుర్థపాదే తత ఏవ మధా
రాపిత్యాదేవేతి ద్రవ్యాభావస్వ మలినతాధారణహేతుత్వోత్పేక్షా. జా దత్తేనద్ర
వ్యాభావహేతుత్వేషి విక్షేయా. తద్వాచక స్త మన్యే ఇతి శబ్దః.

♦ ద్రవ్యహేతుత్పేక్షా. యథా

శ్లో. విష్ణో రపరమూర్త్యేవ కీర్త్యా వ్యాపికయా ముదా

ధృతాస్య పీతాంబరతా వేంకటాద్రిక్షమాభుజః.

79

అతాపరమూర్త్యేవేతి పీతాంబరత్వధారణస్య ద్రవ్యహేతుకస్వముత్పేక్షితం.

♦ ద్రవ్యఫలాత్పేక్షా. యథా

శ్లో. కందర్పకోటయే నూన మస్మజ ద్వేంకటప్రభుం

ఖలవాయులయాయేవ కృపాణోస్య భుజంగతి.

80

అత్రపూర్వాధేకందర్పకోటయఇతిద్రవ్యస్వఫలత్వం । ఉత్తరాధేవాయులయా
యేవేతి ద్రవ్యాభావస్వ ఫలాత్పేక్షా. తాత్ ద్రవ్యాభావఫలాత్పేక్షా వ్యత్ర విక్షేయా ।
ఏవ ముదానరణాంతరాణి వ్యయమూహ్యసి ఇత్యుత్పేక్షా.

—♦ అథాతిశయోక్త్యులంకారం. ♦—

శ్లో. భేదే వ్యభేదకథన మభేదే భేదకల్పనం

అనంబంధే చ సంబంధో యోగే చాయోగవర్ణనం

కార్యకారణయో స్తుల్యకాలత్వ మపి వర్ణ్యతే

యత్ర సాతిశయోక్తి స్సన్య త్కవిప్రాధోక్తిజీవితా.

81

ఇథం సంకవిశోయమలంకారః.

♦ తత్ర । భేదే అభేదకథనం. యథా

శ్లో. అసింధుమథనోద్భవో నవసుధాప్రవాహః పరం

కళా నిరుపదేశజా స్సుకృత మవ్యనాయానజం

అదేశికకులశ్రీమ స్సకలమంత్రసారో వ్యయం

బుధా ఇతి జగుస్తరాం మహితవేంకటాద్రిప్రభుం.

82

అత్ర సుధావ్రవాహదీనాం ప్రభో శ్చ భేదే సత్యసి కవిప్రభోక్తివా
దభిన్నత్వోక్తి రితి భవ త్యతిశయోక్తి రేన ముత్తరత్రాపి.

♦ అభేదభేదరూపాతిశయోక్తి ర్యథా

శ్లో. సద్మ స్వశేషవిదుషాం విభువేంకటాద్రే

స్వస్థాద్రి మాన్వతతరేషు రవి స్సమీక్ష్య

స్వీయం సువర్ణగిరి మేష పరో మదీయో

నానీ దితి భ్రమతి విష్ణుపదే ధునాపి.

83

అత్ర స్వస్థాద్రే స్వీయభేదసి భేదోక్తిః.

♦ అసంబంధే సంబంధరూపా. యథా

శ్లో. యద్విద్యద్రాజసాధాంగణవిహరణసోత్కంఠముగ్ధాంగనాభి

స్వస్సింధూత్ఫుల్లం కేరుహపటలధి యోత్తంసంసంపాదనాయ

కృష్టా న్యేతాని మావా కతికతి చ పరం భాని పుష్పైకభాని

సోయం శ్రీవేంకటాద్రిక్షితివతితిలకః కన్య స శ్లాఘనీయః. 84

అత్ర విద్యత్సాధానాం తాద్యగుచ్ఛాయసంబంధేసి సంభోక్తే సారకా
ణాం పనితాకర్షణవిషయత్వాసంబంధోక్తే శ్చేత్య తిశయోక్తిద్యయం.

♦ సంబంధే వ్యసంబంధోక్తి. ర్యథా

శ్లో. దృష్ట్వా శ్రాంతసమస్తదాననిపుణం శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుం

బ్రహ్మ న్నద్య సురాలయా త్సురతరు స్సంప్రాప్తిభూతలం

కిం వేతి ప్రవద త్యమర్త్యధరణీనాథే గురు స్త్వబ్రవీ

దుర్యదేవతపోబలా దభిమత్రపాప్త్యై చ తేమా మితి.

85

అత్రసురతరో స్సర్వసంబంధేసి భూతలంసంప్రాప్తి ఇత్యనేపథసంబంధోక్తిః।
ఏవం బ్రహ్మనికపే ఇంద్రబృహస్పత్యోః ఈద్యకసంవాదాసంబంధేసి సంబంధోక్తే రసం
బంధే సంబంధరూపాతిశయోక్తి శ్చ.

♦ కార్యకారణయో సమకాలత్వరూపాతిశయోక్తి ర్యథా.

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిధరణీశ్వరసత్కటాక్షా

విద్యత్రసాధనవిధౌ చ యదా త్వరంతే

సద్యస్తదీయవనితా అపి తారహార

మాలావిమర్దకుచమండలమండితా స్మయి:

86

అత్ర విద్యత్సు వేంకటాద్ధరానాయకసత్కటాక్షప్రసారానంతరం తద్యనితా
నాం కుచకుంభేషు తారావళీమండన. మితి కార్యకారణయోః పార్యవర్త్య సత్యపి
తయో వ్యమకాలతావర్తన మతిశయోక్తి రితి

అతిశయోక్తిమూలకత్వా త్యహోక్తే స్తాం నిరూపయామః.

—♦ సహూక్త్యైలంకారః ♦—

శ్లో. సహోక్తిస్తత్ర యత్ర స్యా దుపమానోపమేయయోః

ఏకస్య శాబ్దః క్రియయా బంధోన్యస్య సహార్థతః.

87

అయ మగ్ధః ॥ ఇహ సహోక్తౌ పుభయోః ప్రస్తుతత్వా దుపమానోపమేయభా
వో వైషిక్యః । తత్రచ సహార్థనిర్దిష్టస్య అప్రధానత్వా దుపమానత్వ మర్థాత్ । ఇతరస్య
ప్రధాన్యాదు పమేయత్వం । ఏవం చ సతి యత్ర తాదృశోపమానోపమేయ యోః
మధ్యే ఏకస్య శబ్దతః క్రియాసంబంధః ఇతరస్య సహార్థనిర్దేశేన గమ్యా భవతి తత్ర
సహోక్తిరితి । సా చ నిమగ్నా ఆతిశయోక్తిమాలా భవంతి కార్యకారణపార్యవర్త
విపర్యయరూపాతిశయోక్తిమాలా క్లేషభిత్తికాభేదాభ్యవసాయమాలాతిశయోక్తిమా
లా చేతి ద్వివిధా । తత్ర ఆద్యా. యథా

శ్లో. భిద్యద్భ్రంహ్మాండభాండధ్వనివిజయపటు ర్భూరిభేరివిరావో

ధీర శ్రీవేంకటాద్క్షితితిలకమహాయుద్ధసన్నాహజన్యః

వైరిస్త్రీధావనోద్యద్భవళకటకటస్త్రింజమంజీరనాదై

స్సాకం తత్ర ద్ధరితీధరవటలదరిగర్భదేశం వివేశ.

88

అత్ర భేరిధ్వనిభివేశో త్తరకాలీసన్య మంజీరధ్వనిప్రవేశస్య సహకాలత్వ మితి
పార్యవర్త్యాభావః.

♦ ద్వితీయా. యథా

శ్లో. సంగ్రామాంగణభూషణే చ భవతి శ్రీవేంకటాద్గ్రీవభో

కర్ణాకృష్టధనుర్లతాంతరతలద్రోపా నివముంచ త్యహూ

దుర్వారవృత్తిమల్లనాయక మహాశుద్ధాంతదీపాంకురా

నార్య స్వర్ణవధూటికాభి రభిత స్సాకం జహు స్వస్థలం.

89

అత్ర స్వస్థల మితి స్వేహంస్థలంపరయాపస్థలం చేతి స్వస్థలమేవ స్వస్థల మితి శ్లేషః॥ తస్మాల్ చానయో స్థలయో రభేదాధ్యవసాయః॥ తస్మాల్ చ చేయం సహోక్తిః॥ స్వస్థల మిత్యత్ర స్వేహం స్థలమితి విగ్రహే స్థలబద్ధసకారస్య అనచిచేతి ద్విత్వేన ద్విసకారకం యాప మితిబోధ్యం.

అథైతత్ప్రతిభటతయా వినోక్తిః కథ్యతే.

—♦ వినోక్త్యలంకారః ♦—

శ్లో. •రమ్యం భవే దరమ్యం వా వస్తు చై కేన వస్తునా
వినా యత్ర పరిజ్ఞేయా వినోక్తి స్సా ద్విధా బుధైః. 90

♦ తత్ర రమ్యం. యథా

శ్లో. వినాకంటకసంఘాతై శ్శోభనే పద్మినీగులం
తాభ్యం వినా కర స్తేద్య పేంకటాద్రిశ్చమాపతే. 91

♦ అరమ్యం. యథా

శ్లో. న భాతి విదుషా మాస్యం కవితాలతయా వినా
శ్రీవేంకటాద్రి నృపతివైరికాంతా ప్రియం వినా. 92
అథోక్తిసామ్యాత్సమాసోక్తిరుచ్యతే.

—♦ సమాసోక్త్యలంకారః. ♦—

శ్లో. •ప్రస్తుతస్య హి వాచ్యస్య గమ్యేనా ప్రస్తుతేన చేత్
చారుత్వం ధర్మసామ్యేన సా సమాసోక్తి రివ్యతే. 93

యత్ర ప్రస్తుతవృత్తాంతే నిర్ణయమానే చారుత్వాతిశయాగ్గాయకత్వేన విశేషమా
త్రసామ్యా దప్రస్తుతం గమ్యతే తత్రసమాసోక్తిః॥ విశేషసామ్యం చ త్రివిధం శ్లిష్టవిశే
షసామ్యం సాధారణవిశేషసామ్య మాపమ్యగర్భవిశేషసామ్యం చేతి.

♦ తత్రాద్యం. యథా

శ్లో. ఆయాంతీం మహతీం కృపాణలతికాం స్వాంకం కరేణస్పృశ
న్నిర్దాక్షిణ్యకృతాంకపాళివివశాశేషాంగభారో మృధే
కృచ్ఛాచ్చి తక్రచ్చతరేణ బాహుయుగళం తస్యాం ప్రసార్యాభవ
త్సుస్వస్థః సృతిమల్లభూపతి రహు శ్రీవేంకటాద్రిప్రభోః 94

అత్రస్వాంక మాయాంతీ మితి సువ్యస్థ ఇతి చ క్లిప్తవిశేషణత్వం ఏతేన కృ
పాణిలతానైరివృపత్యో రప్రస్తుతనాయకానాయకభావో గమ్యతే.

♦ సాధారణవిశేషణ. యథా

శ్లో. గుంజస్త్రింజమధువ్రతాళికలితాంభోజాతనిత్యాంకితా

సేవ్యా సర్వజనై స్సుధారసయురీధికార్థిరోచికళా

పుణ్యాపుణ్యఫలప్రదా సుకృతినాం పాప్ర్యా మనోహారిణీ

. లక్ష్మీః పుణ్యవళాదివాద్య భజతి త్వాం వేంకటాద్రిప్రభో. 95

అత్ర ప్రస్తుతలక్ష్యాం విశేషణసామ్య దప్రస్తుతసురసదీయాపతా ప్రతీయతే.

♦ జాపమ్యగర్భా. యథా

శ్లో. ద్విజాళిమలసంశోభీ గుణప్రసవగంధిలః

విద్యన్మహేంద్రప్రియకృ ద్వేంకటాద్రిప్రభు ర్భౌ.

96

ఏతేనాస్య వేంకటాద్రినాయకస్య కల్పవృక్షరూపతా ప్రతీయతే.

ఉక్తిసామ్య దేవ వ్రోక్తి ర్నిరూప్యతే.

—♦ వ్రోక్త్యైలంకారః. ♦—

శ్లో. ఏకతాత్పర్యకం వాక్య మచ్యతాత్పర్యతోన్యథా

కాక్వా శ్లేషేణ వా స్యా చే ద్వ్రోక్తి స్సా నిగద్యతే.

97

యత్ర కేనచి దభిప్రాయేణ కేచిత్కర్తృ ప్రయుక్తం వాక్య మన్యతాత్పర్యేణ
కర్తృంతరేణాన్యథా కాక్వా శ్లేషేణ వా యోజనా క్రియతే తత్ర వ్రోక్తిః.

♦ తత్ర కాక్వా. యథా

శ్లో. గజతురగరథాద్రి శేషదానై కదీతౌ

కరణచణకరాగ్రే భాసమానే త్వయీత్థం

అమరవిటపిచింతారత్న భేన్వాదికానాం

న హి సమజని లజ్జా వేంకటాద్రిక్షితీంద.

98

అత్ర కల్పతరుప్రభృతీనాం లజ్జా న సమజనీత్యుక్తే కాక్వా సమజస్యే వే త్య
న్యథా యోజనా.

♦ శ్లేషేణ. యథా

శ్లో. క స్త్వం మాం ద్విజ ఇ త్యవేహి పతః కింనాస్మ్యహంబాడబః

కిం వహ్ని ర్ద్విజరాజ మాకలయ మాం కిం చంద్రమా నోబుధః

కిం చాంద్రిర్న హి మానవోస్థి కిము కః పాశ్రీచీన ఇత్యాదిన
ద్యవోక్త్యా వివదంతి తానకశుకా శ్రీవేంకటాద్రి బుద్ధైః. 99

—♦ స్వభావోక్త్యలంకారః ♦—

♦ స్వభావోక్తిరసాచారయథావద్యస్తకల్పనం. యథా
శ్లో. సత్కావ్యగోష్ఠ్యా సమయే కదాచి తక్రదాచి దక్షాదిసముత్సవేన
విజ్ఞాపనాకర్ణనయా కదాచి త్సదేతి సంకీడతి వేంకటాద్రిః. 100
ఉక్తిసామ్యాదేవవ్యాజోక్తిరుచ్యతే.

—♦ వ్యాజోక్త్యలంకారః ♦—

శ్లో. యత్ర తోద్భిన్నం వస్తు కించి త్కుత శ్చి చ్చ నిగూహ్యతే
భూయో వస్తవంతి తే తైషా వ్యాజోక్తి రితి కథ్యతే. 101

యత్ర స్వతో నిగూఢం కారణాంతరా త్రకటితం స త్వనరపి కారణాంతరే
జోషగూహ్యతే తత్ర వ్యాజోక్త్యలంకారః. యథా

శ్లో. ధీరాగ్రేసర వేంకటాద్రినృపతే రంభాదిదివ్యాంగనా
గానారంభమహోత్సవే తవ యశః ప్రృత్వా తు గీతం హరిః
అంతఃక్రోధ మహో బహిర్వివృత మవ్యహాయ సన్నిహ్నుతే
గోష్ఠీమధ్యసమాగతార్యజనతాచారంజలిచ్ఛద్యనా. 102

అత్రేంద్రస్య కీర్త్యసహిష్ణుతా కథంచి ద్వివృతాసి అంజలిచ్ఛద్యనా నిహ్నుతేతి
వ్యాజోక్తిః॥ వ్యాజోక్త్యా యత్కించి త్సామ్యాస్తీలనముచ్యతే.

—♦ అథమాలనాలంకారః ♦—

శ్లో. ఆగంతుకేన సహజం సహజే నార్థికం చ వా
నిగూహ్యతే యత్ర వస్తు వస్తునా తద్ధిమీలనం. 103

యత్ర హి సహజే నాగంతుకస్య ఆగంతుకేన సహజస్య వా వస్తునో వస్తవం
తత్రేణ నిగూహనం క్రియతే తత్ర మీలనాలంకారః. యథా

శ్లో. యానాం పద్మద్వజాం పురా ధరపుటే బింబారుణే రక్తిమా
లామౌరంజనసంభవః కిమపి నో సంలక్ష్యతే త్వద్ద్విషాం
తానాం తప్తసువర్ణవర్ణకలితా న్యంగాని సంచారతః
కాంతారే ద్య తు వేంకటాద్రినృపతే చేంగాలకాంతీ న్యహా.

అత్ర తూర్వాధే సమాజే నామజిమ్నా అగంతకయానకారుణిమ్నః తిరోధానం
ఉత్తరాధే సహజస్వదేహగతనువర్తకాంతే రాగంతుకేంగాలకాంత్యా తిరోధానం ఇత్యు
భయో రిద మేవోదాహరణం.

—♦ సామాన్యాలంకారః. ♦—

శ్లో. ♦ త త్సమాన్యం యత్ర వస్తు ద్వయైక్యం గుణసామ్యతః.

యత్ర చ గుణసామ్యేన వస్తుద్వయైక్యతా స సామాన్యాలంకారః.

శ్లో. కీర్త్యా కార్తికశర్వరసహచరస్సూర్యా విలిప్తే పరం
సరస్వితీం స్తవ వేంకటాద్రిస్మవతే నాంకో భవే ద్రోహిణీ
జానీయా త్కథ మిందు మీశ్వర ముమా నో చే ద్గళే నీలిమా
గండాభోగమదాంబులక్ష్మీ న భవే చ్చుండాల మింద్రీ స్వకం.

ఇతరగుణసన్నిధానాతిశయసామ్యత్తద్గుణాలంకారఉచ్యతే.

—♦ తద్గుణాలంకారః. ♦—

శ్లో. ♦ అన్యదీయాధికగుణగ్రహ స్వగుణహనతః

యత్ర స్యా తద్గుణ నామాలంకార స్వతు కీర్తితః. | యథా 106

శ్లో. వ్యాకోచాంబుజగర్భ కేనరలనద్గారచ్ఛవిన్నర్ధిభిః

కాంతారాంతరచారితావకరిపుస్త్రీణాం కవౌతై స్సదా

కీర్త్యా సక్రమితా సుభాషితదయా చాంగీకృతా పాండుతా

(ప్రసాదన) గి వోజ్వలా గుణనిధే శ్రీవేంకటాద్రిప్రభో. 107

అత్ర శత్రుస్త్రీగంధభాగై స్సవికారవర్జిత్యాగేన క్రిపాండుతాస్వీకార ఇతి
లక్షణసంగతిః.

తద్గుణప్రతిభటతయా అతద్గుణో నిరూప్యతే.

—♦ అతద్గుణాలంకారః. ♦—

♦ హేతౌ సత్యపితదూగ్రహేతద్గుణ ఇవ్యతే.

ఉత్కృష్టగుణసాన్నిధ్యలక్షణే హేతౌ సత్యపితద్గుణగ్రహాణ మతద్గుణ ఇత్య
వ్యర్థవామయ మలంకారః. యథా

శ్లో. ధీరా గేసర వేంకటాద్రిస్మవతే ర్నిర్దుష్టయా స్వచ్ఛయా

కీర్త్యా సంవలితాః ప్రభాం న విజయశు స్తాపింఛగుచ్ఛా స్వకాం

ఇందు శ్వాపి కళంకితాః స విజహా నేదం తు చిత్రం శివ

స్వర్ణజ్ఞ స్థితికంతతాత్మ్యవిమగ్నతత్వ మిశోపి నన్ . 108

అత్ర కీర్తిసాన్నిధ్యే తాపింఛాదీనాం కీర్తికుభ్రతానుజ్ఞాస్య స్వీకార ఇతి భవ
త్వతద్గుణః.

అతద్గుణే కించి ద్విరోధ స్ఫురతీతి తత్సంగత్యావిరోధాలంకారోనిరూప్యతే.

—♦ విరోధాలంకారః ♦—

♦ యత్రాభాసో విరోధస్య విరోధాలంకృతి ర్ముతా.

యత్ర పరిస్పర్శతో విరోధస్యా భాసః క్రియతే తత్ర విరోధాలంకార ఇత్యర్థః

స చా య మలంకారో దశవిధః జాతే ర్జ్ఞాతీగుణక్రియాద్రవ్యైస్సహ విరోధే
చత్వారో భేదాః క్రియాయాః క్రియాగుణద్రవ్యై స్సహ విరోధే భేదత్రయం గుణస్య
గుణద్రవ్యాభ్యాం విరోధే భేదద్వయం ద్రవ్యస్య ద్రవ్యే విరోధే ఏకో భేదః తదుక్తం.
శ్లో. “జాతే ర్జ్ఞాత్యాదిభి స్సార్థం చత్రస్య ప్రథమం భిదాః

జయంత్యేతాః పున స్త్రిస్తో గుణస్య చ గుణాదిభిః

క్రియానూః క్రియయా సార్థం ద్రివ్యేణ చ భిదా ద్వయం

ద్రివ్యస్య తు భిదై కై వద్రవ్యే జేతి భిదా ఏతేతి.” 109

అశోదాహరణావి.

♦ జాత్యోర్విరోధో. యథా

శ్లో. భోగాశ్రయో వ్యశేషాత్మా శంకరోపి సమేక్షణః

శ్రీవేంకటాద్రినృపతి ర్భూతి జిత్వరవిక్రిమః.

110

అత్ర భోగాశ్రయోవ్యశేషాత్మేతి భోగాశ్రయత్వా శేషాశ్చత్వజాత్యో ర్విరో
ధః। భోగాశ్రయస్య శేషరూపత్వాత్। తదాభాస స్తు సుఖాశ్రయ స్సమస్తస్వరూప
శ్చేతి। శంకర స్వాసమేక్షణత్వా జ్ఞాత్యో ర్విరోధే సుఖశరత్వసమదృష్టిత్వాభ్యాం
పరిహరః.

♦ జాతే ర్జ్ఞాత్యాదిభి శ్చతుర్భి ర్విరోధో. యథా

శ్లో. కామాపి రామోవ్యరుణోవ్యసుగ్రధర్మప్రభేత్తా స చ లక్ష్మణోపి

పవిత్రజేతా వ్యపవిత్రజేతా విరాజతేయం ప్రభువేంకటాదిః. 111

అత్ర పూర్వాధే కామవ్యరామత్వజాత్యో ర్విరోధః। రామత్వస్య ఆరుణ్యగుణస్య చ
రామత్వేన। అసుగ్రధర్మప్రభేత్తా శివధనుర్భంగకారీ స భవతీతి క్రియాయా శ్చ। రామ

త్యేనైవ లక్ష్మణ ఇతి ద్వివ్యవ్య చ విరోధః॥ ఇతి చత్వారోపివిరోధాః దద్ధితాః॥ ఉత్త
రాధే చ పవిత్రజేతు రపవిత్రజయ ఇతి క్రియయో ద్విరోధః॥ ఏతేషాం అభాస స్తు
కామామన్యధపద్యతః రామామనోహరః అరుణస్సూర్యపద్యతః అనుగ్రధర్మభేత్తా
మహాన్నతధర్మానుచ్ఛేత్తా లక్ష్మణోల్లక్ష్మీవాన్ పవినా ఇబ్బాయుధ్ధన త్రాయత ఇతి
పవిత్రః ఇంద్రిః తస్య జేతా అపవిత్రజేతాఖలజనవిజేతేతి॥ ఇత్థం పంచవిరోధా భాసాః
ఉదాహృతాః.

♦ క్రియాయాః గుణద్రవ్యాభ్యాం విరోధో. యథా

శ్లో. సత్యభామావిహారోపి భీమ సేనావమాననః

ప్రతాపనోపి సుముద ముల్లాసయతి భూపతిః.

112

అత్ర తూర్వాధే తాదృశవిహారక్రియాయా స్తాదృశావమానసగుణేన విరోధః॥
ఉత్తరాధే సుముదోల్లాసనక్రియాయా స్తపనరూపద్రవ్యేణ విరోధ ఇతి.

♦ గుణస్య గుణద్రవ్యాభ్యాం ద్వివ్యవ్య ద్రవ్యేణ చ విరోధో. యథా

శ్లో. అస్వస్థాయే చ రిపవ స్వస్థా సే వేంకటప్రభోః

ఉగ్రః కాలః కృపాణోస్య తాపనో జిష్ణు రవ్యయం.

113

అత్ర పృథమాధే స్వస్థత్వాస్వస్థత్వగుణయో స్తృతీయే చ పాదే ఉగ్రః కాల
ఇతి ద్వివ్యగుణయో శ్చతుర్థే చ తాపనో జిష్ణు రితి ద్రవ్యయో శ్చ విరోధః॥ ఇత్థం
దశాపి విరోధాభాసా ఉదాహృతాః॥ విరోధపరిస్తావా ద్విరోధగర్భాలంకారా
నిరూప్యంతే.

—♦ ఏశేషాలంకారః. ♦—

శ్లో. అనాధారం యదాధేయ మేక స్యానేకస్రత్రయః

అతేక్యకార్యకరణం విశేషాలంకియా త్రిధా.

114

యత్రాధారంవినా అధేయవర్ణనం ఏక స్యానేకత్ర యుగపద్వ్యత్తిత్వకల్పనం
అతేక్యవస్తుకరణకల్పనం వా క్రియతే తత్ర విశేషాలంకారో త్రివిధో భవ తీత్యర్థః

♦ తత్ర త్రిధామా. యథా

శ్లో. వాల్మీకిప్రభృతికవీంద్రీవాక్యజాతం

వీయూషప్రతిభటతాపకీనవాక్యైః

నిత్యం సత్సురభిత మిశ వేంకటాదే

జాతం కిం కృత మిహ తై ర్మహ త్సుకర్మ.

115

అత్ర వాక్యీకృతభృతీనాం కవీనా మాధారాణా మభావేపి తద్వాక్యానా
మాధేయానాం ప్రకాశవర్ణనం.

♦ ద్వితీయా. యథా

శ్లో. కథంకారం స్తుత్యో న భవతి భవా న్వేంకటవిభో
ప్రబంధారంభాదౌ కవిభి రభిదృష్ట స్సమజని
అమాత్యై ర్యంత్రాదౌ యుగప దరిబృందై ర్గిరిషు చ
విభుత్వం దేవేత్థం పౌకటయసి కస్మా దిహ విభో. 116

అత్ర ఏకవైస వేంకటాద్విభో యుగపదేపి అనేకత్ర అపస్థితత్వేన అస
భాసనం

♦ అశక్యనస్తకరణం. యథా

శ్లో. వదాన్యజగతీరుహం స్తృణయతిస్మ సర్వోజన
స్సువర్ణధరణీధరా సపి సహస్ర ముల్లంఘతే
శచీపతి మపి పృథుం నగణయ త్యహో కించి ద
ప్య ద స్త దిహ వేంకటప్రభుమణేః కృపాలంబనం. 117

అత్రకల్పితప్రభృతీనాం తృణీకరణా ద్యశక్యకరణం

—♦ అధికాలంకారః. ♦—

♦ అశ్రయశ్రయిణో రాసురూప్యాభావో ధికా ద్విధా.

అశ్రయ స్వాల్పత్వమహత్వాభ్యాం ద్వివిధో య మలంకారః

♦ తత్రాద్యో. యథా

శ్లో. బ్రహ్మాండాని పరశ్శతాని వివిధా న్యాత్మ న్యజ్ఞసం హరే
ర్యస్యాసకా న హి వేంకటాద్ధిధరణీనాధస్య చిత్తే యతః
సిద్ధుందం నివస త్యతో హి మనసా మణ్వాత్మ తాదా ద్వరం
స్యా త్సంకోచవికాసశాలి మన ఇత్యాద్యం వచో నిశ్చితం 118
అత్రాధేయభగవదపేక్షయా ఆధారస్య ప్రభుచిత్తస్యాల్పతా.

యథావా :—

శ్లో. పంచాశదక్షరనియంత్రితవాగ్విలాసే
కావ్యే కవి రవ్విది నివేశయతే విమోహహత్

సంఖ్యావిహీనగుణరాశిమతో విచిత్రం

శ్రీవేంకటాద్రినృపతే ర్గుణసాగరస్య.

119

అత్ర ఆధారస్య కావ్యస్య ఆశ్చర్యగుణాపేక్షయా అపృథ్వం.

♦ ద్వితీయా. యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రినృపతే శృత్రీవో మశకా ఇవ

లీనా విపులతాఢ్యేషు గిరిసానుషు కుత్రవా.

120

అత్రాధారస్య మహత్వం.

—♦ విభావనాలంకారః. ♦—

♦ ప్రసిద్ధకారణాభావే కాక్యోత్పత్తి ర్విభావనా.

యత్ర ప్రసిద్ధకారణం నిసా కార్య ముదేతి సా విభావనాలంకృతిః. యథా.

శ్లో. తారానాయకజేతృతా మురుయశస్సూర్తౌ తు సంక్రామయన్

ద్వేష్యస్త్రీషు చ చిత్రకూటవనసతి నిత్యం గుహానక్తతాం

విశ్వామిత్ర విభీషణప్రకటితద్వేషోప్యనీతాదర

స్తవం రామో విదిత స్తథాపి జగతి శ్రీవేంకటాద్రిప్రభో. 121

తారానాయకేతి. హేవేంకటాద్రిప్రభో త్వం తారానాయకజేతృతాం చంద్రజేతృత్వం వాలిజేతృత్వంచ, సురుయశస్సూర్తౌ సంక్రామయన్, రామపక్షే స్వస్మిన్ సంక్రామయన్, ద్వేష్యస్త్రీషు చిత్రకూటస్థితిం గుహానక్తతాంకందరానక్తతాం నావికానక్తతాం చ సంక్రామయన్, రామపక్షే, స్వస్మిన్ సంక్రామయన్, విశ్వామిత్రవిభీషణకటితద్వేషోపి సమస్తకతుగ్ను విషయే విభీషణో భయంకరః ప్రకటితః ప్రకాశితః ద్వేషోయస్యసః, రామస్తు విశ్వామిత్రవిభీషణయోః పరికటితన్నహః, అనీతాదరః అసిం ఖండం ఇతః ప్రాప్తః ఆదరోయస్య సః తపోక్తః, రామస్తు సీతాదరః, తథాపి జగతి రామో విదిత ఇత్యర్థః అత్ర శ్రీరామత్వజ్ఞానజనకప్రసిద్ధతారాపతిజేతృత్వాద్యభావే రామత్వేన జ్ఞాత ఇతి భవతి విభావనా, సా చక్షేప్రతిభోత్థాపితేత్యనయోస్సంకర ఇతి త్వభుచ్చయః.

—♦ అథవిశేషాలంకారః. ♦—

♦ కార్యాసిద్ధి ర్విశేషాక్తిః కారణే శుక్లతే సతి. యథా

శ్లో. యశఃకుముదినీపతౌ విలసతి స్ఫుటం నర్వత

స్మనునక్తకుభాం ముఖే వ్యనుదిసం ప్రవృద్ధిం గతే

అరాతివనితాదృశః కువలయాని కించి త్కన్వా వా
స్ఫుటంతి స హి మేదిసీరమణవేంకటాద్దే రహాః.

121

అత్ర యశశ్చంద్రసాన్నిశ్యేసి దృక్కు-వలయానా మస్ఫుటవ మితి లక్షణసంగతిః
కార్యకారణవిరోధప్రసక్త్యా అసంగత్యలంకార ఉచ్యతే.

—♦ అసంగత్యలంకారః. ♦—

♦ హేతుహేతుమతో భిన్న దేశత్వే స త్యసంగతిః.

యశ్చ కార్యకారణయో భిన్న దేశత్వం వర్ణ్యతే తత్ర అసంగత్యలంకారః. యథా
శ్లో. పించ త్యజ్రసా విదుషాః పయోభిః కరాలవాలానితువేంకటాద్రిః
గోహంతి ముక్తాలలికా స్తు చిత్రం తదీయనారీకుచకుంభసీమ్ని.

అత్ర కరాలవాశేష పయస్వీచనం కుచదేశే లబోత్పాదన మితి కార్యకారణ
యో భిన్న దేశత్వం. అథ విచిత్రం లక్ష్యతే.

—♦ విచిత్రాలంకారః. ♦—

♦ స్వవిరుద్ధఫలాప్యర్థ్య మద్యోగ భిత్తి మిష్యతే.

స్వప్రయత్నవిరుద్ధఫలసిద్ధ్యర్థం ప్రయత్నఇతియత్సచిత్రాలంకారః. యథా
శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుశేఖరస్యప్రసాదలక్ష్మీ స్రుమధిగంతుమగ్రే
అకాంక్షి తారోపనిపాః పతీపాః పరం నివృత్తాస్స మరాచ్ఛవశ్చాత్.

అత్రాగ్రే గంతుం పశ్చాన్నిపృత్త ఇతి విరుద్ధఫలాప్త్యర్థప్రయత్న ఇతి లక్ష
ణసంగతిః

—♦ అన్యోన్యాలంకారః. ♦—

♦ మిథ్యక్రియోపజననం యత్తదన్యోన్య మిష్యతే.

యత్ర పరస్పరం క్రియాజనకత్వం తత్రాన్యోన్యాలంకారః, పరస్పర క్రియాజన
కత్వస్య విరుద్ధత్వా ద్వ్యరోధపేషికారిరూపణం యుజ్యతే యేవ అన్యాలంకారస్య. యథా
శ్లో. వృద్ధీభారావసతశిఖరశ్రీభుజస్తంభశుంభ

న్మూర్తే రస్య ప్రథితయశసో వేంకటాద్రిశ్వరస్య

భవ్యా నిత్యం సమజని సభా భాసితా పండితేంద్రే

స్తేచాప్యాసం స్థిపది సభయా శోభితాః పండితేంద్రాః.

124

అత్ర పండితసభయోః పరస్పరశోభాజనకత్వం

అథ విరోధమాలకత్వా ద్విషమాలంకృతి రుచ్యతే.

—♦ విషమాలంకారః. ♦—

శ్లో. విరూపఘటనా యత్ర విరుద్ధారాసభీష్టయోః

జననం వా యది తదావిషమాలంకృతి ప్రీధా.

125

యత్ర హి విరూపయో ర్ఘటనా విరుద్ధకార్యోత్పత్తి రసర్థోత్పత్తి ర్వా భవతి
తత్ర విషమాలంకారః.

♦ అర్థః. యథా

శ్లో. గుణాలంకారాద్యైః పరిమితిపుషః కావ్యవపుషః

పరిచ్ఛిన్నా దోషప్రకరసహచారాః క్వ ను పదం

అసంఖ్యాతా శ్శుద్ధాః క్వ ను గుణగణాః వేంకటవిభో

రహో మోహః కావ్యే ఘటయతి కథం తా స్కనయితా. 126

అత్ర సర్వథా ననుగుణయోః కావ్యప్రభుగుణయో ర్ఘటనా.

♦ ద్వితీయో. యథా

శ్లో. గర్వగంధిలశశ్వదుచ్చస్వసదురుస్వచ్ఛప్రభామంజరీ

సంశోభత్సకలాంగపార్వీకవిధుక్షేమంకరప్రక్రమాత్

స్సారా త్సంస్ఫురణా చ్చ కీర్తిమహసాం శ్రీవేంకటాద్రివభో

రాతా స్వర్ణమయీ లతా బుధసతీకంఠే వ్యసంరహితాః. 127

అత్ర ధవళయా కీర్త్యా పికంగస్వర్ణ లతోత్పదన మితి విరుద్ధకార్యోత్పత్తిః.

♦ తృతీయో. యథా

శ్లో. జేతుం సంప్రతి వేంకటాద్రినృపతే స్సార్పరం యశోమండలం

ప్రాయమాభోగసమస్థలం గతవతో మా భూ జయశా విధోః

కిం తేవం బుధసద్మభర్మగిరిషు పృథంశతో బాష్మము

గ్నుఃఖా త్షోడశధా విభిన్నకిరణ శ్శువ్యద్యపుర్నిలిమూ. 128

అత్ర జేతుం పరివృత్తస్య విధో ర్జయశా కేవలం మాభూ దపి తూత్త రాఢో
క్తాకర్ణో త్పత్తి ర వ్య భవ దితి భవతి తృతీయో విషమబోధేదః.

విరూపఘటనాత్మక విషమప్రభేదవైధర్మ్యసంగత్యా సమాలంకారఉచ్యతే.

—♦ సమాలంకారః. ♦—

♦ యత్రానురూపయో ర్యోగోపస్తునోస్సవశామకః.

అనురూపపదార్థసంబంధే సమాలంకార ఇత్యర్థః. యథా

శ్లో. కల్పదుమం మాఘవనీవనీన కళానిధిం పార్వికళరవరీవ
శ్రీవేంకటాద్వితిపాలరత్నం విభాతి లభ్యాసుదినం ధరితీ 129

అత్ర కల్పదుమాదీనాం వందనవన్యాదీనాం చ పరస్పరానురూపాణాం సంబంధ
ఇతిభవతిసమః.

అథ గమ్యాచమ్యాలంకారః.

—♦ తుల్యయోగితాలంకారః. ♦—

శ్లో. ♦ జౌపమ్యగమ్యతాయాం తు తుల్యధర్మవశా నిధిః
ప్రస్తుతానాం తథాన్యేషాం విజ్ఞేయా తుల్యయోగితా. 130

కేవలప్రాకరణికానాం కేవలపాఠికరణికానాం వా సమానధర్మవశా దౌపమ్యం
గమ్యత ఇతి య తస్మాత్తుల్యయోగితేత్యర్థః.

♦ తత్ర కేవలప్రాకరణికగోచరా తుల్యయోగితా. యథా

శ్లో. వితరణగుణదీప్తా లబవ రైకవీప్తా
సకలభవసరతౌ దుష్టపృథ్వీంద్రశీప్తా
గుణమణిగణసాంద్రే సర్వలోకై కభద్రే
జయతి సమ మిలందే వేంకటాదీశచంద్రే. 131

అత్ర వితరణాదీనాం కేవలం నిర్ణనీయత్వేన ప్రస్తుతానాం జయతీతి సర్వోత్క
ర్ణవృత్తిత్వరూపధర్మసామ్యా దౌపమ్యం గమ్యత ఇతి పరీస్తుతైకగోచరో యమలంకారః.

♦ అపరీస్తుతైకగోచరో. యథా

శ్లో. త్యాగేనాస్య వినిర్జితా విభవమణే శ్రీవేంకటాద్విప్రభో
ద్రివ్యస్త్రీపదతాడితాః ప్రీతిదినం గంధూపమద్యాఘ్రితాః
అక్రాంతా మధుపై ర్మదావిలమహామాతంగహస్తావృతా
వర్తంతే మరచాదపా స్సరవనే పంచాపి కుంజోల్బణే. 132

అత్ర పంచానా మపి కల్పదుమాణాం వివిధితానా మపరీస్తుతానా మేవోక్త
తత్తద్ధర్మసామ్యా దౌపమ్యం గమ్యత ఇతి ప్రకారద్వయే పృథ్వికా గమ్యరూపమ్యం
పై పక్షికం నవాస్తవ మితిజ్ఞేయం.

—♦ దీపకాలంకారః. ♦—

శ్లో. యత్ప్రస్తుతా ప్రస్తుతయో స్సమస్త్యేన తు ధర్మతః

జాపమ్యం గమ్యతే తత్తు దీపకం త్రివిధం స్మృతం.

133

యత్ర ప్రస్తుతాప్రస్తుతయో స్సమస్తయో రేషా న తు తుల్యయోగితాయా మిష
 కేవలప్రస్తుతానాం కేవలప్రస్తుతానాం నా వ్యస్తానాం తుల్యధర్మసా దౌషమ్యం
 గమ్యతే తద్దీపకం తచ్చ త్రివిధం ధర్మస్యాదిమధ్యాంతగతత్వేనేతి లక్షణార్థః. యథా
 శ్లో. ఆమోదంతే దిగంతే వ్యనుదిన మభితే ప్రేమతేమ స్ఫుటంతే

జ్యోత్సాన్మిక్యత్సాన్మిక్యజ్జమాలాస్సకలకువలయశ్రేణయోనీపగుచ్ఛాః

మల్లవల్లమతల్లివికసితకుసుమస్ఫూర్తయః కీర్తయశ్చ

శ్రీమత్సద్ధామదామ్న సతతవిజయినో వేంకటాద్వీశ్వరస్య 134

అత్ర ప్రస్తుతానాం శ్లోత్సాన్మిక్యజ్జమాలాస్సకలకువలయశ్రేణయోనీపగుచ్ఛాః
 ధర్మసా దౌషమ్యం గమ్యతే న చ ధర్మ ఆదాః ప్రపదిష్టా ఇత్యాదిదీపకం.

♦ మధ్యదీపకం. యథా

శ్లో. సరోజిని హృదయకులేన భాతి రసాలవల్ల పరిభ్రష్టా లేన

శ్రీవేంకటాద్విక్షితిపాలకేన సభాత్వయ మేరుధ రేణ వోర్వి. 135

అత్ర భాతి రసాలవల్ల పరిభ్రష్టా లేన

♦ అంతరదీపకం. యథా

శ్లో. సుధారస శృంగదన మిందుబింబం వికస్వరాభోరుహమండలం చ

శ్రీవేంకటాద్విక్షితిపాలకస్య సాన్నిధ్య మంతః కురుతే ప్రమోదం.

అత్ర ప్రమోదం కురుతే ఇతి ధర్మో అంతే నిర్దిష్టః.

ఏవం పదార్థగతాలంకారనిరూపణానంతరం వాక్యార్థగతాలంకారనిరూపణా
 యావసర ఇతి తన్నిరూపణం క్రియతే.

—♦ ప్రతివస్తూపమాలంకారః. ♦—

♦ ప్రతివస్తూపమా యత్ర ప్రతివస్తూపమా మతా.

యత్ర ప్రతివస్తూ ప్రతివాక్యార్థం ఉపమానోపమేయవాక్యద్వయ ఇతి యావత్
 ఉపమావధర్మః పృథక్పృథక్యతే తత్ర ప్రతివస్తూపమాలంకార ఇత్యర్థః । అయం చ సా
 ధర్మ్యవైధర్మ్యాభ్యాం ద్వైధావహతే. యథా

శ్లో. కేవా వసంతి భువనేషు వదాన్యభావాః
 కేనాపి నాగమి తులా విభువేంకటాద్రీః
 నాహ్నోతి ధేనుసమతా మపరా చ ధేను
 రన్యో గిరిః కనకభూధరవర్యలీలాం.

137

అత్ర అహ్నోతి రూప ఏక ఏష ధర్మః పృత్యేక ముపమానోపమేయవాక్యయో
 రాగమి సప్రాహ్నోతీతి చ పర్యాయపదాభ్యాం నిబంధ ఇతి లక్షణసత్త్వం ఇయం చ
 సాధర్యేణ ప్రస్తుతః.

♦ వైధర్మ్య పృష్టతః యథా

శ్లో. విద్వద్దాదిద్యౌదళనే వేంకటాద్రిప్రభుః ప్రభుః
 కావ్యలక్ష్మీసముత్పత్తౌ ప్రదన్వా నో వినా కి వేః
 న్యతి రేకమఖేన ప్రస్తుతౌ దైవధర్మ్య ప్రస్తుతి కత్వ మస్య ఇతి.

138

—♦ దృష్టాంతాలంకారః. ♦—

శ్లో. ♦ స్యా ద్బింబప్రతిబింబత్వ ముపమానోపమేయయోః
 ధర్మస్యాపి తదా క్షేయ దృష్టాంతాలంకృతి ర్ద్విధా.
 యత్ర హ్యుపమానోపమేయయో స్తద్ధర్మయో శ్చ బింబప్రతిబింబభావే నాప
 మ్యం గమ్యతే తత్ర సాధర్యేనైవ ధర్మ్యభేదేన ద్వివిధో దృష్టాంతాలంకారః। భిన్నయో
 రేవ వస్తునో రత్యంతసద్భవయో సుభయత్ర పృగ్జ్యేద్యేనో బింబప్రతిబింబభావవిశిష్టః.

139

♦ తత్ర సాధర్యేణ యథా

శ్లో. నానానో హమందరాచలముఖా నేకక్షమాభృత్కుల
 వ్యాకీర్ణక్షితిపాలనే ప్రభు రయం శ్రీ వేంకటాద్రిప్రభుః
 కల్లోలప్రకరోల్లసత్తిమిమహాగ్రాహదిపర్యాకల
 స్వస్సింధూత్కటతుంగధంగనివహాః ధర్మం క్షమ శృంకరః
 అత్ర వేంకటాద్రిప్రభుశంకరయో స్తద్ధర్మయోః తాదృశక్షితిపాలనతాదృగ్గంగా
 ధరణయో శ్చ బింబప్రతిబింబభావే నాపమ్యం గమ్యతే.

140

♦ వైధర్మ్యేణ యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిభూపాలకృపాణా ద్రిపవో హతాః
 తావ త్తానన్యంతి వృత్రాద్యా యావ స్సన్సురణం వవేః.

141

అత్ర వజ్రాయుధేన సముజ్జ్వలభమాజేన యథా పుత్రాద్యాః రాక్షసా నిహతాః తథా వేంకటాద్రికృపాణా త్సర్వేషి రిపవో నిహతా ఇ త్యోషమ్యం చైధర్మ్యేణ గమ్యత ఇతి.

గమ్యావమ్యప్రస్తావా నిదర్శనోచ్యతే.

—♦ నిదర్శనాలంకారః. ♦—

శ్లో. ♦ అసంభవద్దర్శయోగాదుపమానోపమేయయోః

ప్రతిబింబకీయాక్షేపో యత్ర సా స్యాన్నిదర్శనా.

142

ఉపమానోపమేయయో రేకధర్మావ్యయాసంభవా త్తత్సంభవార్థం ప్రతిబింబ కీయాక్షేపో యత్ర తత్ర నిదర్శనేత్యర్థః । ఇయం చ ద్విధా ఉపమానధర్మస్య. ఉప మేయాసంభవమూలా ఉపమేయధర్మస్య ఉపమానాసంభవమూలాచేతి.

♦ శ్లోకాద్యాః యథా

శ్లో. బలరిపుమణిభూషాభూషితో వేంకటాద్రే

ర్నచనఖరమయూఖశ్రీనఖః పంచశౌఖః

ఉదవహ దిహ కామం లీననిశ్చబ్ధభృంగా

కులకిసలయచంచత్కల్పవల్లీవిలాసాన్.

143

అత్ర కల్పవల్లీవిలాసానాం కరే అసంభవా త్తత్సాదృశ్యాక్షేపః.

♦ ద్వితీయా. యథా

శ్లో. మాధుర్యం నిరవధి వేంకటాద్రిభూమి

నాథస్య ప్రచురవచస్సు య త్ప్రసిద్ధం

జానీమ స్త దిహ విశుభశర్కరాయాం

మృద్వీకా స్వపి చ ఫలే రసాలజన్యే.

144

అత్ర ఉపమేయధర్మస్య పరోమాధుర్య స్యావమానభూతేషు శర్కరాది వ్యసం భవ ఇతి తత్సాదృశ్యప్రతిబింబన మాక్షిప్యతే । క్వచిన్నిక్షేపా దాక్షిప్తయా ప్రాప్త్యా ప్రతిబింబకరణాక్షేపేషి ఇయం సంభవతి.

♦ సా. యథా

శ్లో. కాంతారమధ్యే సతతం చరంత్యఃప్రతీపనార్యో విభువేంకటాద్రేః

అమోదమున్నిద్రనరోరుహాణాంముఖాంబుజేభ్యఃసుటముత్స్పృజంతి

అవోత్సృజంతీతి నిషేధా త్సర్వం సహజామదప్రాప్తి ర్మృగానా మాక్షి
ప్యతే ।

—♦ వ్యతిరేకాలంకారః . ♦—

♦ వ్యతిరేక స్తూపమానా దుపమేయేభిదా యది .

యతోపమానా దుపమేయేభిదా భేదో నైలక్షణ్యమాధిక్య మితియావత్ । త
త్కల్ప్యతే తత్ర వ్యతిరేకాలంకారఇతిలక్షణాక్షరార్థః . యథా
శ్లో . కల్పయ్యైరుపాకామధేనుమణయో లోకాంత రేర్థప్రదా
యత్ర కాపి ధనాధివో గిరిపరీచేశే తు లీనోర్ధవః
విశ్లేష్కస్సహణీయదాసమహిమా దాక్షిణ్యసన్యాసణ
స్తత్తదానభరై ర్ధివోతి సకలాః శ్రీవేంకటాద్రివృధుః . 146

అవోపమానకల్పప్రతిద్యపేక్షయా లోకోత్తరానశాలినో వేంకటాద్రినాయక
స్యాధిక్యం .

—♦ అభివ్యక్తమాలంకారః . ♦—

♦ అనేకాగ్రస్య శబ్దస్యవిన్యాస స్లేష ఉచ్యతే .

స చ స్లేషస్త్రివిధః కేవలప్రస్తుతగోచరః కేవలాప్రస్తుతగోచరః ప్రస్తుతాప్రస్తు
తగోచరశ్చేతి తదుక్తం । ప్రసిద్ధతాప్రకృతోభయగముక్తం చేచ్ఛబ్దమాత్రసాధర్మ్యం
స్లేషయం శ్లిష్టత్యం సర్వతాద్యద్వయేనాంత్యఇతి, అస్య చార్థ మాహుః । యత్ర కేవ
లప్రకృతయోః కేవలాప్రకృతయో స్లేషః కథ్యతే తత్ర ప్రకారద్వయే విశేషణవిశే
ష్యశ్లిష్టతా । ప్రకృతాప్రకృతవిషయే అంత్యభేదే విశేషణమాత్రశ్లిష్టతా, విశేషణవిశేష్య
శ్లిష్టత్యే శబ్దశక్తిమూల ధ్వనిప్రసంగాత్ । కేవలప్రస్తుతయోః కేవలాప్రస్తుతయో స్త్రైకశ
బ్దగోచరత్వేన ధ్వనిశంకాత్ర అర్థద్వయవర్తిపాదనే ప్రస్తుతత్వేనాప్రస్తుతత్వేన వా
వైషమ్యాభావా దభిధైవ మతా । ప్రస్తుతాప్రస్తుతవిషయే త్యభిధాయాః చర్చిస్తుతైకవచ
తంత్ర త్యా దప్రస్తుతార్థవర్తిపత్తి ర్యన్యంజనవ్యాపారాయత్తైవేతి దీక్షితా స్తు ఉభ
యశ్లేషేషి విశేష్యశ్లిష్టతా మసాధయన్ । ధర్మాభిప్రాయా స్తు తృతీయశ్లేషం విషిష్ట్యన
తత్స్థానే ధ్వని మేవ మూర్ధాభిషేకయాం చక్షుః తాదృశప్రకారా స్తదీయగ్రంథమ
ద్రష్టవ్యం తదేవం శ్లేష స్త్రివిధ ఇతి స్థితం .

♦ తత్ర కేవలప్రస్తుతశ్లేషో . యథా

శ్లో. అచలవనశయో మహావనాంతాః పరమధనాజిత సైనికా విమానాః
నిరవధిసదాదరాస్సమంతా త్వరమహితాశ్శమితాహి వేంకటాదేః

అత్రహితపక్షే అచలవనశయః పరమధనశయః అహితపక్షే అచలాః పర్యతాః పవనశయః
యేషామితి మహత్ అననం రక్షణం యేషాం తే మహానినాః తే చ తే అంతాః రమ్య
ఇతి మిత్రీపక్షే । అన్యత్ర పరమగాహవప్రాంతాః । మిత్రీపక్షే పరమధనాజిత సైని
కా ఇత్యేకం పదం । పరమధనాః ఉత్కృష్టధనసంత స్తే చ తే అజిత సైనికా ఇతి సమానాధిక
రణసమాసః । శత్రుపక్షే పరం అత్యంతం అధనాః నిర్ధనాః జిత సైనికా శ్చేతి భిన్నప
దం । విమానా ఇతి మిత్రపక్షే విశేషేణ అభిమానవంతః । శత్రుపక్షే విగతాభిమానా
ఇత్యర్థః । నిరవధికః సత్త్వాదగో యేషా మితి మిత్రేయః । అహితేయ తు నిరవధికః
సదా దగో భయం యేషా మిత్యర్థః । ఏనంబిధాః పరమహితాః ఉత్కృష్టమిత్రాణి । పర
మత్యంతం అహితా శ్చత్రప శ్చ శం సుఖం ఇతాః । ప్రాప్తా ఇతి మిత్రపక్షే । శత్రుప
క్షే తు శమితా శ్చాంతిప్రాప్తిం నాశితా ఇత్యర్థః । అత్ర పల్లనీయతయా దానతా
త్రయోః ప్రస్తుతత్వేన తద్విషయాణాం మిత్రశత్రూణామపి ప్రస్తుతత్వ మితి కేవలప్రస్తు
తగోచర్యం శ్లేషః

◆ అప్రస్తుత శ్లేషః. యథా

శ్లో. సదారంభోత్కటమతేరహీనక్రమపద్ధతేః

హరే స్సముద్భవోగిరే శ్వేంకటాద్రిప్రభు సుమః.

148

అత్యోపమానత్వేన అప్రాకరణికయోః హరిశబ్దవాచ్యయోః శక్రశృష్టయోః శ్లేషః

◆ ప్రకృతాప్రకృత శ్లేషః. యథా

శ్లో. సదధికరణా నిత్యా నిచ్చా బుధోత్తమవిగ్రహే

వివిధవిలసత్కర్మారంభా హ్యపూర్వవిచారణాః

విధివరకృతోత్సాహాః మంత్రోన్యవస్థితయః ప్రభుం

గురునయపరా స్సంసేవంతే బుధా ఇవ మృతిణిః.

149

అత్ర పర్యవర్త్యేన ప్రస్తుతానాం మంత్రిణా మప్రస్తుతానాం విదుషాం చ విశేష
ణమాత్రిష్టతా.

విశేషణవైచిత్ర్యప్రవృత్తత్వా దిసౌఖ్య అవసర ఇతి పరికరో నిరూప్యతే.

—◆ పరికరాలంకారః. ◆—

◆ విశేషణం యదా మాతగర్భం పరికర స్తదా.

యత్ర విశేషణాని సాఖిప్రాయాని నిబద్ధంజే తత్ర పరికరాలంకార ఇత్యర్థః
యథా

శ్లో. సంగ్రామఖడ్గవినికృత సమస్త గ్రాతా
మాభైష్ట భూమిపతయ శృంగారాని నః
వాచా సుధారసముచా ధరణీమహేంద్ర
శ్రీవేంకటాద్రివృతతి ర్హర తేనుతాపం.

149

అత్ర సంగ్రామేత్వాది భూపతివిశేషణం వంతస్తత్వాభిప్రాయం । సుధారసము
చేతి వాగ్విశేషణం । వాచ ప్రాచీనహరకత్వాభిప్రాయగర్భం.

—♦ అథాక్షేపః. ♦—

శ్లో. ఉక్తస్య వత్సమాణస్య సప్తతస్య చ యో భవేత్
నిషేధాభాస ఆక్షేపో విశేషస్య విధిప్రయా.

150

ఇహాపి ప్రస్తుతస్య ప్రస్తుతత్వానేపతిధానయోగ్యస్య క్రియమాణో నిషేధో
బాధితో భవ న్నాభాసే చర్యవస్యైక విధి మాక్షిపతి । స చాభాసమాననిషేధ ఉక్తవ
త్సమాప్రాకరణికవిషయత్యేన ద్వివిధ స్స న్నాక్షేప మపి ద్వివిధ ముత్థాపయతి ।
తత్ర చోక్తవిషయే క్వచి ద్విస్త్రో నిషేధః, క్వచి చ్చ కథనస్యేతి ద్వివిధః । వత్స
మావిషయే చ సామాన్యతః కథనం ప్రతిష్ఠాయ విశేషత స్తస్య నిషేధః, క్వచి త్క
యంత మంశ మధ్యపగమ్య కియతోంశస్య నిషేధ ఇతి చ ద్వివిధః । ఇత్థం చ చతుర్వి
ధో య మాక్షేపాలంకారో భవతి.

♦ తత్రోక్తవిషయే వస్తునిషేధో యథా

శ్లో. మా భూ న్నామ వదాన్య ఏష మహిత శ్రీవేంకటాద్రిప్రభు
ర్యద్దానోదకపూరపూరణమహాకూలంక సాభి ర్యతః
సల్యాభిః ఫలితా కృతేయ మనసి నిత్యం సదీమాత్మకా
రూఢత్వం ఖలు దేవమాత్మకవన స్వావిష్కారో తీవ చ.

151

అత్రచాయం దాతా స భవతితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే మా భూన్నామవదాన్య
ఇతిదాత్మత్వయాచనమునః క్రియమాణో నిషేధో యద్దానోదకేత్యాద్యుత్తరవందరేఖా
సమస్తేనాభాసీకృతోలోలోత్తరదానమహిమాచాయమితి విశేషవిధిమాక్షిపతిత్యాక్షేపో
యమన్వర్థఇతి.

♦ ఉక్తవిషయే కథననిషేధో యథా

శ్లో. కిం తే శౌర్యం వదామో యదచస్యపతయోదివ్యకాంతావలంబాః
 కిం సర్వం రక్షితం వా రిపుమణిసదనా న్యద్య పంభీనసేంద్రాః
 అనేవంజే చ శీలం కిము యదధిగుణగమసారభ్యలేశాః
 ప్రాజ్ఞానా మాహరంతే హృదయ మపి పరం వేంకటాద్రిక్షితీంద్రీ.

అత్ర కింతేశౌర్యం వదామస్సర్వవత్సయా రక్షితమితి కింవదామః తే శీలంకిమి
 తివదామః ఇతి పర్వత్రకథనం నిషిద్ధమానం సత్ సర్వేపి శత్రవో నిహతా స్స్వర్గం గతా
 ఇత్యాద్యుక్త్యా అభాసీభవణోక్తోత్తరశౌర్యకాలిత్యయాపం విశేషం పర్వేపి ప్రాజ్ఞా
 భవంత మేవ పర్వదా శ్రయంత ఇతిచ విశేష మాక్షిపతీతి కథననిషేధస్యాదాహర
 ణమిదం.

♦ వక్ష్యమాణవిషయేసామాన్యప్రతిజ్ఞాయాం విశేషరూపతో నిషేధో యథా

శ్లో. విజ్ఞాప్యతే ద్య తే కించి ద్వేంకటాద్రివభూత్తమ
 విజ్ఞాప్య మథవా కిం వా దానశౌండే త్వయి స్థితే. 153

అత్ర విజ్ఞాప్యత ఇతి సామాన్యతః ప్రతిజ్ఞాయాం విజ్ఞాపనా మనంతరం విజ్ఞాప్యం
 కిమస్తీతి క్రియమాణో నిషేధ అభాసీభవణ తత్త నిస్తుల్యుద్దాహేన చరితోపణీయా
 వయ మితి విశేష మాక్షిపతి.

♦ అంశోక్తా వంశాంతరనిషేధో యథా

శ్లో. కామః కి మేష న శితే న కరోతి చిత్తం
 మాణ్మాతురః కిము న తారకహానికర్తా
 దేవశివః కిము న వా సమవర్తిహంతా
 శ్రీవేంకటాద్రి మితి తం మనుతే చరిత్రైః. 154

అత్ర మన్మథాదీనా మపి భవత్సామ్యం నాభవత్, ఇతరేషాం తు దుర్లభ మేష
 అతః కి మభిధాస్యామి ఇతి మన్మథాదిరూపతయా కమ ప్యంశ మంగీకృత్యాంశాంతర
 నిషేధ అభాసీభవణ లోకాత్తరసాందర్యాదియాపవిశేషే పర్యవస్యతీతి.

గమ్యచిస్తావా ద్వ్యాజస్తుతి రుదాహీయతే.

—♦ వ్యాజస్తుత్యలంకారః ♦—

శ్లో. ప్రస్తుతాయాం స్తుతౌ నిందా నిందాయా మథవా స్తుతిః
 కథంచి ద్దమ్యతే యత్ర సేయం వ్యాజస్తుతి ద్విధా, 155

యత్ర నిందాకథనముఖేన స్తుతి ర్గమ్యతే సా వ్యాజస్తతి రేకా|యత్ర హి స్తుతి
కథనముఖేన నిందాభివ్యక్తి స్తత్రన్యాయాః | తత్ర

♦ నిందయా స్తుతిగమ్యతా. యథా

శ్లో. భక్తిః కా విభువేంకటాద్విప్లవతే ద్రేవేషు కేషు స్ఫుటం
కీర్త్యా పూర్ణసుధానిరం నవరుచా కిందర్పదర్పం యతః
వాచా వాగధిపం శ్రియా నుపమయా సంక్రందనం చాజయ
త్సర్వాత్మాపి రవిః కృతో యదరిభి ర్విచ్ఛిన్న బింబో హతైః. 156

♦ స్తుత్యా నిందాభివ్యక్తిః. యథా

శ్లో. హాలాహలోతి కుశలోభవ దేక ఏవ
శ్రీవేంకటాద్విధరణీం దవచస్సుధాభిః
యస్మా దయం శిశిరి తేపి సమస్తలోకే
సంతాపకత్వ మవికారి న ముంచతి స్వం. 157

అత్ర హాలాహలస్తతి రనుపపన్నా సతీ తస్య నిందాయాం పర్యవస్యతి.

గమ్యప్రస్తావన అచస్తతిప్రళంసోఽవ్యతే.

—♦ అప్రస్తుతప్రళంసాలంకారః. ♦—

శ్లో. అప్రస్తుతా తప్రస్తుతస్య గమ్యతా యది చేత్తదా
అప్రస్తుతప్రళంసా స్యాత్సారూప్యాది నిబంధనా. 158

యత్యాచస్తతవృత్తాంతే వర్ణనూనే ప్రస్తుతం గమ్యతే తత్ర అచస్తతప్రళంసా
అప్రస్తుతస్య ప్రస్తుతగమకత్వం హి సంబంధంనా న సంభవతీతి కత్వన సంబంధ ఏవ
స్యః | స చ సంబంధ సారూప్యం సామాన్యవిశేషభావః కార్యకారణభావశ్చేతి త్రి
విధో భవతితత్ర ప్రథమసంబంధ ఏకవిధ ఏవ | ద్వితీయ స్తు సామాన్య ద్వితీయ
ద్విశేషా త్సామాన్య ధీ రితిద్వివిధః | తృతీయోపి కార్యాత్కారణధీః కారణాత్కా
ర్యధీ శ్చేతి ద్వవిధఇతి ఏవం చ సంబంధ సాంబవిధ్యాదస్యాలంకారస్యాపిపంచధాప్రవృత్తిః.

♦ తత్ర సారూప్యనిబంధనాచస్తతప్రళంసా. యథా

శ్లో. వ్యాప్తం సమస్తధరణీతల మద్య నానా
భూమీరుహై స్తదపి తేషు రసాల ఏకః
సార సమస్తజనతాం నవగంధభారై
రావర్జయ త్యనుదినం ప్రసవైః ఫలై ర్యత్. 159

అత్ర అభ్యస్తతరసాలవృత్తాంతే స్థితే తత్సారూప్యాత్ ప్రస్తుత మిదం ప్రతీ
యతే । యద్యపి చతుస్సుద్ర పరిపూర్వంశ మఖంబధూమండలం మండితం తైస్సై
ర్భూమిపతిభిః స్తథాపి తస్మిన్య ఏకఏవ శ్రీవేంకటాద్రినాయకో జయతితరాం ।
యస్తు నిజనిఖిలనిస్తులగుణమణిస్తోమై ర్విరాజమాన స్సన సర్వమనీషితప్రదానేన సర్వా
నపి మనసిజో ధివోతీతి.

♦ సామాన్య ద్విశేషభీః యథా

శ్లో. రమాయై వక్త్రాబ్జం సరసతరవాణ్యై చ రసినా

హ్యశామ్యద్దానాంభవిచురతరపూగాయ చ కిరః

సదా ముక్తాదామ్నే గళేభ్యతీ సుదత్తా అనయవాః

ప్రదేయం కిం కిన్మై న తన స్మనతే వేంకటపతే. 160

అత్ర కింకరైశ్చనదేయమితివాచ్య త్సామాన్య ద్ప్రస్తుతవృత్తాంతా ద్యదా
కాంక్షితం యోగ్యం వస్తు తత్తత్సర్వం దత్తి మేన సర్వేషాం । అతోస్మాక మపి
తత్తదభీష్టవితరణేన సంభావనా కర్తవ్యేతి విశేషో వ్యజ్యతే.

♦ విశేష త్సామాన్యభీః యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రినిసుధాధిపతౌ నదాన్యే

చింతామణిం సవసుధాం కన కాచలం చ

చింతావదం మృతవదం చ శిలోచ్ఛయత్వం

నిత్యం రరక్ష పశుతాపి మహేంద్రధీనుం. 161

అత్ర శ్రీవేంకటాద్రినాయకే దానకాండేనతి చింతామణ్యాదిపదార్థాః చింతా
పదాదిక మరక్ష దితి విశేషోక్త్యా దుష్టత్వా ద్దానేన కేవల మపహాయ యద్యద్యోగ్య
మదుష్టం వస్తు-త త్తదియశ యేనాపినార్యైః వేతి సామాన్యం ప్రతీయతే.

♦ కార్య త్కారణభీ ర్భూతా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రినిసుధాధిపక్తిర్భీత్యా

నైల్యం సమస్త మగమ చ్ఛరణం ముఖారేః

మన్యే వపు ర్యది న చే దతస్నేహసూన

గుచ్ఛప్రభా కథ మజాయత తత్ర నిత్యం.

162

అత్ర కీర్తిభీత్యా నైల్యం శరణం గ త మితి కార్య ద్ప్రస్తుతా త్ప్రస్తుతం

తత్కారణం భగవచ్చరీరగతనైల్యం కేలమపహాయ సమస్తభువనాని శ్రీవేంకటాద్రినాయకయశోవైశద్యేన ధవళితానీత్యేతద్రూపం గమ్యతే.

♦ కారణా త్కార్యధీః యథా

శ్లో. యథాపురా వింధ్యవనే నాభవ త్స్థలసంతతిః

ఇతి విస్మయసే కిం వా కుపితో వేంకటప్రభుః.

163

అత్ర కేవల ద్వినేపరేణ వింధ్యాటవ్యాం ఫలాని పూర్వమివ సంతి కిమితి సాశ్చర్యం పృష్టస్య ప్నవరో వనచర స్తస్మై సమాచక్షే వేంకటాద్రిప్రభుః కుపితఇతి. తేన అప్రస్తుతేన వేంకటాద్రిప్రభుకోపరూప్యతాంతేన కారణేన తత్కార్యభూతం వేంకటాద్రినాయకేన నిహతానా మరాతీనాం నాగీభి ర్వింధ్యాటవ్యాం వంచరంతీభి స్సర్వాణి ఫలాని సర్వదా భక్షితాని తనో వింధ్యవనే ఫలాని వసంతీత్యేవం రూపప్రస్తుతం గమ్యతే.

ప్రతీయమానప్రస్తాన ఏవ సంగతి రితి పర్యాయోక్తి యిచ్చతే.

—♦ పర్యాయోక్తాలంకారః ♦—

శ్లో. ప్రస్తుతా ద్వర్ణితా త్కార్య త్కారణం ప్రస్తుతం యది

గమ్యతే తత్ర విక్షేపం పర్యాయోక్తం మహాజనైః. యథా

శ్లో. అహితమహితనారీస్తూలనక్షోరుహాద్రా

విలసిత మురుముక్తాహరనీహారజాలం

తవ కలితకృపాః పద్మినీ ప్రాణనాథ

స్సకలగుణమహాభేశోషయ ద్వేంకటాదేర్.

165

అత్ర కృపాసూర్యో రిపుకామినీకుచకలశసంగతవారీహారి మశోషయ దిక్కుక్త్యా శత్రునాశ్యో నిరలంకృతా ఇత్యర్థో హికార్యరూపః సర్వసస్యన్ కారణం ప్రస్తుతమేవ సర్వారాతివివాళలక్షణం గమయతీతి.

—♦ ప్రతీపాలంకారః ♦—

శ్లో. కైమర్థక్యే నోపమాన మూషీ ష్యేతాధవా భవేత్

ఉపమేయత్వ మేతస్య ప్రతీపం ద్వివిధం స్మృతం.

166

అత్ర లోకోత్తరోపమేయలభా దుపమాన స్వాత్యేకః క్రియతే కైమర్థక్యేన తత్తావదేకం ప్రతీపం ఉపమాన స్వోపమేయత్వప్రకల్పనం చాపరం ప్రతీప మిత్యర్థః.

♦ ప్రథమం. యథా

శ్లో. దాతారం సముదేష్వమాణ మనిశం శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుం
జ్ఞాత్వేన భ్రమరచ్ఛలేన విధినా కైమర్థ్యసంసూచకాః
పంచస్వ పృథురదుఃమేషు నిహితాహూర్ధ్వం మషీబిందవః
పాతాలేషి నియంతితో బలిరభూ దూర్ధ్వం తు కర్ణాదయః. 167

అత్ర కల్పతరుప్రభృతినదాన్యానాం కైమర్థ్యం జ్ఞేయం.

♦ ద్వితీయం ప్రతీపం. యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాదేరిహ ధైర్యలక్ష్మీ మవాప్తుకామాహిమశ్చైలముఖ్యాః
సత్యస్థితౌ ప్రార్థిణు మేవనూసంవిరించిముచ్చాయమఖండమాపుః
అత్ర హిమాశలాదీనా ముపమానానా ముపమేయత్వకల్పనం.
అథ తర్కమూలాలంకారాః కథ్యంతే.

—♦ అనుమానాలంకారః ♦—

♦ సాధ్యసాధననిర్దేశ మనుమానం పశ్యతే.

యత్ర సాధ్యసాధననిర్దేశః (క్రియతే తత్ర) అనుమానాలంకారః.

శ్లో. శ్రీరామ స్సమభూ దయం నరపతి శ్రీవేంకటాద్రి ర్యతీ
విశ్వామిత్రీమనోహరః భరముఖపద్మంనకౌతూహలః
శశ్వద్భారతసత్కథాశ్రవణసంజాతస్పృహో లక్ష్మణో
ల్లాసో భద్రగిరి స్ఫుటాదరమతీ స్సుగ్రీనలోకప్రియః, 169
అత్ర శ్రీవేంకటాద్రియాపే పక్షే శ్రీరామత్వం సాధ్యం యత ఇత్యాది హేతుః.

—♦ కావ్యలింగాలంకారః ♦—

♦ కావ్యలింగం పదార్థస్యవాక్యార్థస్యవహేతుతా.

యత్ర వాక్యార్థో వాక్యార్థం ప్రతి హేతుః, పదార్థో వా పదార్థం ప్రతి హేతుః

తత్ర కావ్యలింగం ద్వివిధేత్యర్థః.

♦ తత్ర పదార్థ హేతుకం కావ్యలింగం. యథా

శ్లో. కరకలితకృపాణో రోషతామ్రాక్షికోణో
నిరవధిచరబాణ శ్చాపటంకారరాణః
వదనవిజితచంద్ర సుర్వవై చిత్రసాందో
జయతి హతమహేందో వేంకటాద్రిక్షిటిల్లదః.

అత్య కరకలితేత్యాదిపదార్థ నాం విశేషణత్యా జయతీతి జయరూపపదార్థం
పృతి హేతుతా.

♦ వాక్యార్థహేతుకం. యథా

శ్లో. శైలసంవాసజనితం దుఃఖం తత్త్యాజ మేదిన్
యావేంకటాద్రిన్మసతిభుజశయా ముపాగమత్ . 171

అత్ర విశిష్టపూర్వవాక్యార్థంపృతిత్తరవాక్యార్థో హేతుః.

—♦ అర్థాంతరన్యాసాలంకారః ♦—

శ్లో. సామాన్యతో విశేషస్య సామాన్యస్య విశేషతః
సమర్థనం యత్ర తత్తార్థాంతరన్యాస చరితః 172

యత్ర సామాన్యేన విశేష స్సమర్థతే విశేషేణ సామాన్యం వా తత్తాయమ
లంకారః. యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిధరణీశ్వరసత్కటాక్షా
దూభమీసుధారసభుజః కథమస్యసాధ్యం
అసింధురా దనుభవంతి సమస్త లక్ష్మీం
సర్వం హి సాధ్య మిహ దైవకృతాదరాణాం . 173

అత్ర సామాన్యేన విశేష స్సమర్థతః.

♦ విశేషేణసామాన్యసమర్థం. యథా

శ్లో. మహ త్వవిసయః కృతః ఫలతి సద్య ఏవ స్ఫుటం
తథాహి మహత స్సతః పృథితవేంకటాద్రిప్రభోః
విరోధ ముపకల్ప్య యదీపుధరాధరా స్సాంప్రతం
జహు స్సృభవనం మహ ద్వివిధసౌఖ్యసామ్రాజ్యదం . 174

అథవాక్యన్యాసమూలాలంకారప్రస్తావః

—♦ యథాసంఖ్యాలంకారః. ♦—

♦ యథాసంఖ్యాలంకృతి స్సాన్యత్రమికాణాం క్రమాన్వయే.

యత్య క్రమేనోద్దిష్టనా ముద్దేశక్రమేనై వాన్వయ స్తత్ర యథాసంఖ్యాలం
కారః. యథా

శ్లో. సదాగురుకృపాం హరేః పదయుగం సుధామాధురీ
మశేషధరణీతలం నవమనోబకాంతిశ్రియం
బిభర్తి నయనాంచలే హృదయపుండరీకాంతరే
వచ స్వపి మహాభుజే వపుషి వేంకటాద్రిప్రభుః.

175

—♦ అర్థాపత్యలంకారః. ♦—

శ్లో. ఏకస్యార్థస్య నిష్పత్తౌ వితరాపతనం యది
దండాపూషియాసైమా హ్యన్ధాపత్తి రలంకియా.

176

ఏకస్మిన్నర్థేనైవ సతి తత్సమానస్యాయేన దండాపూషికాన్యాయేనాథాంతర
మావతే ద్యుది సైమా అన్ధాపత్తి రలంకియేత్కర్థః. యథా

శ్లో. శేషాశేషభాగాను సప్తనుధరే మ్మష్ట స్వహా దంతిషు
సంస్థాప్య స్వయ మపుష్పవాహ ధరణీం నానావత్సారై ర్హరిః
బాహూ తా మపి లీలయేన దధత శ్రీవేంకటాద్రిప్రభో
రేతాద్భుగవరక్షణం కియదిదం నానావిధై రుత్సవైః.

177

అత్రైతాదృశభూతుండలం పాలయతో వేంకటాద్రిప్రభో రేతాదృశజనరక్ష
ణం కియన్మాత్ర మతి దండాపూషికాన్యాయేనా చకతీతి.

—♦ అథపరిసంఖ్యాలంకారః. ♦—

శ్లో. ప్రాప్తమేక మనేకత్ర హ్యేకత్రైవ నియమ్యతే
యత్ర నేయం ద్విధాఖ్యాతా పరిసంఖ్యేతి పండితైః.

178

ఏకస్యానేకత్ర యుగపత్రాప్తైవేకత్ర పరివర్జనేన ఏకత్ర నియమసంక్రియతే య
త్రసా పరివర్జనేన సంఖ్యానా త్పరిసంఖ్యేత్కర్థః । పరిపూర్వకాఖ్యాతాతోర్యర్జనార్థక
త్వాత్ । ఇయంచ ప్రక్షుతూర్వా తదన్యా చేతి చ్చిధమం ద్విధా । పునర్వర్జనీయస్య
కాబ్జతావృత్తతా వ్యాఖ్యాం ద్విధా । మిళిత్యా చతుర్విధోయ మలంకారః । తత్రప్రక్షుతూర్వ
కకాబ్జవర్జనీయా. యథా

శ్లో. కో దద్యా ద్వాంభితా సర్థా న్యేంకటాద్రిధరావతిః
స కల్పద్రు ర్మహా నో వా స ఏవాన్యో స భూవతిః.

179

♦ ప్రక్షుతూర్వకార్థవర్జనీయా. యథా

శ్లో. కో వాధీర స్సమస్తేషు వేంకటాద్రిక్షమాపతిః

కో గంధీరతరో లోకే న ఏవ స్పృహతేభుః.

120

♦ అభిశ్చ పూర్వకాబ్జవర్జనీయా. యథా

శ్లో. ధర్మే మతి ర్న విషయేషు మహత్కవర్గే

వీరి ర్న వా ఖలజనేషు మహత్కథాయాం

కాతూహలం న హి నిరర్థకథాను తస్య

శ్రీ వేంకటాద్రిప్రపతే ర్గుణసింధుబంధోః.

181

♦ ఆర్థికవర్జనీయా అభిశ్చ పూర్వకా. యథా

శ్లో. దయైవ దారిద్య్రనిరాసికా స్య గుణాః పరం సర్వమనోరమా శ్చ

అశేషవిద్యజ్జనగర్భనీయః ప్రభుః పరం వేంకటనాయకో సా.

182

అస్యా లంకారస్య క్లేషేణ చాపత్వాతికయ ఇతి క్లేషేణా పృథ్వాహితే

యథా

శ్లో. శ్రీ వేంకటాద్రిస్సతౌ రక్షతి త్మా మశేషతః

ద్వితీహ్వనాం కథాధస్తాత్పారక ద్వేషిణో దివి.

183

—♦ అనోత్తరాలంకారః. ♦— 1

♦ తల్లక్షణమాహుః.

శ్లో. “యత్ర ప్రశ్నపురస్సర మేవాసంభాష్య ముత్తరం కిమపి ।

అసక్య ద్భవతి నిబద్ధం తమత్తరం తావ దత్రైకం.”

యత్ర ప్రశ్నపూర్వక మసంభాష్య మా త్తర మసక్య నిబద్ధతే తదేక ముత్తరం ఇత్యర్థః । సక్యనిబంధే చమత్కారాభావా దసక్యద్రోహణం । ఉత్తరస్య గూఢత్వా దసంభావనీయత్వ మితి క్షేయం । వ్యాసచ్చేదకం వినైవ ప్రస్ఫురత్ మివ మితి న పరిసం భ్యాంతరంభావోన్య. యథా

శ్లో. ఉపాసన్యః కో వా ద్య క్షీతిపతిరయం వేంకటవిభవ

ర్ధినోత్సుచై చి కం వా సకల మపి విద్యజ్జనమాణిం

కి మద్ర్యం సందద్యా ద్యదపి నహి దద్యా త్త దిహ నో

గుణాః కే సంత్యస్మిన్ క ఇన కుశో వర్ణిత మమూః.

184

— ఉత్తరాలంకారః — 2

• ప్రశ్నస్య దుష్టోన్మేయో ద్వితీయః స్యాత్తదుష్టరం.

యత్రహ్యనుపనిష్ఠోపి ప్రశ్న ఉత్తరా దున్నయతే తత్ర ద్వితీయ ఉత్తరా

లంకారః. యథా

శ్లో. గంతుం యదీచ్ఛతి తదా వ్రజ భూసురేంద్ర

శ్రీవేంకటాద్రిధరణీపతి రత్నధారః

కుర్యేన్నరః స్ఫులతరుచకరా నజనం

లోకకైకదానవిధవై స్ఫులతాః ధివోతి.

185

అశ్రీగంతు మిచ్ఛసి చే ద్వ్యజ శ్రీవేంకటాద్రివాయకసమీప గుతి నిబద్ధా దు
త్తరా తోక్త వా ప్రభుమణి గప్తాన్ పాలయతా కుశ్రీప్రణామ ఇతి ప్రశ్నః కేనవి
ద్విగుపా కృత ఉన్నయతే.

— ఉపనికల్పాలంకారః —

శ్లో. యుగవత్ప్రాప్తయో స్తుల్యబలయో స్తు ప్రమాణః

విరుద్ధయోః పాక్షికత్వే విల్పబలంకృతి స్మృతా.

186

యత్ర హి ప్రమాణ స్తుల్యబలయో స్వతో విరుద్ధయో కేకత్ర యుగవ
త్ప్రాప్త పాక్షికత్వం వికల్పిత్యర్థః । సర్వత్ర అవిరుద్ధయో స్సముబలయో స్సముచ్చ
యః । విరోధే విషమబలత్వే జ్ఞాదుంబరీసర్వవేప్తవస్పర్శయో రివి బాధ్యబాధకభాః ।
తుల్యబలత్వే తు ప్రహియయోదవః కల్పితలక్షణే బాధనిరాసాయో క్తుతుల్యబల
యోతితి । తుల్యబలత్వే హేతుః ప్రమాణతీతి । సముచ్చయపరిహారాయవిరుద్ధయో
రిత్యుక్తం. యథా

శ్లో. వేంకటాద్రిక్షమాజానివదనం కేరుహద్వయే

స్వర్గనాదీముఖాజ్ఞేవాభ్యంగా భవతి భూమిపాః.

187

అశ్రీవేంకటాద్రిసతీభజనస్య తేనసహ యుద్ధస్య చ విరుద్ధత్వాత్ తుల్యబ
త్వా ద్యుగవత్ప్రాప్తత్వా ద్వికల్పః.

— సముచ్చయాలంకారః —

శ్లో. క్రియాణాం వా యాగపర్యం గుణానాం వా యదా భవేత్

వికల్పప్రతిపక్షో య మలంకార స్సముచ్చయః.

188

గుణసముచ్ఛయః క్రియాసముచ్ఛయశ్చేతి ద్వివిధోయమలంకార ఇత్యర్థః.

♦ త్రిత గుణసముచ్ఛయో. యథా

శ్లో. ప్రభవతి మహనీయే వేంకటాద్విక్షిప్తందే
సతత మపి దిగంతా స్సుప్రసన్నా బభూవుః
హితజనభవనాని స్వచ్ఛకాంతీని సత్యం
ప్రతిన్యసతిగృహం వా గాఢతామిన్ద్రసీలాః.

189

అశ్రి ప్రసాదాదిగుణసముచ్ఛయః

♦ ద్వితీయో. యథా

శ్లో. యో వేంకటాద్వివసుధాధిపతిః స వశ్యే
దేవ భ్రమ త్యురుతిరిం స చ వాంఛితాని
అప్నోతిదైన్య మపి చానుభవత్యసహ్యం
యాచ్ఛాం కరోతి సకలా పి దుఃఖ మేతః.

190

అశ్రి క్రియాణాం యోగపద్యం.

—♦ తత్త్వ రాలంకారః. ♦—

శ్లో. బహూనాం కారణానాం చే త్కార్యం సాధయితుం యది
ఖలేకపోతన్యాయేన ప్రయత్న స్సతి తత్త్వరః.

191

యథా ఖలే కపోతా స్సర్వేయుగపదే పశంతి తత్త్వబహూనాం కారణానా
మేకం కార్యం సాధయితు ముద్యోగో యతి తత్త్వసముచ్ఛయవాంతరభేద ఏవ తత్త్వ
రాఖ్యలంకార ఇత్యర్థః. యథా

శ్లో. ధైర్యం గాంభీర్యం మూడార్యం వీర్యం సౌందర్య ముల్బణం
శ్రీవేంకటాద్విప్రసతి భాసయంతి సమంతతః.

192

అత్ర ధైర్యాదీనాం ప్రత్యేకం భాసక త్యేపి సర్వేషాం యోగపత్నంబంధః

—♦ సమాధ్యలంకారః ♦—

శ్లో. హేత్వంతరారబకార్యం కాకలాశసయూగతాత్
హేతోః క్రియేత సుకరం సా సమాధి రలంకృతిః.

193

యత్రకారణాంతరేనైవ య త్కార్యం కర్తు మారబం తదంతరా కాకతాళన్యా
యేన ఆగతాత్ కారణాంతరా త్సుకరం భవతి తత్ర సమాధిః. యథా

శ్లో. దుఃఖేన మర్తుం స్యనసాయనంతం ప్రతీపభూషం విభువేంకటాదేః

ఆగత్య శార్దూలపర స్తదానీ మభయయ దైవగతి ర్విచింత్యా. 194

అత్ర విద్విషతో మరణరూపకార్యోపతి దుఃఖరూపకారణే సత్తేన కాకతాళ
న్యాయేన సమాగతేన శార్దూలన సుకరంకృతం తదితి భవతి సమాధిః.

—♦ భావికాలంకారః. ♦—

శ్లో. భూతస్య భావినో వా స్యా ద్యా ప్రత్యక్షాయమాణతా

అథస్యాత్యద్భుతార్థైకకల్పనా ద్భావకం మతా. 195

అత్యద్భుతార్థవర్ణనా ద్భూతస్య భావినోవార్థస్య ప్రత్యక్షాయమాణతా యా
స్యా తద్భావిక మిత్యర్థః. యథా

శ్లో. సిద్ధం జన్మప్రభృతిమహితై ర్మృహ్నుదాదదేనై
స్సూభూతై ర్వా కి మపి న హతం లబ్ధవర్తకనిష్ఠం

దారిద్ర్యం హి స్వమహితతరానంగమాత్రేణ హేలా

మాత్రేణైవాచ్చిన దయ మహా వేంకటాద్రిక్షీ తీంద్రః. 196

అత్ర తథావిధం దారిద్ర్యం చలిత మిత్యద్భుతవర్ణనయా తస్య ప్రత్యక్షాయమాణ
తాసంభవతీతి.

—♦ ప్రత్యక్షకాలంకారః ♦—

శ్లో. విజేతుం ప్రబలం శత్రు మక్షమేణ క్రియేత చేత్

తదీయాల్పజయ స్తత్ర ప్రత్యక్షిక ముదాహృతం. యథా 197

శ్లో. శ్రీ వేంకటాద్రినృపసంగభిన్నవైరి

నిర్భిన్నబింబపరిణాహభరో వివస్వాన్

సంబాధతే విపినపద్ధతిధావమాన

తత్పక్షులాక్ష్యమలదృక్ ముదాని నిత్యం. 198

అత్ర వేంకటాద్రిమతై శ్చక్రభి రాహతో దినమణిః తాన్ కిమపి కర్తు మక్షమ
స దీయమనితానాం వీడాం కురుత ఇతి.

—♦ వ్యాఘాతాలంకారః ♦—

శ్లో. యేనయత్క్రియతే యేన కార్యం తేనైవ తద్యది
త దన్యోన్యధయే త్తత్ర వ్యాఘాతాలంకృతి ర్మతా.

199

యేనకర్తృయ త్కార్యం యేన సాధనేన యథా క్రియతే తదేన కార్యం
తేనైవసాధనేన తదన్యః కర్తా అన్యధయే త్ప్రకారాంతరేణైకయాత్ తత్ర వ్యాఘా
తాలంకారః. యథా

శ్లో. వివస్వతా కృతం తాపం భువన స్యాస్య తేజసా
శ్రీవేంకటాద్వివృతతి స్తేజ సైవ నిరన్యతి.

200

అత్ర వివస్వాన్ యేన తేజసా జగతః తాపం భువనే తేనైవ తేజసా వేంకటా
ద్వివృతతి స్తత్తాపం శమయతీతి. తథాచ

శ్లో. పత్నీం కుంభజనేస్తు యేన రజసా శక్తేణ దుష్టాం కృతాం
పున్యాం తద్రజసైవ యత్పదసరోజాతం చకారైవసః
శ్రీరామో ననుభాసుతాకుచతటికస్మూరికాపత్రికా
నిర్మాణైశ్చదురంధరోవతు సదా శ్రీవేంకటాద్విప్రభుం.

201

అత్ర హల్య శక్తేణ రజసైవ దూషితా శ్రీరామపాదేన తు తేనైవ రజసా
భూషితేతి వ్యాఖ్యాతః. అత్ర యద్యః కోషే రక్షోగుణస్య నిమిత్తతా. పుణ్యేతు పాద
రజసః పరాగస్యేతి సాధనభేదీవ చక్రిగల్పితే. సతుసాధనైక్యం. తథాపి రజవీస
రజఇతి అభేదాన్యైవసాయేనైక్యం సాధనయో రవగంతవ్యం.

—♦ పర్యాయాలంకారః ♦—

శ్లో. ఏకస్మిన్ యద్యనేకం స్యాదనేక త్రైక మేవ వా

పర్యాయేణ తదాప్రాహుః పర్యాయాలంకృతిం బుధాః. యథా 202

శ్లో. పాటీరపంకపటహీరపటీరసిర

హారసగ్గుజ్జ్వలపటీసుకుటీర మాస్తాం

వతుః పురా కి మధునా తు వసే త్తదేవ

శ్రీవేంకటాద్వివృతతి రివరాంగనానాం.

203

అత్య పాటిరపంకాదీనా మనకేహమేకత్ర రిపుకామినీపక్షసి కృహ ద్వృ
త్తిత్వం.

యథావా ♦—

శ్లో. క్షీరాంభోధేర్జ్వలంపీతరే స్రా కృధాపిద్భిలేభూ
త్పశ్చా ద్విష్ణోః పరిమళమిళ ద్వైజయంతీవిలాసే
వక్ష స్వాసీ దిహ తు వసుధాచక్రశక్రక్రమన్య
లక్ష్మీః కామం మృగమదకలే వేంట్రాదే ర్ముఖాజ్ఞే.
అత్రైకస్యాలక్ష్మ్యః క్రమా త్సముదాధారతా.

204

—♦ సూక్ష్మైలంకారః ♦—

♦ విదగ్ధమాత్రవేద్యార్థపరికాశే సూక్ష్మ ముచ్యతే. యథా
శ్లో. అలీనమక్షమభివీక్ష్యభుజంగమే కాసంకేత దేశమభికాంక్షీణ మజ్జనేత్రా
శ్రీవేంకటాద్రిన్య పవై రిగృహాణిసద్యస్తుష్టావమంజుతరహాసనమంచితాస్యా
అత్ర రంతుం సంకేతధూమిః కులేతి సంకేతదేశ ముద్దిశ్య సంకేతం కుర్వాణం
విలంపతి కాచన ప్రకల్పనాయితా పురోద్యక్షమానాని వేంకటాద్రిద్రభుజా మాతా
నాం ద్విపతాం గృహాణి విజనాని తత్ర రంతుమామయో ర్యుక్త మితి సఖీజనావిదితం
తిద్ధువాస్తోమిమిళన సంకేతదేశం అప్రకాశయ దితిభవతి సూక్ష్మం.
లోకస్యామూలత్వాదేవ ఉదాత్తాలంకారోనిరూచ్యతే.

—♦ శీదాత్తాలంకారః ♦—

♦ సమృద్ధిమద్యస్తు యత్ర తత్రోదాత్తం హి వర్ణ్యతే.
యత్ర సమృద్ధిమద్యస్తు వర్ణ్యతే తత్రోదాత్తాలంకారః. యథా
శ్లో. గంధాకృష్టప్రభ మరపటలీర్ఘాకృతోద్భాసిగండ
చ్యోతద్ధారావహమదజలైః రమ్రతమాతంగజాలైః
తత్రత్పాన్తిజ్ఞాంగణతల మరం వాసితం పంకిలం య
త్రైమా లీలా వితరణగుణ స్యేశితు ర్వేంకటాద్యేః.

206

—♦ పరివృత్త్యలంకారః ♦—

శ్లో. న్యూనందత్వాధికాదానంన్యూనాదాన మథాధికం
దత్వాసమం సమాదానం పరివృత్తి ర్నిగద్యతే.

207

న్యూనవస్తుదానేన అధికవస్తుస్వీకారో అధికపరివృత్తిః అధికవస్తుదానేనన్యూనవస్తు
స్వీకారో న్యూనపరివృత్తిః । సమదానేన సమస్వీకారస్సమపరివృత్తిః । ఇతిపరివృత్త్యలం
కారశ్రీవిభాః క్రమేణ యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రివృషతే శ్చాతురీ మహతీ బభౌ

యదీశ్వరా త్రుణామేన సమవాప మహాన్నతినం.

208

అత్ర న్యూనేన ప్రణామేన అధికాయా మహాన్నతే రాదానం.

♦ ద్వితీయా. యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రివృషతేః కరవాలనలైః

దత్వాప్రియం ప్రతివృషాలమృగీదృశ స్సం

నానాప్రిసూన ఫలభాగనిష్ఠమశౌఖాః

కాంతా వనాంతధరణీ రలభంత నిత్యం.

209

అత్ర అధికం స్వప్రియం దత్వా న్యూనకాంతరజేశస్వీకారః.

♦ సమపరివృత్తి ర్మథా

శ్లో. దత్వా సామాజ్య ముర్వీగజరథతురగగ్రామనామాసిధారా

ద్వారాశ్రీవేంకటాద్రిక్షితిపతివిభవే స్వర్గసామ్రాజ్య మాపుః

భూపాలా దుర్విసితా స్తదుచిత మపి తు ద్యాం ప్రతిద్వారతోక్తా

పూర్వస్యైవేతి యా సా భ్రమమతి రథవా ఖడ్గధారా హ్యపూర్వా

అత్రైహికానుష్ఠితయో స్సామ్రాజ్యయో స్సమయోః పరివృత్తిః.

అథశృంఖలాకారాలంకారానిరూప్యంతే.

—♦ కారణమాలాలంకారః ♦—

శ్లో. ఉత్తరోత్తరహేతుత్వం పూర్వపూర్వస్యయద్భవేత్

తత్ర కారణమాలాఖ్య మలంకారంప్రచక్షతే. యథా

211

శ్లో. సద్విద్యాభి రమీద్విజా ద్విజవరై శ్రీవేంకటాద్రిక్షమా

నాథ స్తత్ప్రభుతేజసా సకల మపుర్వోత్తలం సర్వదా

తేనేజ్యావ్రముఖాః క్రియా స్సుకృతినాం తత్తత్ఫలప్రాపకా

స్తాభి శ్శక్తిపురోగమా స్సుమనస సై శ్శోభతే ద్వా రవి.

212

అత్ర శోభతఃతి విభక్తి పరిణామేన సర్వత్రాస్యేతి । తథాచ పూర్వపూర్వస్య

ఉత్తరోత్తరప్రకాశం పృతిహేతుత్వాభిధానాత్కారణమాలా.

—♦ ఏకావశ్యలంకారః ♦—

శ్లో. విశేషణత్వం భవతి పూర్వపూర్వంపత్తి క్రమాత్
యతో త్రోత్తరస్యాహుః స్తతై కావశ్యలంకృతిః. యథా 213

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిస్యపతి ర్దయాద్యఖిలసద్గుణః
గుణాన్సుధారసశ్లాఘ్యాన్సుధా లోకై కవిశుతా. 214

—♦ మాలాదీపకాలంకారః ♦—

శ్లో. యదా తు పూర్వపూర్వస్య సంభవే దుత్తరోత్తరం
ప్రత్యుత్కర్షణావహత్వం త న్మాలాదీపక మివ్యతే. 215

యత్ర పూర్వపూర్వ స్తోత్తరోత్తరగుణావహత్వం సః మాలాదీపకాలంకారః
శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిస్యపతే భవతః కటాక్షా
న్నిశ్చింతతా హి తత ఏవ కళాస్సమస్తాః
జానం చ తాభి రకళంక ముదేతి తస్మా
ద్దృహ్యపరోక్ష మితి సత్కవయో వదంతి. 216

—♦ సారాలంకారః ♦—

♦ ఉత్తరోత్తర ముత్కర్షణ సారాలంకార ఇవ్యతే. యథా
శ్లో. లావణ్యం యది విద్యతే స హి గుణా ద్వా వ ప్యభూతా విమా
సద్వంశే జననం హి దుర్లభతరం య ద్యేత దాలభ్యతే
సత్కీర్తి ర్నహి విద్యతే యది చ సా విద్యత్యుపా దుర్లభా
తత్సర్వం జగదీశ్వరస్య కృపయా శ్రీవేంకటాద్రిప్రభా. 217

యథా వా :—

శ్లో. మానుష్యం భువనేషు సార మభవ త్తత్ర ద్విజాతిః పర
స్తస్మధ్యే చ కులీనతా హి మహతీ తత్రాపి విద్యాసతీ
తస్మధ్యే సరసార్పణీ చ కవితా సా చే త్త వాలంకృతా
భ్యాత్యా సారతరా మహేశతమఖ శ్రీవేంకటాద్రిప్రభో. 218
అథరసపదాద్యలంకారనిరూప్యంతే।

—♦ రసవదలంకారః ♦—

శ్లో. రసోభావం రసంవాపి భజతేయత్ర చాంగతాం
కవయ స్తత్ర రసవదలంకారం ప్రచక్షతే. 219

శ్లో. సాయం విశ్వధురంధరో విజయతే శ్రీవేంకటాద్రివభు
ర్యం దృష్ట్వా మగధాంధ్రమాశవమహారాష్ట్రాదిదేశాధిపాః
సర్వే స్వః కరహటకాశ్చతిషరం నై తద్విచిత్రావహం
కిం తావ్ర్యాః కరహటకా స్వస్య రితి యత్తద్విస్మయాధాయకం.

అత్ర కవేః ప్రభునిషయరతిభావస్య అద్భుతరసాంగం భవతి.

శ్లో. వక్షోరుహవ్యతికరేణ కరేణ యేన
స్మారజ్వరః ప్రళమిత స్సకథం నికృతః
ఇథం ప్రతీపలలనా యుధి వేంకటాదేః
కాంతం సమీక్ష్య దురుదు ర్నిశితాస్త్రభిన్నం.

221

అత్ర ప్రతీపసారీగతకరుజారసస్య శృంగారరసాంగం.

—♦ ప్రేయోలంకారః ♦—

• భావో భావాంగతాం గచ్ఛే ప్రేయోలంకార ఇవ్యతే

శ్లో. ధీర శ్రీవేంకటాద్రిక్షితిలికమహాయుద్ధసన్నాహకాలే
ప్రత్యా నిస్సూరాణం యుజితి ఘనఘటాటోపనాదః కి మేషః
కువ్యత్కల్పంతకాలాంతకడమరురవః కిన్ను సంక్షుబ్ధవార్ధి
స్ఫీతోద్రావో భవే ద్వేత్వసక్తచరిన్ద్రపాః క్షోభమీయర్భుయార్తాః.
అత్ర త్రాసవిరక్తయోః వ్యభిచారిభావయో రంగాంగభావః.

—♦ ఉర్జస్వలంకారః ♦—

శ్లో. ఉర్జస్వలంకియా తత్ర రసాభాసో రసం ప్రతి
భావాభాసోపి భావం వా యత్రాంగత్వ ముపైతి హి. యథా 223

శ్లో. కామం వీర్యణ కామ మిందునదనే సంజే విశాలే బలే
శ్రీఖండద్రుమమంజరీపరిమళాద్వైతప్రధానాత్మకః
కాసారోదరసీరపూరితవపుర్కండం మరుద్వాత్సలా
విద్ధం వేంకటనాయకారిష్టపసత్కాంతాం కిరాతో గ్రహీత్ 224
అత్ర కిరాతగతో రసాభాస శృంగారసప్యాంగం.

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిస్మృతహితైరివరాంగనాః

క్రీడంతం కరిణం దృష్ట్వా వనే గోమంచవిహితాః.

225

అత్ర కర్షిదాదర్శనజన్యభావాభాసోగవానా మాత్సుర్యభావంప్రకృత్యంగం॥

—• సమాహితాలంకారః. —

• సమాహితాలంకృతి స్వాస్య ద్భావాంగే భావసంక్షయే.

భావసంక్షయో భావకాంతిః ।

శ్లో. ముంచమాన మనిదాన మిదానీం ప్రేషితం సుపరికర్త గృహాణ
ప్రేయసీతి చ సఖిహితవాక్యా వృంధిహస మతనో త్తనుమధ్యా.

అత్ర రతిభావస్య కోపకాంతి రంగం.

భావోదయ భావసంధిభావశబలతాభ్యా మ్ప్రయో లంకారః । తత్ర భావ స్వో
ద్గమానస్థా భావోదయః, తస్య అపరాంగత్యే భావోదయాభ్యోలంకారః. యథా

శ్లో. కిం ధ్యాయసీందునది నే న కించి దపి విద్యతే

కాంతం కిం వేషి గదితా లలనాభా స్నతాననా.

227

అత్రి లజ్జారూపభావస్య ఉదయ శృంగారసప్తాంగం.

• ద్వయో ర్విరుద్ధయోః పరస్పరవృత్తిభావో భావసంధిః । తస్య అపరాంగత్యే
భావసంధి ర్నామాలంకారః. యథా

శ్లో. టంకారైర్ధనుషో మృధే విజయిన శ్రీవేంకటాద్రిప్రభా

స్వప్రీతా మపి దైన్యపాదపతనైః ప్రత్యర్థినాం భూభృతాం

ఏకస్మిన్నయనేతిశోణసుపమా త్యన్యత్రా బాష్పే హ్యభా

దేకస్మిన్నధరేతివేషధు రహో వైశ్చల్య మన్యాధరే.

228

అత్రి స్వకాంతా దైన్యదర్శనజన్యచింతారణాత్సుర్యయో స్పంధిః ప్రభువిషయ
రతిభావస్యాంగం॥

• బహూనాం భావానాం పూర్వపూర్వోపమర్తే నోత్పత్తి ర్భావశబలతా । తస్య
అపరాంగత్యేభావశబలతాభ్యోలంకారః. యథా

శ్లో. కిం మూనేన సఖిజనః కిము వదే దాస్తాం తదాభీవచ

శృప్తో వ్యేష కి మర్థ మద్య మలయా దాయాతి మందానిలః

హా మామా స్పృశ చంద్రీ తావకకరైస్సృజ పేషయా మ్యంతకం
కాంత స్వాభిజనం సమేష్వతి పతి ర్వాస్వామి వా తం ప్రతి. 229

అత్రి చింతాశంకారైర్యామాయాదైన్యఃపిర్క-హర్షాత్సుక్యానాం శబలతా।
విపలంభశృంగారరసస్యాంగం.

అథ నిరూపితానా మేష ఉభయేషా మలంకారాణా మన్యోన్యమేశవసా-
ల్లభస్వరూపా సంస్పృష్టసంకరాభ్యా సలంకారా నిరూప్యతే.

—♦ సంస్పృష్టిః ♦—

శ్లో. తిలతండులసంయోగన్యాయా ద్యుత్రి పరస్పరం
ఘటనాలగ్నకృతీనాం సాః తస్మి సంస్పృష్టి ర్నగద్యతే.

యత్రి తిలతండులన్యాయేన అలంకారాణాం మేళనం తత్ర సంస్పృష్టి ర్నామా
లంకారః । స చ శబ్దార్థాభయాలంకారగతిత్వేన త్రివిధా । తత్ర

♦ శబ్దాలంకారసంస్పృష్టిర్యథా

శ్లో. అఖర్వగర్వదుర్వాస సర్వసర్వంసహాభృతాం
దుష్పక్షతిక్షణః క్షోణ్వా శక్తి స్సన్య ద్వేక్షితుప్రభుః. 231

అత్రి సర్వసర్వ మితి వ్యంజనయుగ్మప్రత్యా ఛేకానుపాసః । ఇతరశ్చి సర్వత
స్పృశ్యనుపాసః । ఉభయోరై వ పేక్ష్యా త్సంస్పృష్టిః.

♦ అర్థాలంకారసంస్పృష్టిః యథా

శ్లో. కందర్పకోటయే నూన మిస్పృజ ద్వేంకటపృథుం
ఖలవాయులయా యేవ కృపానోన్య భుజంగతి. 232

అత్ర శూన్యోత్త రార్థయోరుత్పేక్షయో స్సంస్పృష్టిః.

♦ ఉభయాలంకారసంస్పృష్టిః యథా

శ్లో. వితరణగుణదీక్షా లబ్ధవర్ణకవీతా
సకలభువనరక్షా దుష్టపృథ్వీద్రశితా
గుణమణిగణసాం దే సర్వలోకై కభిజే
జయతి సమమిలేదే వేంకటాదీశచంద్రదే.

అత్ర విభరణాదీనాం పల్లనీయత్వేన భగ్నిస్తతానాం జయతీతి సమానధర్మసామ్యం
జాపమ్యం గమ్యత ఇతి తుల్యయోగితాలంకారః । తేన సహ వృత్త్యనుపాసమ్య కర్తా
లంకారస్య సంస్పృష్టిః.

—♦ సంకరః ♦—

♦ క్షీరసీరసయాద్యోగ సస్సంకర స్సముదీగ్యతే.

అయం చాంగాంగిభావేన సంకేహేనైకవాచకానుభవేకేన చేతి త్రివిధః ।

♦ తత్రాంగాంగిభావసంకరః, యథా

శ్లో. సన్మార్గప్రవణ స్వదా సుమనసా మాప్యాయానాధాయక

స్తారాలంకృతిశారదోద్విలసతో భాస్వద్దలా వాదరః

కల్యాణప్రదపంకజస్మదమన స్సర్వజ్ఞచూడామణి

ర్విత్వం రక్షతి చంద్రమా ఇవ ముదా శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుః. 234

వాగ్భాష్యస్య తేయంగుణనిరూపణే।

అత్ర సన్మార్గాదిసదేహ సర్వత్ర క్లేశాలంకారః । తేన చ సన్మార్గాదయఏవ
సన్మార్గాదయఇత్యభేదాతికయోక్తి రుజ్జీవ్యత ఇత్యనయో రంగాంగిభావేన సంకరః ।
అతికయోక్త్యా చ చంద్రమా ఇవేత్యుపమానుపాసితీతేత్యనయో రంగాంగిభావేన
సంకరః.

♦ సంకేహసంకరః, యథా

శ్లో. విష్ణుః పుణ్యజనార్తికృన్న హి భవేద్దాక్షాయణీవల్లభో

బ్రహ్మ ఘ్నో న భవేచ్ఛ తారకరిపుస్కందోపి న స్యాద్యది

ఇందు సాస్యిన్న నిశాచరో యది తదా త్మోదేవభాగ్యోదయ

త్వత్కల్పా స్సుప్తి రమీ సురా గుణనిధే శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుః. 235

అత్ర విష్ణోదీనాం పుణ్యజనార్తికరణాదికం న స్యాత్తదా ప్రభుసామ్యం స్యా
దిత్యర్థే కవిసంరంభ శ్చేత్తదా ఉపాత్తసామ్యసిద్ధ్యర్థం ఉపా ఇతి సంభావనాలం
కారః, సంభావనం యదీత్యం స్యాదిత్యాహోన్యస్య సిద్ధయ ఇతి తల్లక్షణాత్ "వి
ష్ణోదీనాంపుణ్యజనార్తికగుణాద్యభావః కదాపి న సంభవత్వేన, అతః తేహం వేంకటా
ద్రినాయకసామ్యం గగనమసుమాయమాన మిత్యర్థే సంరంభ శ్చేత్తదోపాత్తసిద్ధ్యర్థం
మిథ్యార్థాంతరకల్పనారూపామిథ్యాధ్యవసీతి రితి ఉభయధా సంభవా త్వం దేహసంకరః.

♦ జీవాచకానుప్రవేశసంగ్రహ. యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రినృపతి స్వత్వవాణా శుచిభాస్వరః

అశేషభువనాధారో మహాంబుధి రివాబభౌ.

236

అహోపమాశ్లేషయో రేకస్మిన్ని సమావేశా జీవాచకానుప్రవేశఇతి.

ఇతి శ్రీచర్ల వేంకటనూరివరచిత్రే శ్రీమత్త్రిభువనపవిత్రవిచిత్రచరిత్రపాత్రవాసి
రెడ్డవ్వనృపాయనూధాసింధునూధామయాళాయమానస్య శ్రీమతో వేంకటాద్రిప్రభో ర్గ
ణరత్నావళీనామ న్యలంకారశాస్త్రే అర్థాలంకారనిరూపణం నామ చతుర్థం రత్నం.

శ్లో. శ్రీచర్లనృపాయలక్ష్మణాభిధబుధ శ్రీసూరమాంబా చ యం

నూనుం వేంకటపండితం ప్రసుమవే తస్య ప్రబంధోత్తమే

భాజిష్ఠా విహ వేంకటాద్రిగుణసదత్నావళీనామకే

అర్థాలంకారనిరూపణం విజయతాం రత్నం శురీయంత్యిదం.

శ్రీగణేశాయనమః.

శ్రీమేఘాదక్షిణామూర్తయేనమః.

❀ వేంకటాద్రిగుణరత్నావళి. ❀

పంచమరత్నమ్.

అథ కాన్యసామాన్యలక్షణే,

“సాలంకారా గుణోపేతా” విత్తాదౌసాలంకారా వితి విశేషణ చరితపాద్య
వ్యులంకారేషు నిరూపితేషు గుణోపేతా వితి విశేషణచరితపాద్యా గుణాః ప్రతిపా
ద్యంతే । గుణసామాన్యలక్షణంత్యాహుః.

శ్లో. యే రసస్యాంగినో ధర్మా శ్చేర్వాదయ ఇవాత్మనః

ఉత్కర్షహేతు వస్తే స్య రచలస్థితయో గుణాః ఇతి

1

అచలస్థితయ స్సమవాయవృత్త్యా పర్తమానా ఇత్యర్థః । తత్ర కేచిద్గుణాస్త్రయ
ఇతి పరే చ దశేతి అస్యేతు చతుర్దశేతి చ సదంతి । విద్యానాథ స్తు చతుర్వింశతి
గుణాకా పర్యటిగణత్ । తస్మతేన చతుర్వింశతిగుణానాం లక్ష్యలక్షణే ప్రతిపాదయా
మః తథాహి

శ్లో. శ్లేషః ప్రసాద స్సమతా మాధుర్యం సుకుమారతా

అర్థవ్యక్తి రుదాత్తత్వం తథా కాంతి రుదారతా

ఓజ స్సుశబ్దతా ప్రేయ జౌర్జిత్య మథ విస్తరః

సమాధి సౌక్మ్యగాంభీర్య సంక్షేప భావికం తథా

సమ్మితత్వం తథా ప్రాప్తి రీతి రుక్తి స్తథా గతిః.

2

ఇతి చతుర్వింశతిగుణాః ।

— తత్ర శ్లేషః —

శ్లో. యత్రైకపదవ ద్భాంతి సుబహూని పదాని చ

అనావేచితసంధిని స శ్లేషః పరమో గుణః । యథా

3

శ్లో. సేవాప్రహ్వనరేంద్రమాళిలనద్వజ్రప్రణాళిగళ

త్యాంత్యంబున్నపితాంఘ్రి ముఖయగుణాలంకార మగ్ర్యాకృతిం

పృథ్వీభారవిభుగ్న బాహు మమరీవిఖ్యాతకీర్తి శ్రియం
స్తోత్రం కే న భవంతి వేంకటవిభుం కంఠూలజహ్వ బుధాః. 4

అత్ర పాఠసమయే బహునామపి పదానా మేకపదవత్సవీతే శ్లేషో నామ
గుణః. —◆ ఆభ పసాదః. ◆—

శ్లో. య శ్చిత్త మశ్ను తేహ్నయ శుష్కేంధనమివానలః
సప్రసాదో మత స్సర్వరససాధారణస్థితిః. 5

ఏతస్య ప్రసిద్ధార్థకపదవత్త్వం వ్యంజకం । ఏతదభిప్రాయేజ్ఞైః పరిద్యానాభావ
లక్షణ ముక్తం “ప్రసిద్ధార్థకపదవత్త్వం య త్వ పసాదో నిగద్యత ఇతి” యథా

శ్లో. స మ్యక్సూరుషవర్యమూర్ధణవర స్వాహీనజీవస్య చ
క్షోణీభిర్ద్వధధర్మసంకులమతేః కందర్పసంహారిణః
ఆర్యానందవిధాయిన స్సమదృశ శ్రీ వేంకటాద్రిప్రభో
స్త్వల్య స్సన్య త్క ఇవా సహాయ సుహితం దాక్షాయణీవల్లభం. 6

అత్రాహీనజీవస్యేత్యత్ర అహీనో వాసుః క్షీవా ధనుర్ధ్వయోస్యతస్యేత్యీశ్వర
పక్షే । ప్రభుపక్షేతు అహీనానా ముక్తుప్తేనాం జీవస్య జీవప్రదస్యేత్యర్థః ।
ఇతరత్వస్త్వం. —◆ ఆభ సమతా. ◆—

◆ సమతా తుల్యకథనం యత్ర పాదకతుప్తయే. యథా
శ్లో. మందారదుగ్ధమమజ్జరీపరిమళన్యక్కారకృత్సద్గుణో
వందారుపసీరద్దమూరసర్పరూదేలల్లతకటాక్షౌంచలః
ఆశాంతసలసీమభూమవిహరత్సూర్పర్జద్యశోమండలః
క్షోణ్యాం ఖేలతి వేంకటాద్రిన్యసతి స్తత్తాద్యై రుత్సవైః. 7
అత్ర పాదకతుప్తయేపి తుల్యవత్కథనా త్వమతా.

—◆ ఆభ మాధుర్యం. ◆—

◆ అనందస్యందితా తద్వజ్ఞై ర్మాధుర్య మభిధీయతే.

శ్లో. “సంభోగే కరుణే విప్రలంభే శాంతే చ త త్రమాత్
కాష్టాం పుష్య చ్చ చిత్తస్య విలీనత్వ మివార్పయేత్. 8
◆యా పృథక్పదదా వాక్యే త స్మాధుర్య మితీర్యతే
ఇత్యపిలక్షణంవదంతి. యథా

శ్లో. ఇయం చ జగతీ సతీ నిరుపమానదీప్యద్భవ
ద్యత్యేకుసుమంబరీకృతకచాళికాచూళికా
భవద్వరగుణోరుమాక్తికఫలసౌగంధచక్రుచా
విరాజతితరాం సదా విజయవేంకటాద్రిప్రభో.

9

అభిపాకనమయే చృధకృధకృదత్వభుతికేర్పితియ మపి అక్షణం సంగ
తమేవ. —◆ అథసుకుమారతా ◆—

◆ సుకుమారాక్షరప్రాయంసౌకుమార్యంనిగద్యతే.

సుకుమారత్వం చ సానుస్వారణోమలవర్ణత్వం. యథా

శ్లో. ఇందుం చందనచర్చనం చ సజలాం కాదంబినీం దేవతాం
స్వేష్టాం పంకజదివ్యగంధకలితా మిందీవరాధ్యాం పరాం
స్వర్గగాం కలి వేంకటాద్రినృపతే ర్నృచ్యంతి సందర్శనం
సానందం సదయం సగౌరవ మథా ప్రేత దృవే త్కన్యచిత్.

10

—◆ అథ అభావ్యక్తిః ◆—

శ్లో. నిరాకాంక్షతయా వాక్యం పూర్ణార్థప్రతిపాదకం

భవే ద్యత్ర చ తత్ర స్వా దర్థవ్యక్తి ర్గుణోమతః. యథా

11

శ్లో. ఆశామండలమండనద్విపకుటాగండభృమద్యామర

స్వానస్వాగతవాక్యకీర్తివిభవ స్సృరప్రతాపోదయః

లోకై కస్పృహణీయదానమహిమస్వల్పకృతస్సదుః

త్యాగశ్రీ ర్విలస త్సహేతుకకృప శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుః.

12

భృమహోద్రమసంఘః అతేతరానపేక్షతయాకాబ్జబోధోదయేనవాక్యపరిపూర్త

స్థవత్ప్రథవ్యక్తిః.

—◆ అభోదా తతా ◆—

◆ కాప్రైవ్యిశేషజై ర్యోగఉదాత్తత్వం చక్రితరం. యథా

శ్లో. విశాలత్వస్ఫుల్లప్రసవసముదంచత్పరిమళై

ద్విగంతాయాతోర్విపతికరికరాణాం మదజలైః

సమంతా జ్ఞంబాలీకృతసురభితా యత్ర విశిఖాః

పురీ సేయం నిత్యం జయతి జయినో వేంకటవిభో.

13

—♦ అథకాంతిః ♦—

శ్లో. బంధోజ్జ్వలత్వం కాన్యజ్ఞైః కాంతి రి త్యభిధీయతే. యథా
సంభ్యాసంభవమన్మత్సదీశ్వరజహజాటోచ్చలన్నిమ్నగా
నిర్మర్యాదవిసర్పిభంగపటలీకల్యాణదప్రికమా
క్షిరై ర్యస్య సమస్తరాజశిరసాం హారావళీవాస్సుర
త్సోయం న్యక్తతకామధు స్విజయతే శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుః. 14

—♦ అశోదారతా. ♦—

శ్లో. వికటత్వం చ బంధవ్య కథయంతే హ్యుదారతాం.
వికటత్వంనామచరుషాత్కరత్వం. యథా
యుద్ధశ్రద్ధాశుతోద్ధోద్ధతతరదురహంకారవహ్నివ్రకదగ్ధా
న్దారాపాతేషు చ్ఛస్త్రిపశమిశఖరసంతాపదుఃఖానరీణాం
జగ్ధ్వా కాయాన్కరాశాన్పరుషతరరవాభైరవాభూతసంఘా
మోదంతే వేంకటాద్రిక్షితిలికజయశీలనమ్యుద్ధరంగే. 15

—♦ అథాజః. ♦—

శ్లో. ఓజో దీప్త్యాత్మవిస్తారకారణంపరిక్షితం.
ఏతస్య చ సమాసభూయస్త్వం వ్యంజక మిత్యాహుః యథా
సుఖాకైలాసేంద్రద్విరదహిమకైలామరసరి
త్పయఃపూరప్రోధామృతకిరణబింబాయితయశాః
ద్విజన్మప్రాజ్ఞన్మార్జితసుకృతశుభత్పరిణతి
ద్విరుక్తిస్సకాశే త్యధికగుణభూర్వేంకటవిభుః. 16

—♦ అథనుశబ్దతా. ♦—

శ్లో. సౌశబ్దం శబ్దసాధుతా. యథా
కంఠానోదనతత్పరోన్మదమహంశుండాలగండఫలీ
శుండాదండనిరంతరోత్కమణసంతాపం వినేతుం ధ్రువం
రాకాపూర్ణసుధాకరప్రతినిధే శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుః
క్ష్యాం కల్పలతాభవద్యుజలతాశ్రీచందనాద్యుత్సవా. 17

—♦ అథాపేయః. ♦—

♦ ప్రేయః ప్రియతరాభ్యాసం చాటూక్త్యయద్విధీయతే. యథా
శ్లో. దుష్టానాం పరితర్జనం సుకృతీనాం సంరక్షణం శిక్షణం
దోషాణాం కరణీయకార్యకరణే శక్తిశ్చ తేత్యమృతా
సర్వం త్వత్పరిరక్షితం సుమనసాం దారిద్ర్యమేకం వినా
స్తోతుం కిం ప్రభవంతి కే తవ గుణాః శ్రీవేంకటాద్రిప్రభో. 18

—♦ అథౌత్తిత్యం. ♦—

♦ గాఢబంధత్వ మాత్తిత్యం కవిభిః పరికీర్తితం. యథా
శ్లో. గాఢప్రాధిమగూఢపాత్ప్రభుముఖై ర్నిరూప్యథగూఢక్రమం
వాగ్భి స్సంభ్రమబృంభితాభి రభిః భావోద్ధురాభి స్సుస్పృటం
వర్ణ్య యస్య గుణా స్స్వరేష సుమహాః శ్రీవేంకటాద్రిప్రభు
స్సూర్జితాస్సరభరాంశుహుంకృతిచణప్రాధప్రతాపా బభౌ. 19

—♦ అథవిస్తరః. ♦—

♦ విస్తర స్సగుణో జ్ఞేయో య దుక్తార్థసమగ్రం. యథా
శ్లో. వదాన్యో రాజన్యో జయనియతజన్యోపి స పరం
జగత్సేవో మన్యే యదధికగుణం వేంకటవిభుం
య మేనం ద్రష్టారోహణిమయగృహం రంజయతి యః
ప్రజా నిర్నిద్రం యో రణశిరసి సాక్షాత్పురహరః. 20
అత్ర వదాన్యేత్యాదుక్తత్రయస్యోత్తరాధేన సమగ్రనా ద్విస్తరః.

—♦ సమాధిః. ♦—

♦ సమాధి రన్యధర్మస్య య దన్యత్రాధిరోహణం. యథా
శ్లో. రసాలం పృచ్ఛంతీ కుశల మమృతాయా భయకరం
ప్రదాత్రీకుర్వంతీ సురసరిదశాం మోద మధికం
హసంతీ దుగ్ధాని ప్రచుర మితరేషాం కిము కథా
జయ త్యేషా వాచా మిహ మధురతా వేంకటవిభోః. 21
అత్రిరసాలాదిమాధుర్యం ఐత స్సాన్వితోప్యత ఇతిభవతి సమాధిః.

—♦ అథసౌత్కృత్యం. ♦—

♦ అసౌకాఢపదోక్తి ర్భా సౌత్కృత్యం తత్పరికీర్త్యతే. యథా

శ్లో. సన్మార్గప్రవణ స్వదా సుమనసా మాస్యానాథాయక

స్తారాలంకృతిశారదోద్విలసనో భాస్వద్గతా వాదరః

కల్యాణప్రదపంకజన్మదమన స్వర్వజ్ఞచూడామణి

ద్విత్వం రక్షతి చంద్రమా ఇవ ముదా శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుః. 22

అశ్రీతారాలంకృతిశారదోద్విలసన ఇత్యశ్రీ తారాలంకృతి శ్వాసా శారదోద్వి
లసన ఇతి సమానాధికరణసమాసః । తత్ర చ శారదోద్విలసన ఇత్యత్రశారదం శరత్కాల
సంబంధి ఉద్విలసనం ఉత్కృష్టప్రకాశోన్మేయస్యేతి చంద్రపక్షే । ప్రభుపక్షే శారదాయా
స్వరస్వత్వా ఉద్విలసనం అస్మిన్నిన్మిశ్రితః । భాస్వద్గతా ప్రకాశమానగమనఇతి ప్రభువిష
యే । చంద్రవిషయే తు భాస్వంతం సూర్యం చక్రి గతిర్గమనం తస్మామిత్యర్థః । అమా
వాస్యాయా మిందో న్సుర్యప్రకాశాన్మిశ్రితః । కల్యాణప్రదపంకజన్మదమనఇత్యత్రాపి
కల్యాణప్రద శ్వాసా పంకజన్మదమన ఇతి కర్మధారయః । అత్ర ప్రభుపక్షే కల్యాణ
చక్రిద స్సువన్తచక్రిదః । చంద్రపక్షే మఃగళప్రదఇతి । పంకజన్మనాం పాపాత్మనాం దమన
శ్శత్రుక ఇతి ప్రభౌ । చంద్రే తు పద్మనాశకఇతి.

—♦ అథ గాంభీర్యం. ♦—

♦ గూఢార్థత్వం తు గాంభీర్య మితి తల్లక్షణం విదుః. యథా

శ్లో. భవత్సమరసంభ్రమభ్రమదమేయ ఘోరీభుర

క్షతావనితలోత్థితప్రచురధూళిజాలైర్దిశాం

తలైషు వితతే వ్యహో విజయవేంకటాద్రిప్రభో

ముమోద చ ముమోహ సంపత్తి సుధాభిక్త్యా వరం. 23

అత్ర స్వసవత్త్వః క్షోణ్యాః వాజిభురభుట్టసేన సంతాపో భవతీతి ఏవం స్వ
జనక స్సముద్యోధూళీజాలైః గాఢభవతీతి మోహమోదా లక్ష్యైర్భవతి ఇత్య స్వా
ర్థస్య గూఢత్వా దృఢితి గాంభీర్యం.

—♦ అథ సంక్షేపః. ♦—

♦ సంక్షేపా బహువిధ్యాన్వసంక్షేపాక్తి ర్మణో మతః. యథా

శ్లో. అంభోజనీరమణభాస్వరశ్శిఖరాలం

యావ త్యరంస్త సకలాండకటాహగ ర్భే

తావత్ప్రపి క్షీతిధరా శ్శతశో వసంతు

తత్రాధికం విలసతి పృథువేంకటాద్రిః.

—♦ అథభావికం. ♦—

♦ భావాఢ్య వాక్రస్పృతి ర్యా భావికం త దుదాహృతం. యథా
 శ్లో. జనా న్యాచ్ఛాముద్రాకలితమనసో మా మువగతా
 నివీర్య స్వర్ణాదిప్రభృతిమహితం వాప్రతిహతం
 ధిసోమిత్యత్యుచ్చపక్వతిసుభగే వేంకటవిభా
 స్థితే చింతా కిం తే సుత భవ మన స్తాత ధృతిమత్. 25

అత్రదారిద్యభిన్నం స్వమనఃపరితి కస్యచి త్కవే క్షేత్రాక్తా ప్రేమరూపభావ
 ఏకా క్షుర తాతేతి చ మనసస్సంబోధనం కృత మితి భవతి భావికం.

—♦ అథసమ్మితత్వం. ♦—

♦ యావదర్థపదత్వం య త్సమ్మితత్వ ముదాహృతం.
 అయం చ గుణో న్యూనాధిక పదనిరాసాథకా మిత్యాహుః.
 శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిస్మృతపూర్ణేందా సతి జృంభితే
 చ్చిత్రం విద్వన్మనోజ్ఞాని వ్యాకోచంతి సమంతతః. 26

—♦ అథప్రాధిః. ♦—

♦ పరిపాకవత్సక్తిః ప్రాధిః. యథా
 శ్లో. ఆదేశః ఫణిరాట్పురస్య కమలాజానిష్ఠల స్వాగమ
 స్సూన్పర్తి స్సర్గపురస్య చ ప్రాతినిధిః కాబేరపుర్యాః పరం
 సామోన్మాది మతీవ పద్మజమహాశిల్పజ్వలచ్ఛాతురీ
 సారా కేవల ముల్లలాస స్పృహతే శ్రీవేంకటాద్యేః పురీ. 27

—♦ అథరీతి. ♦—

♦ ప్రికాంతస్య తు నిర్వాహం రీతినామ గుణం విదుః. యథా
 శ్లో. కంఠివశ్యేత్తుష్ణు కంబుకంఠః కందర్పరమ్య శ్శితికంఠరోచిః
 కంజాతవప్రాయతకమ్రదృష్టిః కంసారి రనోఽభివేంకటాదిః. 28

అత్రప్రకాంతస్య విందునిష్ఠకారస్య పాదవత్సయే పునఃపున ర్నిర్వహణాత్ కకార
 స్యవ పాదద్వయే నిర్వహణా చ్చ భవతి రీతిః.

—♦ అథోక్తిః. ♦—

♦ ఉక్తిర్విదగ్ధపరితిః. యథా

శ్లో. కానల్యోదరమక్తికా ఫలవతీ జాతా యదుత్పత్తితో
నిష్ప్రత్యూహ మకారి కాశిక మహాసత్కర్మ యస్యాదరాత్
తత్తాదృజ్జీటలాక్షకాక్కుక మభూ దృగ్నం చ యేనాద్భుతం
సోయం దేవవరో భిరక్షితు సదా శ్రీవేంకటాద్విప్రభుం. ౭9

అత్ర నామగ్రహణం : నాపి శ్రీరామప్రీతి ర్యథా స్యాత్ తథా వైదగ్ధ్యప్రక
టనా ద్భవ త్యుక్తిః. —♦ అథగతిః ♦—

♦ గతి ర్నామ నురమ్యత్వం స్వరాగోహావగోహయోః. యథా

శ్లో. కపింద్రాణాం భూతేః పరిణతి రనంతోత్పవకళా
జగద్రూపాదీక్షాప్రతిస్పృహపతిక్షావిధిధురా
మరందప్రస్యందప్రచురమధురాలాపరచనో
జయ త్యద్య ప్రోద్యద్గుణనిధి రయం వేంకటవిభుః. ౩0

అత్ర పూర్వార్థస్య దీర్ఘాక్షరప్రాయత్వాత్ స్వరస్యాగోహః । ఉత్తరాక్షర
స్యాక్షరప్రాయత్వాత్ స్వరస్య అవగోహఇతి భవతి గతిః.

శ్లో. విద్వానాథమతేనైవం గుణాశ్లేషాదయో మయా
చతుర్వింశతినంఖ్యాకా లక్ష్మి త్వోదాహృతాః పరం.

ఇతి శ్రీచర్ల వేంకటనూరిచరితే శ్రీమత్త్రిభువనపవిత్రవిచిత్రచరిత్రపాత్రవాసిక
జ్యోత్స్వనాయనుధాసింధునుధామయూఖాయమానస్యశ్రీమతోవేంకటాద్విప్రభో ద్గుణ
త్నావళీనామ న్యలంకారకాస్త్రీ గుణనిర్ణయోనామ పంచమంరత్నం.

శ్లో. శ్రీచర్లస్వయలక్ష్మణాభిధబుధ శ్రీసూరమాంబా చ యం
నూనం వేంకటపండితం ప్రసుషువే తస్య ప్రబంధోత్తమే
భ్రాజిష్టా విహ వేంకటాద్రిగుణసదత్నావళీనామకే
సద్రత్నంగుణనిర్ణయాభిధమిదంజీయూత్పరంపంచమం.

శ్రీగణేశాయనమః.

శ్రీమేధాదక్షిణామూర్తయేనమః.

॥ వేంకటాద్రిగుణరత్నావళ్యామ్. ॥

షష్ఠం రత్నం.

అథ కావ్యసామాన్యలక్షణే దోషవచికా తా పీఠి విశేషణవ్యావర్త్యాః దోషా నిరూప్యంతే । కావ్యాపకర్షణే హేతుత్వదోషసామాన్యలక్షణం । తదుక్తం ।

“స్తో. దోషః కావ్యాపకర్షణస్య హేతుత్వవ్యావర్త్యగోచరః ఇతి”

తే చ దోషాః పదగతత్వేన వాక్యగతత్వేన అర్థగతత్వేన చ త్రివిధాః । తత్త్రిపదగతా స్తావత్ప్రథమం నిరూప్యంతే.

శ్లో. అప్రయుక్త మపుష్టార్థ మనమం నిరర్థకం

నేయాన్థం చ్యుతసంస్కారం సుదిగ్ధం చాప్రయోజనం

కిష్టం గూఢార్థకం గ్రామ్యమన్యార్థం చాప్రీతితకం

అవిమృష్టవిధే గూంశం విరుద్ధమతికృతృథా

అస్థిలం పరుషం చేతి దోషాస్తప్తశస్మృతాః.

1

అథ క్రమేణ స్వరూపోదాహరణే ।

—♦ అప్రయుక్తం ♦—

♦ యద ప్రయుక్తం కవిభిరప్రయుక్తం తదుచ్యతే. యథా

శ్లో. ఆచక్రవాళ మనసేపతిభిర్యసద్భిన్న సేవ్యైర్దైవతభివప్రతిపూజ్యమానః

తత్తజ్జనేష్టపరిపూరణబద్ధదీక్ష శ్రీవేంకటాద్రిస్థవతిర్జయతి ప్రకాశం.

అథ యద్యపి బృందారకాదైవతాని పుంసేవేతివచనా దైవతభివప్రతిపూజ్యమానః

వ్యస్తైష్టవతాని పుంసేవేతివచన కవిభిః కుతాగ్రీకృతప్రయుక్తత్వా త్పుల్లింగవ్రయోగే

దోషస్సాగ్రదేవ । దైవతమివేతి తు సమీచిణః సాత్త్వికాః.

—♦ అపుష్టార్థం ♦—

♦ ప్రకృతానునయార్థమపుష్టార్థం ప్రచక్షతే.

శ్లో. గౌరీకపోలఫలకమకరీరచనోత్సుకః

ద్వాదశాధారణయనో వేంకటాద్రింసదావతు.

3

అత్ర తిలకయశః సక్తశ్చేద్యాదశాధారణేత్యాద్యనుపయుక్తం । త్రిలోచనో దేవ దేవశః సమీచీనః పాతః.

—♦ అనమగ్ధం ♦—

♦ యోగమాత్రప్రయుక్తం య దస మధః ప్రచక్ష తే.

—♦ నిరర్థకం ♦—

♦ పాదపూరణమాత్రంయత్నిరర్థకమచ్యతే । ద్వయం యథా

శ్లో. సాధోవాహగభీరో వై ద్వితీయమచనో యథా

అరుద స్వాసి కాంతేతి వేంకటాద్రిపుష్ప్రియః.

4

అత్ర పాదోవాహచదం సముద్రపరత్వేన యోగమాత్రేణచియుక్త మిత్యనుప ధం । ఏనం వై ఇతినిరర్థకం చదంద్వితీయమచనశ్చత్యత్యచ విధేయస్య ద్వితీయత్వస్య సమా సోపసజానతయా అవిమృష్టవిధేయాంశస్యాపి ఇద మేన ఉదాహరణం, తల్లక్షణం.

—♦ అవిమృష్టవిధేయాంశం ♦—

♦ అవిమృష్టవిధేయాంశంగుణీభూతవిధేయకమితి.

—♦ సేయార్థం. ♦—

స్వసంకేతప్రసిద్ధార్థం సేయార్థంపరిశీర్యతే

—♦ చ్యుతసంస్కారం ♦—

♦ శబ్దశాస్త్రవిరుద్ధంయచ్చ్యుతసంస్కారమచ్యతే.

—♦ సంస్కారప్రతీతిః ♦—

♦ సంస్కారం తస్మత్తం య తస్య త్వంసంస్కారప్రతీతికృత్.త్రయం యథా

శ్లో. ప్రియ సాదిమర స్తేద్య స యుక్త స్త్వాం స బాధతి

యో రుద్రో వేంకటాద్రిశ స్త త్కం భూభృత మాశ్రియే.

5

ఇదం రిపునార్యా వచనం స్వప్రియంపతి । అత్ర సాదిమరశ్చత్యత్యమరశ్చబ్దస్య సకారః ఆదివర్ణశ్చేత్ సమనోభవతీతి సేయార్థం । బాధతే రాత్మసేవకత్వాత్ బాధ తీతి పరస్మైపదత్వంశబ్దాస్త్రయిధం । భూభృతమితి రాజానం పర్యవసేతి సంస్కారం.

—♦ అధిక్షిప్తం ♦—

♦ క్షిప్తం తదర్థావగతి దూరదూరాయితా భవేత్. యథా

శ్లో. అనూయసోదరపువ్రభుతల్పకళారవల్

ధను ర్యస్య కలే భాతి స వంద్యో వేంకటప్రభుః.

6

ఇదంచ సమశోక్తుకం స్వప్రియంచ్రితి నారీ వివచనం । అత్ర చానూయసోద
శోగయడః తస్య రిపూజాంకాద్రీవేయానాం ప్రభుర్వాసుకి స్తల్పం యస్యవిష్టో స్తస్య
కార్జవ దిత్త్యర్థప్రతీతి ర్దూరాయితేతి భవతి క్లిప్తం.

—♦ అప్రయోజనం ♦—

♦ తదప్రయోజనంయత్స్వాదవికేషవిధాయకం.

—♦ గూఢార్థం ♦—

♦ ప్రయుక్తమప్రసిద్ధార్థగూఢార్థంతన్నిగద్యతే.

—♦ గామ్యం ♦—

♦ పామరస్యవహరైకప్రసిద్ధంగామ్యముచ్యతే.

—♦ అన్యార్థం ♦—

♦ యద్రూఢివమ్యతంహిస్యాత్తదన్యార్థంప్రకీర్త్యతే. చతుష్టయం యథా.

శ్లో. ప్రతిస్పృహతివరేణ్యా స్పృష్ణగల్లా భవంతః

కిమితి సమరభూమా శోణితాక్షా భృమంతి

సహి భవథ మహీంద్రా ద్వేషటాదే ర్విదగ్ధా

శృతముఖహతపతా నాశ్చీయద్ధ్వం గిరీంద్రాః.

7

ఇదం వేంకటాద్రిభూనాయకభటవచనం । అత్ర శతముఖహతపతానితివర్వరవిశే
షణంనవిశేషాధాయకమిత్యప్రయోజనం । శోణితాక్షా ఇతి రుధిరే ప్రసిద్ధం శోణితపద
నూరుణ్యరూపార్థే అప్రసిద్ధమితి గూఢార్థం । స్పృష్ణగల్లా ఇతి గల్లపదం కపోలే పామ
రైరేకే ప్రయుక్తమితి గామ్యం । విదగ్ధా ఇతి పదం రూఢిప్రమ్యత మిత్యన్యార్థం.

—♦ అప్రతీతం ♦—

♦ కాశ్రుమాత్రప్రసిద్ధం య దప్రతీతం తదుచ్యతే. యథా

శ్లో. మహద్భి ర్మనుభిః పూర్వం స పృనస్మః కృతో హరిః

యత శ్శ్రీవేంకటాద్రిశబ్దాన్తై ర్భిన్నా విరోధినః.

8

అత్ర మనుశబ్దో మంత్రపరతయా మంత్రకాశ్రుమాత్రప్రసిద్ధఇత్యప్రతీతం.

—♦ విరుద్ధమతికృత్ ♦—

♦ విపరీతార్థభీ ర్యస్మా ద్విరుద్ధమతికృ స్మృతం.

శ్లో. క్రిపేకటాద్విన్యపతివిరోధానక్తి ముత్సుజ
అథవా శరణం సాక్షా దంబికారమణో మమ.

9

ఇదం రిపునాశీవచనంప్రియంప్రతి । అత్రచాంబికారమణపదేన మాత్యవంభోగకా
రీతి ప్రతీతే ద్విరుద్ధమతికృత్.

—♦ అస్తిలం ♦—

♦ అస్తిలం త దమాంగశృణుగుహ్నిబీడగీకరం. యథా
శ్లో. గుహ్య కేశసమాః పూర్వ మభిప్రేతపదానుగాః
అద్యారయో వేంకటాద్రః పరోత్సర్గైశ్శవనాః.

10

అత్ర గుహ్య కేశపదేన గుహ్యస్థలీరోమప్రతీతే ర్వీడా । అభిప్రేతపదేన యమ
లోకప్రతీతే రమాంగశృణు । పరోత్సర్గైశ్శానినా అభోవాయుప్రతీతే జాగుహ్ని.

—♦ పరుషం. ♦—

♦ పరుషంనామ త ద్య తస్య ద్విహితం పరుషాక్షరైః. యథా
శ్లో. అస్మాక మీదృశావస్థా దుఃఖసంభిన్న చేతసాం
కాంతారమార్గచరతాం కార్తార్థ్యం జాయతే కథం.

11

అత్ర కార్తార్థ్య మితి పరుషం॥ అథవాశ్చదోషాః కథ్యంతే.

శ్లో. శబ్దహీనం క్రమభ్రష్టం వినంధిః పునరుక్తిమల్
వ్యాకీర్ణం వాక్యసంకీర్ణ మపూర్ణం వాక్యగర్భితం
ద్యే భిన్న లింగవచనే ద్యే చ న్యూనాధికోపమే
భగ్నచ్ఛందో యతిభ్రష్ట మశరీర మరీతికం
విస్మయప్త మసానసమానం వాచ్యవర్జితం
సమాప్త పునరాదానం తథా సంబంధవర్జితం
పతత్యైకర్ష మధికపదం ప్రక్రమభంగవల్
చతుర్వింశతి రుచ్యంతే దోషా వాక్య సమాశ్రితాః.

అత్ర వాక్యమితి సర్వత్ర సంబంధ్యతే । తత్ర

—♦ శబ్దహీనం. ♦—

♦ శబ్దకాస్త్రహితం వాక్యం శబ్దహీనం ప్రకీర్త్యతే.

—♦ క్రమభిక్షం. ♦—

♦ క్రమభిక్షంభవేదార్థశాస్త్రోపాద్యత్రవక్రమః.

—♦ విసంధిః. ♦—

♦ విసంహితోవిరూపావాయస్యసంధిర్విసంధిమత్.

—♦ పునరుక్తిమత్. ♦—

♦ శబ్దార్థపానయత్తేరుతద్వాక్యంపునరుక్తిమత్.

—♦ వ్యాకీర్ణం. ♦—

♦ వ్యాకీర్ణంతద్విభక్తానాంవ్యాకీర్ణతుమిథోన్వయే.

ఏతత్సంచకం యథా

శ్లో. సంగచ్ఛంతే రిపుకవిభటా వాజ్ఞశైలద్విపేంద్రాన్
పుష్పైశ్శ్రీరాయ దిభిభలసత్సంపదో వేంకటాద్యైః
కేచి త్కించ ప్రియస్యపతయో మస్త కే హారమాలాం
కంఠే హాలిం వలయుయుగళం లేభిశే హస్తమూలే.

12

అత్రి చ వాజ్ఞశైలద్విపేంద్రాన్ సంగచ్ఛంతఇతి పదద్వయప్రయోగే గోపస్సు
రణా ద్వాక్యమేవ దుష్టమితి । వపదదోషః । సంపూర్వస్య గమిథాతో రాత్మసేవదత్వే
కర్మానుపాదానం నియతం । ఆకర్మాధికారాత్ । ఏవం రిపుకవిభటానాం యథాక్రమం
శైలద్విపేంద్రవాణిభిన్నమం సంబంధే షక్తవ్యే భిన్నక్రమేహోక్తమితి శబ్దక్రమభంగః ।
తథాభిప్రాయేతం పూర్వమితి న్యాయేన కవిభటరిపవ ఇత్యాంశక్రమే షక్తవ్యే నోక్తఇత్యర్థ
క్రమభంగోపి । పుష్పైశ్శ్రీరాయానితి విరూపసంధిః । ఇభిభలసత్సంధిశ్చ । ఏవం ఇభి
ఇభి ఇతి శబ్దపానయత్వం । పుష్పైశ్శ్రీరాయ దిభిభలసత్సం పద ఇత్యర్థపానయత్వం
చ । మస్త కేహారమాలామిత్యాదా చ మస్త కాద్యవయవానాం మాల్యాద్యాభరణాదీ
నాంచసంబంధోవ్యాకీర్ణఇతివ్యాకీర్ణం.

—♦ వాక్యసంకీర్ణం. ♦—

♦ వాక్యంతరపదైః కీర్ణం వాక్యసంకీర్ణ మిష్యతే. యథా

శ్లో. మానం వ్యాఘ్రాదిదుర్దర్శం త్యజ్యధ్వం ప్రతిభూమిపాః
దుర్మంత్రజాతం కాంతారం విశధ్యం సహజాంధవాః.

13

ఇదం రిపూ నుద్దిశ్య వేంకటాద్రిభటవచనం । అత్ర దుర్దర్శమితి పూర్వవాక్యస్థ
పద ముత్తరవాక్యస్థకాంతారపదేనాన్వేతి । తథా దుర్మంత్రజాతమిత్యుత్తరవాక్యస్థ

చదం పూర్వవాక్యగతేన మానమితిపదే నాస్యేతీతి వాక్యద్వయగతపదయో స్సంకీర్ణ త్యాత్ సంకీర్ణం.

—♦ అపూర్ణం. ♦—

♦ అపూర్ణం త ద్భవే ద్యత్ర నసంపూర్ణం క్రియాన్వయః. యథా శ్లో. పాదాభ్యాం సంచరామోద్య స్థితి త్నైవే సబాంధవాన్ భిల్లైః సశ్య నిష్ఠాతాస్మాన్నాను కంపాకులోభవత్. 14

ఇదం చ దుఃఖితతిపునఃపదం । అత్ర పాదసంచారాన్ తైలస్థితాన్ భిల్లబంధం కా నస్మా న్పశ్యన్నితి వివక్షితక్రియాసంబంధో నసంపూర్ణ ఇత్యసంపూర్ణం.

—♦ వాక్యగర్భితం. ♦—

♦ తద్వాక్యగర్భితం యస్య మధ్యేవాక్యాంతరం భవేత్. యథా శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిచ్చపతే రిసన స్త్వదీయా హిత్యా పురాణ్యపి భయా ద్భవత స్సమంతాత్ దైవప్రతీవగతి రత్ర విచారణీయా నాపు స్సుఖం గిరిదరీ వ్యపి సంచరంతః. 15

అత్ర చైకవాక్యీభవతోః పూర్వాధిపతుర్గ పాదయో ర్మధ్యే తృతీయపాదప్రతి పాద్యం వాక్యాంతరం గర్భీకృతమితి భవతి వాక్య గర్భితం.

—♦ భిన్నవిచనభిన్నలింగే. ♦—

♦ యతోపమా భవే భిన్నవిచనాభిన్నలింగికా తద్భిన్నవిచనంభిన్నలింగంచా హుర్మనీషిణః.

—♦ న్యూనాధికోపమే. ♦—

♦ యత్రోపమానమధికంన్యూనంవాస్యాన్యితేషైఃత్రోపమాధికంపూర్వంన్యూ నోపమమతఃపరం.

—♦ భగ్నచ్ఛందః. ♦—

♦ ఛందోభగ్నం పచోయత్ర త ద్భగ్నచ్ఛంద ఉచ్యతే.

—♦ యతిభ్రష్టం. ♦—

♦ యత్ర స్థానే యతిభ్రంశ స్తద్యతి భ్రష్ట ముచ్యతే.

—♦ ఆశరీరం. ♦—

♦ క్రియావిరహితంవాక్యమశరీరంతదుచ్యతే.

ఏతేషాం సప్తానా ముదాహరణం.

శ్లో. సంవర్తాగ్ని మివ త్రృతీయవిశిఖా నుద్వీక్షమాణా భియా దిజ్యోహస్తమనేవ కీర్ణరథకుంభం దే బలే బ్రావివ

వ్యావృత్తాలతిమింగిలే రిపుధరాపాలా స్తవ ప్రాయశో
భూమందార లసత్ప్రీతాపతవన శ్రీవేంకటాద్రివభా.

16

అత్ర సంపర్తాగ్నిమివ విశిఖానితిభిన్నవచనం భియాతమసేవేతిభిన్నలింగం ఏ
వం వ్యాకీర్ణరథకుంభీంద్రవిజృంభణస్య ఉపమానభూతే వ్యావృత్తాలతిమింగిలవిశిష్టే సము
దేర్షి విపయే ఉపమేయవిశేషణరథస్థానే తిమింగిలో నిర్దిష్టః, కుంభీంద్రస్థానే కిమపి
నోక్తమితి న్యూనోపమానం । తథా రథసామ్యాగ్ధం కుంభీంద్రాలింపవ వక్తవ్యే తిమింగిలే
స్థూలవిశేషణ మధిక మిత్యధికోపమానం । అభావివేత్త్యంత్యవర్ణస్య గురో ర్వక్తవ్యస్య లఘు
త్వేనచ్చందోభంగః । అస్య కాన్దులవిక్రీడితవృత్తస్య ద్వాదశే కుంభీంద్రపదస్థే కు మితి
వల్లే యతిభంగః । ఏవం మమల్లు రితి క్రియాపదాభావా దశరీరంచేతి సప్తానాం దోషా
తామిద ముదాహరణం । అశరీరమేవోపన్యయాఖ్యం దూషణ మితిసత్యవృత్తజ్ఞైర్దేశః.

—♦ అరీతికం ♦—

♦ రసావనుగుణా రీతి ర్యతారీతికం ముచ్యతే. యథా
శ్లో. అఖండచండకోదండనిర్గళాన్కాండమండలః
క్షుద్రీక్షుత్రీయపక్షీయా హా కష్టం ఖండితా మృథే.

17

అత్ర కరుణారసేనుచితః పరుషవర్ణబంధ ఇత్యరీతికం.

—♦ లుప్తవిసర్గం. ♦—

♦ ఓత్వం లోపో విసర్గస్యా సకృత్తుప్తవిసర్గకం. యథా
శ్లో. దేవో భవోద్భవో వాచో వాసోరణ్యే కృతోయతః
ప్రియా హతా మహావీరా మహతా వేంకటాద్రిణా.

18

అత్ర పూర్వాధే ఓత్వంవిసర్గస్య । ఉత్తరాధే తృతీయపాదే లోప ఇతివిస
ర్గలుప్తం । ఏవ మత్రైవ వాచ్యపర్జిత మపి । వనే వానః కృతః, ప్రియా అపి నిహ తా ఇత్య
పిశబ్దస్య వక్తవ్యస్య అనుక్తత్వాత్

—♦ వాచ్యపర్జితం ♦—

♦ నోక్తం స్యా ద్యత్ర వక్తవ్యం తదాహం ర్వాచ్యవజ్జిత మితిలక్షణాత్.

—♦ అపదస్థపమానం ♦—

♦ అపదస్థపమానం త త్పమానో యత్ర నోచితః. యథా
శ్లో. కిం లబ్ధం బ్రహ్మణాస్మాకం సృజతా దుర్దళా మిమాం
ఇత్యుష్ణతరబాహ్వాంభఃకణాంధీకృతలోచనాః.

19

అత్యవధానే కృద్ధ్యతా మరాతీనా ముక్తా పుచిత స్సమాసో నోక్తః కిం తు
కవివాక్య ఇ త్యపదస్థసమాసః.

—♦ సమాప్త పునరాత్తం. ♦—

♦ సమాప్త పునరాదానే సమాప్త పునరాత్తకం.

—♦ పతత్ప్రకర్షం. ♦—

♦ పతత్ప్రకర్షం త త్ప్రమాః ప్రకర్షో యత్ర విశ్లేషః. ఉభయం యథా
శ్లో. శ్రీవేంకటాద్విధరణీశ్వర మత్యుదారం
హారా స్థాయా స్మణిమయాభరణాని దత్వా
నిత్యం సమస్తధరణీరమణా భజంతి
చ్యోతస్మదోక్తృటకటనలకుంజరేంద్రాః. 20

అత్య దత్వా భజంతీతివాక్యం సమాప్త్య చ్యోతస్మదోక్త్యాదినా పునరుపాదానా
త్సమాప్త పునరాత్తకం । సంజరేంద్రా స్మణిమయాభరణాని హారా స్థాయా నితివక్తవ్య
పతథోక్త మితిపతత్ప్రకర్షం.

—♦ సంబంధపరిష్టం. ♦—

♦ సంబంధపరిష్కారం త త్ప్రమాః ద్యతేప్రేనావ్యయో హతః. యథా
శ్లో. సరీస్వపా ద్యారపాలా ఘ్రిల్లీకా స్సూత్రమాగధాః
శ్రీవేంకటాద్విరిపవో వనశుద్ధాంతశాయిసః. 21
అత్ర చ వన శుద్ధాంతే సరీస్వపాః దావారికాః ఘ్రిల్లీకా స్సూత్రా ఇతి సంబం
ధో నోక్త ఇతి సంబంధపరిష్కారం.

—♦ అధికపదం. ♦—

♦ యత్రాధికపదోక్తి స్యాత్తత్రాధికపదముతం. యథా
శ్లో. శ్రీవేంకటాద్విస్వపతౌ కృద్ధే వై రివరాంగనాః
నీహరిబిందుగ్లపితపద్మమాలాదృశో బభుః. 22
♦ అత్ర చ గ్లపితపద్మదృశ ఇత్యసేనైవ చారితార్థ్యాత్ మాలాపద మధికం.

—♦ ప్రకృమథంగః. ♦—

♦ పృథాంతనియమత్యాగేభగ్నపృథిక్మవిషయతే. యథా
శ్లో. వనే రిప్రూణాం చరతాం పాదయోః కంటకవృధా
కరే ఖనిత్రీ మక్ష్ణో స్తు సమభూ దశు తాపజం. 23

అత్ర పాదయోగి ద్విపదసప్తకృమస్య కరణత్యేకసచనవిజ్ఞానేన భంగకృత
ఇతిప్రకృమభంగః.

అథార్థకోషావళ్యంతే.

శ్లో. అపార్థం వ్యర్థ మేకార్థం ససంశయ మపక్రమం
భిన్నం చై వాతిమాత్రం చ పరుషం విరసం తిథా
సీనాధిగోపమే స్యాతా మసదృక్షోపమం తథా
అప్రిసిద్ధోపమం సేతుశూన్యం చ నిరలంకృతి
అశీలం చ విరుద్ధం చ తథా సహచరమృతం
ఏవ మన్బుదశ పోక్తికా దోషా అభాసనూశ్రీ నూః. తతి 24

—♦ అపార్థం. ♦—

♦ సముదాయార్థశూన్యం య దపార్థం సరిశ్చిత్తే. యథా

శ్లో. శరచ్చంద్రప్రతికాశవదనం దశదాశిమూః
షడపూపా శ్చంద్రసూరిపదపంకజపూజనం. 25

అతి న కచ్చి ద్వాక్యాభాసం ప్రతీయత ఇత్యభాసం.

—♦ వ్యర్థం. ♦—

♦ యత్రయోజనశూన్యంస్యాద్వ్యర్థంపరిశ్చిత్తే. యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిస్థపతే ర్న దాతా కల్పభూరుహః
కళ్యాణభూధరో ధీరః కథ మద్యభవిష్యతి. 26

అత్ర మేరోద్ధిర్యాభాసే కల్పదుర్మదాత్మత్వాభాసకథనం నోపయుజ్యత

ఇతివ్యర్థం.

—♦ ఏకార్థం. ♦—

♦ ఉత్తభిన్నానాకం య తస్యై దేకార్థం నిగద్యతే.

—♦ ససంశయం ♦—

♦ నాకార్యసంశయోయత్రతత్సంశయవిష్యతే. ద్వయం యథా

శ్లో. నిహతా శ్మత్రీవో రాజ్ఞో విభిన్నా రిపవః ప్రభోః
కీర్తిప్రతాపా చంద్రాగ్నా జయేతాం భాస్వరా సదా. 27

అత్ర తూర్వార్థ ఏకార్థం. ఉత్తరార్థే కీర్తిప్రతాపయో శ్చంద్రాగ్నయో
ర్వా జయకర్తృత్వ మితివాక్యార్థసంశయః.

—♦ అపకమం. ♦—

♦ యత్రపూర్వాపరీభాషణాత్పదపకమం.

—♦ అనభిన్నం. ♦—

♦ సంబంధవర్జితం య తస్యైతత్ ద్విన్నం పరికీర్త్యతే. యథా
శ్లో. ఉద్భృత్య బాణా నిమగ్ధే స్పృశ్యం కుర్వంతి కార్ముకం
కల్పారాణ్యస్ఫుటస్యస్మాత్ జాతాయుద్ధోత్కటా భటాః. 28

అత్ర పూర్వాత్ కార్ముకసంజ్ఞీకరణానంతరభావినో బాహ్యధరణ స్పృశ్యత్యేతి
ల్యపా సజ్జీకరణపూర్వభావిత్యపరితీతే . రపకమం . ఉత్తరాత్ ప కముదవికాసస్య
భటయుద్ధోత్సహస్య చ సంబంధాభావా ద్భిన్నం చ.

—♦ అతిమాత్రం. ♦—

♦ య తస్యలోకాతీతం త దతిమాత్రం పరికీర్త్యతే. యథా
శ్లో. శ్రీవేంకటాద్గితురగక్షతభూపరాగై
స్సప్తాపి వాచినిధయ స్థలతాం ప్రయాంతి
స్వాద్ధాధతా మమ సహీతి సురనగ్నివంతి
దేవీజగామ శరణం హరజాతీయూటం. 29

అత్యధి స్సప్తానా మపిసముద్రాణాం స్థలతేత్యుక్త్యే రతిమాత్రం.

—♦ పరుషం. —

♦ అతికూరార్థఘటనా పరుషం పరికీర్త్యతే. యథా
శ్లో. పశ్యతాం రిపుభూషానాం మణిసాసాదపద్మకాయః
శ్రీవేంకటాద్విప్రపతిభ్యై రున్ములితా హతాత్ . 30

అత్రాతికూరార్థత్వాత్ పరుషం

—♦ విరసం. ♦—

♦ అప్రస్తుతరసంయ త ద్విరసం పరికీర్త్యతే.
శ్లో. హానాథేతిరుదంతీనాం వైరిస్త్రీణాం ధరాపతే
కుచకుంభపరీరంభే సంరభౌ శృబరా వనే. 31

అత్యాస్థానేశ్వంగారరస ఇతి విరసం.

—♦ హీనోపమం. ♦—

♦ హీనం యతోపమానం స్యాత్తద్ధి హీనోపమం మతం

—♦ అధిరోపమం ♦—

♦ యత్రోపమాన మధికం త ద్భవే దధిరోపమం. ద్వయం యథా
శ్లో. రాసభోపమమాతంగారూఢారాతిశిరోధరాక్ష

వేంకటాద్రిభటాః ఖడ్గై రచ్చిస్త స్పర్వతా నివ.

32

అత్ర పూర్వాధేః రాసభోపమేతి న్యూనోపమం! ఉత్తరాధేః పర్వతానివేత్య
త్యధిరోపమం. —♦ అసదృశోపమం. ♦—

♦ యదతుల్యోపమానం త ద్భవే దసదృశోపమం.

—♦ అప్రసిద్ధోపమం. ♦—

♦ అప్రసిద్ధోపమానం య దప్రసిద్ధోపమంమతం. ద్వయం యథా
శ్లో. కుముదానీవ శోభంతే వైరిన్ద్రిణాం ముఖాని తు
చలత్కుచద్వయ ముర స్సేతుబద్ధతటం యథా.

33

అత్రకుమదముఖయాశాపమ్యస్యవిప్రసిద్ధత్వాభావా దప్రసిద్ధోపమం! చలత్కు-
చవత్కుచసేతుబద్ధతటయో రన్యోన్యాపమ్యం. విసదృశం.

—♦ హేతుకూన్యం. ♦—

♦ హేతుం వినార్థకథనం హేతుకూన్యం ప్రచక్షు రే.

—♦ నిరలంకారం ♦—

♦ అలంకారేణహితం నిరలంకారమచ్యతే. ఉభయం యథా
శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిన్యవతివైరిత్సౌవతయః పరం
విహాయ నిజసాధాని నమంతా దాశ్రితా వనం.

34

అత్ర శక్రూణాం నిజసాధత్యాగే హేతోరకథనా భేతుకూన్యం! అత్ర న
కావ్యలంకృతి రితి నిరలంకృతిశ్చ

—♦ అస్థిలం. ♦—

♦ అస్థిలాధస్య కథనమస్థిలం పరికీర్త్యతే. యథా
శ్లో. వీక్ష్యోత్థితం కామదండం మాహిషం రిపుకామినీ
సంభోగం చకమే తేన నిష్క్రూపా స్వజనాంతికే.

35

♦ అత్ర వీడాకరత్వా దస్థిలం. —♦ విరుద్ధం. ♦—

♦ విరుద్ధం దేశకాలాదివిరుద్ధం బహుశోచ్యతే. యథా

శ్లో. చంద్రజ్యోత్స్నం తు మధ్యాహ్న ఏత్య వై రివధూజనః

శీతోపచారం చకమే కాసారోత్థదవాగ్నినా.

36

అత్ర మధ్యాహ్న చంద్రజ్యోత్స్నతి కాలవిరోధః । లక్షణే దేశకాలాదీ
త్యాదివదన వస్తుస్వభావవిరోధస్సంగృహ్యతే । సచాత్రైవోదాహరణేదవాగ్నినా శీతో
పచార ఇత్యనేన స్ఫుటికృతః.

—♦ సహచరచ్యుతం. ♦—

♦ మతంపహచరభిప్రమతుల్యానానిబంధనే. యథా

శ్లో. కాచమాక్తికమాణిక్యగుంజావిదుమనిర్మితైః

భూషణైశ్శాత్రవస్త్రీణాం కంఠాద్యాస్సమలంకృతాః.

37

అత్ర కాచాద్యపేక్షయా మాక్తికాదీనా మత్కుప్తతయా కాచాదిసమాని
దేశే సహచరభిప్రమం భవతి. ఏవందోషాంతరాఘాతహ్యేని.

ఇతి శ్రీచర్ల వేంకటనూరివిరచితే శ్రీమత్త్రిభువనవల్లభిచిత్రచరిత్రపాత్రవాసీరక్ష్య
స్యనాయనుధాసింధునుధామయూఖాయమానస్యశ్రీమతోవేంకటాద్రిచిభో ద్దణరత్నా
వళీనామ న్యలంకారకాస్త్రీ దోషనిర్ణయోనామ షష్ఠంరత్నం.

శ్లో. శ్రీచర్లాన్వయలక్ష్మణాభిధబుధ శ్రీసూరమాంబా చ యం

సూనుం వేంకటపండితం వ్రసుషువే తస్య వ్రబంధోత్తమే

భ్రాజిష్టా విహ వేంకటాద్రిగుణనద్రీత్నా వళీనామకే

రత్నందోషవినిర్ణయాభిధమిదంషష్ఠంచజీయాత్తరాం.

శ్రీగణేశాయనమః.

శ్రీమధాదక్షిణామూర్తయేనమః.

❀ వేంకటాద్రిగుణరత్నావళి. ❀

సప్తమరత్నం.

ఇథ్యంతామృతామృతలక్షణే తత్త్వయాపే చ ప్రతిపాదితే “సామాన్యతో జ్ఞా
తేథే విశేషతో జ్ఞానీతిన్యాయేన కాన్యవిశేషజ్ఞానాయాం తద్విశేషః నిరూప్యంతే
శ్లో. గద్యాత్మకం పద్యమయం గద్యపద్యోభయాత్మకం

ఇతి ప్రథమతః కాన్యం త్రివిధం విబుధైస్సత్త్వతం
పాదబంధవిహీనం య తద్గద్యం పరికీర్త్యతే
పాదైశ్చతుర్భిర్య ద్యుక్తం త త్పద్యం పరికీర్తితం
గద్యపద్యోభయయుతం కాన్యం చంపూ రితి స్మృతం
త్రివిధం కాన్య మేత చ్చ పునస్త్రివిధ మిష్యతే
ఉత్తమం మధ్యమం తద్వదధమం చేతి భేదతః
వ్యంగ్యప్రధానకం కాన్య ముత్తమం ధ్వని రిత్యపి
వ్యంగ్యస్య చాప్రధాన త్వే మధ్యమం కాన్య ముచ్యతే
తదేవ చ గుణీభూతవ్యంగ్యమిత్యభిధీయతే
వ్యంగ్యస్య చాస్ఫుటత్వే త దధమం చిత్ర మిత్యపి.

1

తత్రాతా ధ్వనిప్రధాన ముత్తమం కాన్యం నిరూప్యతే. తత్ర గూఢవ్యంగ్యప్ర
ధానం ధ్వని రితి సామాన్యలక్షణ మాహుః. తత్ర గూఢేతరగూఢవ్యంగ్య పుష్కరాసః ।
సోయం ధ్వనిః ప్రథమతో ద్వవిధః లక్షణామూలా భిధామూలశ్చేతి । తత్ర చ లక్ష
ణామూలధ్వనిరేవ అవివక్షిత మప్రధానీకృతం వాచ్యం యస్యేతి పుష్కరత్వా వివక్షివా
చ్య ఇతి వ్యవహీయతే । వాచ్యార్థబాధా దేవ లక్షణాయః ప్రవృత్త్యా వాచ్యా
ర్థస్యావివక్షితత్వాత్ । అభిధామూలాపి వివక్షితం అన్యథరంవ్యంగ్యనిష్ఠం వాచ్యం య
తేతి పుష్కరత్వా వివక్షితాన్యథరవాచ్య ఇత్యుచ్యతే । వాచ్యార్థస్యాబాధాత్ । అవి

అత్రముద్రితా ఇతిపద మనుపపద్యమానార్థతయా స్వాధ్యక్షిరస్కారేణ స్వాధ్యక్షార్థ్యపరిబధ్యత్వరూపార్థం లక్ష్యయదస్యావతారస్య వస్తు మశక్యతాయాం పర్యవస్యతి. ♦ వాక్యే యథా.

శ్లో. స్వర్గస్త్రీకుచముండలాని కతివా త్వత్ప్రదక్షప్తై రభైః
కస్తూరీమకరీకృతాం శ్రియ మహా సంప్రాప్తితాని స్ఫుటం
శ్రాంతాః కిన్న భవంత ఇ త్యగిన్మపా నాశ్వాసయం త్యాదరా
త్సంగ్రామాపస్మతా నరాతివనితా శ్రీవేంకటాద్రిప్రభాః. 5

అత్ర సంగ్రామముర్ధ్వి పరిభవం (పాశ్య చల య్యగతా నృపతీ నుద్దిశ్య ప్రవృత్తం స్వర్గస్త్రీకుచేత్యాది స్వస్త్రీకృతప్రశ్నవాక్యం స్వాధ్యక్షాదా తద్వియద్ధనిజభటాదిచమూచేదలక్షణయా స్వపార్థనోల్లంఘనఫలమనుభూతం భవద్భి రితి సోల్లంతనం ధ్వనయతి । త చైవ మవినక్షితవాచ్యః లక్షణామూలవ్యంగ్య శ్చతుర్విధోపి నిరూపితః । అభిధామూలకవివక్షితాన్యపరివాచ్యధ్వనిరుచ్యతే । సతావద్వివిధః । అసంలక్ష్యక్రమవ్యంగ్య సంలక్ష్యక్రిమవ్యంగ్య శ్చేతి । అసంలక్ష్యక్రమవ్యంగ్యో రసాదిధ్వనిః । తదుక్తం । రవభావతదాభాసభావకాంత్యాదిరక్రమః । భిన్నోరసాద్యలంకారాదలంకార్యతయాస్థితేతి, అయంవోత్తరత్రోదాహరిత్యతే । సంలక్ష్యక్రమవ్యంగ్య స్తు త్రివిధః శబ్దశక్తి మూలానురణనరూపవ్యంగ్యః అర్థశక్తి మూలానురణనరూపవ్యంగ్యః ఉభయశక్తి మూలానురణనరూపవ్యంగ్య శ్చేతి । అనురణనరూపవ్యంగ్యత్వంబ ఘంటానాదానంతరభావీ యా మస్యాన స్తదనురణనం తస్యేవరూపం యస్యవ్యంగ్యస్య తత్త్వమేవ । అతఏవనిరుక్తం తావ్యప్రకాశకృద్భిః । అనుస్వాసాభిసంలక్ష్యక్రమవ్యంగ్యస్థితస్తుయః । శబ్దాగ్లోభయశక్తు శ్చేతి ధానుకథితోధ్వనిరితి, తత్రాద్యస్తావద్యస్తనోలంకారస్య వ్యాజ్యమాన త్వేన ద్విధాభవః పునః పదవాక్యగత త్వేన ద్వివిధ స్సాన్యదితిచతుర్విధః । తత్ర.

♦ శబ్దశక్తి మూలానురణనరూపవ్యంగ్యోపస్తద్ధ్వనిఃపదే యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిన్యవతే భవదీయః బాహు
తల్పే పటీరజలసేచనశితతలేస్మిన్
సౌఖ్యం గతా భగవతీ వ్యముచ చ్చిరాయ
క్షోణీ ద్విజిహ్వాపతిభోగకృతానురాగం. 6

తత్ర ద్విజిహ్వాపతిభోగపదకత్యా ఖలప్రియసంభోగప్రతితే ర్భగవత్యాః మేదిన్యాః శూచ్యంఖలజనసంభోగకృతాంతస్సంతాపరూపం వస్తు వజ్యతే.

♦ వాక్యేయథా.

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రినృపతే తవ ఖడ్గవల్లీ

నిష్కేశతాకరణజాతపరిశ్రమః కిం

సంగ్రామమూర్ధ్ని నిభృతే త్వయి శత్రవో య

న్నిష్కేశతా ముపగతాః పురతో నసంతి.

7

అత్ర తవ రణభువి స్థితిమాత్రేణైవ సర్వేషాం పరిపంథినో గజతురగాదిసమస్తాశ్చ
జాతం సమర్ప్య త్వం శరణం ప్రజంతీతివస్తు నిష్కేశపదశక్త్యా వాక్యేన ధ్వన్యతే

♦ శబ్దశక్తిమూలానురణనరూపవ్యంగ్యలంకారధ్వనిః పదే యథా.

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రినృపతిత్యాగం స్తోతుం క ఈశతే

గురువిస్త్రయ ముత్పాద్య త్రైలోక్యే యో విద్యుంధతే.

8

అత్ర గురుపదేన శ్రేష్ఠజనరూపవిషయస్య ప్రస్తుతిత్వే ఆశాపయమాణస్య బృహ
వృతేః పురుషమాత్రావర్ణ్యత్వరూపప్రస్తుతాగ్లోపయోగితయా ప్రతీతిః పరిణామాలం
కాశా వ్యజ్యతే ।

♦ అయం వాక్యేయథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రినృపతి స్సత్సవాః శుచిభాస్వరః

అశేషభువనాధారో వేలానుల్లంఘనో బభౌ.

9

అత్ర వాక్య స్యా సంబంధార్థాభిదాయకత్వం మా ప్రిసక్యతేతి ప్రస్తుతస్య
ప్రభో రప్రస్తుతస్య సముద్రస్య వోపమానోపమేయకల్పనయోచనమాలంకారో వాక్యే
వ్యజ్యతే । ఏవం శబ్దశక్తిమూల శ్చతుర్విధోపి నిరూపితః.

అథార్థశక్తి మూలానురణనరూపవ్యంగ్యో నిరూప్యతే । అయంచార్థత్రైవిధ్యా
త్త్రివిధః । అర్థస్య హి స్వతస్సంభవత్వ కప్రిప్రాధోక్తి మాత్రనిష్పన్నశరీరత్వకవిబద్ధప
క్తప్రిప్రాధోక్తి మాత్రనిష్పన్నశరీరత్వరూపేణత్రయో భేదాః । స్వతస్సంభవత్వం నామ
న ఫణతిమాత్రసిద్ధత్వ మపి తు లోకేపి సంభావ్యత్వం । అన్యయోస్తు ఫణతిమాత్రనిష్ప
న్నత్వం । ఉత్తమ త్రివ్యపి భేదమప్రత్యేకం వస్త్రలంకారరూపతయా ద్వివిధేషు
సత్సు అగ్గోమిలిత్వా వ్యవహితేభవతి । తేషాం వక్ష్యాం వ్యంజకార్థానాం వ్యంగ్యార్థా
అపి వస్త్రలంకారరూపేణ ద్వాదశభా భవంతి । తేషిద్వాదశభేదాః పదవాక్యప్రబంధ
గతత్వేన ప్రత్యేకం త్రైవిధ్యే వత్తిరిశచ్ఛదా భవంతి । తత్ర.

♦ స్వతస్సంభవ్యర్థకీ మూలానురణనరూపవ్యంగ్యోపస్తునావస్తుధ్వనిఃపదే, యథా శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రివృత్తేర్గుణాసాగస్యక్రీతేనమస్తభువనేవరదానలక్ష్మ్యై రాజస్వితీహవ్యభుగాదిశబ్దాస్సంప్రత్యవాపురిహయాగికతాంచిత్రం

అత్ర యాగికతా మహాపురితి వస్తునా పూర్వం రూపా ఇతివస్తు సంబంధితి పదేన వ్యవ్యతే. అయం వాక్యే. యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిస్త్వపతా విహ దానశౌండే

పంచాపికల్పతరపూ వన మాపు రైంద్రం

తత్రాపి భృంగపటలీ మధు యాచ తే య

స్త్రింజస్వనస్తుతివదోభి రిదం విచిత్రం.

10

అత్ర వనపరీవేశనరూపవస్తునా కల్పతరజాం లజ్జా రూపం స్వానపి దద్యాత్కవిభ్యఇతి భయరూపం వా వస్తు వాక్యేన ధ్వన్యతే.

♦ స్వతస్సంభవ్యర్థకీ మూలానురణనరూపవ్యంగ్యోపస్తునాలంకారధ్వనిఃపదేయథా శ్లో. అంతర్మోదనటన్యహానిటజటాజూటూటవీవాటికా

రింగత్తుంగధునీనిర్గళగళత్కల్లోలజాలశ్రియా

కీర్త్యా తే విశదీకృతే త్రిభువనే శ్రీవేంకటాద్రిప్రభా

నైల్యం ప్రాప నిగూఢరూపలలనావత్సోరుహాగన్ధలీం.

12

ఇహ తావత్ప్రాప్తిరూపవస్తునా మహాగన్ధలీమేవ నాన్యమితి పరిసంఖ్యాలంకార ధ్వనీమితిపదేన ద్యోత్యతే.

♦ సవినవాక్యే యథా

శ్లో. కస్తైచ్చి ద్వటనే పదాని తు బలి స్త్రీణ్యేన యజ్ఞే దదా

రాధేయోపిచ చర్మవర్మ మహాతే దేవాయ గోత్రారయే

దాతారం విబుధేస్సితాం శ్చ వివిధానంతాధివాసాదికా

త త్కే నోపమిమిమహే గుణవిధిం శ్రీవేంకటాద్రివృత్తం. 13

ఇహ కామ ప్రాస్తవమనవిషేధేన వస్తు బలిచక్రవర్త్యాద్యతిశయితరణాసం బంధేః సంబంధోక్తి రూపాతిశయోక్తి ర్వాక్యేన ధ్వన్యతే.

♦ స్వతస్సంభవ్యర్థకీ మూలానురణనరూపవ్యంగ్యాలంకారేణవస్తుధ్వనిఃపదే. యథా శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రివదనరసిజయోః కింజల్కతిప్రతిపదమహో

నమదవనిపమః పటలిలఘుతిత వివిధమణిరుచిరశ్రియాం మాలా. 14

• అత్య కింజల్కరీతుమాలంకారేణ సర్వేషి సరవతయ స్సర్వదా సమంతీతి
పస్తు మాలావదేన వ్యజ్యతే.

♦ అయంవాక్యే. యథా

శ్లో. సన్మద్రాపరిశీలనాయ గగన్మశీష్యా వీధ్యాం సదా
తారానాథనణి క్షురోభువి సురై ర్వాప్తీకృతం పండితైః
య ద్దత్తం ద్రవిణం యథా లసతి ఖే తారాగణ స్సద్గూ
స్సాయం విశ్వధురంధరో విజయతే శ్రీవేంకటా దిప్రభుః. 15

అత్య ద్రుణో యథేతుప్రేక్షయా నిరతిశయవిభవయాపం పస్తు వాక్యేన
ధ్వస్యతే.

♦ స్వతస్సంభవ్యధశ క్రిమాలానురణసరూపవ్యంగ్యలంకారశేణాలంకార
ధ్వనిః పదే. యథా

శ్లో. మహాసామ్రాజ్యశ్రీలలితచపుషో వేంకటవిభోః
ప్రతాపే కీర్తా వోల్లసతి భువనేషు ప్రతిపదం
దివారాశౌ నర్వే రజనిదినసవ్యాకులధియో
జనా స్సన్యః పద్మేందీవరవిలసన్తై ర్నిశ్చితధియః. 16

అత్య నిశ్చయంత స్సందేహాలంకారః, తేన చ కీర్తిప్రతాపయో స్వవచనాభ్యాం
సూర్యచంద్రసాదృశ్యవీరీతే రుపమాలంకారో ధ్వస్యతే

♦ అయం చ వాక్యే యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాదినృపతే రాసనం తిలకాంకితం
ఉద్వీక్ష్య నోహిణీ జాతా మోహాకులితమానసా. 17

అత్య లోహిత్యాః పరీభుముఖిరీక్షణేన మోహసంబంధీ తత్సంబంధో కిలత్తు
ణాతిశయోక్త్యా ముఖచంద్రః పరీస్థితచంద్ర ఇవేత్యుపమాలంకారో వ్యజ్యతే, ఏనం
ప్రబంధగతా అప్యవచనాభ్యాః

♦ అధికవిప్రభో క్రిమాలానురణసరూపవ్యంగ్యవస్తు
నావస్తద్ధ్వనిఃపదే. యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాదినృపతేజసి జృంభమాణే
ప్రాయ స్సహస్రకరణ స్సముదన్తభారః
ప్రత్యజ్ఞదీరమణపాననతీరదేశం
సాయంతినీం సముపసేవతు మాప సంధ్యాం.

అత్ర తీరదేశప్రదేశరూపవస్తునా వేంకటాద్రినాయక చరీతాపభానునైవ సకల
లోకతమస్తామ స్సంక్షోభితఇతి వస్తు సముదస్తభారఇతి చదేన ధ్వస్యతే.

♦ అయంవాక్యే. యథా

శ్లో. యంయం దిగ్గళం గతవా నివృజేతుం శ్రీవేంకటాద్రిస్సనదికృతీంద్రః
ఉపాయనీకృత్య కళాం స్వకీయాంసృక్రామయామానతనావముష్య.

అత్ర సంక్రమణరూపవస్తునా ఉపాయనై రేనం దికృతయః ప్రార్థయంతీత్యేవం
రూపం దిక్పతయోపి ప్రార్థయంతీతరేషాం రాజ్ఞాం కాకభేత్యేవం రూపంవా వస్తు వా
త్యేన ధ్వస్యతే.

♦ అయమేవవస్తునాలంకారధ్వనిః పదే యథా

శ్లో. మృగయావిహారకుతుకుం శ్రీవేంకటవిభు ముదీక్ష్య గజయానం

వికసంతి దీప్తికాతటరుహాణికువలయవనాని సర్వాణి.

20

ఇహ వికాసరూపవస్తునా కువలయానాం వేంకటాద్రిప్రభౌ చంద్రితాంతి రితి
ప్రాంతిమదలంకార ఉదీక్ష్యతిపదేనవ్యజ్యతే.

♦ అయ మేవ వస్తునాలంకారధ్వనిర్వాక్యే యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రియశసా బ్రహ్మాండే ధవళీకృతే

క్షీరనీరవిభేత్తృత్వాత్ జానీతే స్వం హయం విధిః.

21

అత్ర వస్తునా తద్గుణాలంకారో వాక్యేన వ్యజ్యతే జగత స్వీయనీలపీతాదిగు
ణత్వాగేన యశోధవళిమగ్నిహతాత్.

♦ అయమాలంకారేణ వస్తు ధ్వనిః పదే యథా

శ్లో. బ్రహ్మాండభాండంతరదేశపూర్ణ శ్రీవేంకటాద్రిశయశఃపయస్సు

రాకానిశానాయకమండలం తన్మండస్ఫురత్తండవ దీక్ష్యతేన్మ.

22

ఇహ ఖండపదిత్యుత్పేక్షయా చంద్రాద్యపేక్షయా వ్యాపకత్వం వేంకటాద్రి
యశసో మండపదేన వ్యజ్యతే.

♦ అయం చ వాక్యే. యథా

శ్లో. సోయం సర్వగుణాకరో విజయతే శ్రీవేంకటాద్రిప్రభు

శ్వాప్యమం కజ్జలబిందుసుందరతరం ద్భవం శశాంకే బుధాః

యద్విద్వజ్జననర్మహర్త్వపటలీశృంగారవళీనంచర

ద్బాలోత్తిష్టనివిష్టనీలవిలసద్రత్నం విదురోమ్మగం.

23

ఇహచహ్నవాలంకారేణ సౌధానా మశ్రంకమచ్చాయా వాక్యేన ధ్వస్యతే.

♦ అయమాలంకారేణాలంకారధ్వనిః. పదేయథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రియశసో మహిమా కిము యత్స్వరః

ఉవాహ రాజతగిరి శృంబూకశకలశ్రియం.

24

అత్ర శ్రియమిశ్రియమితి నిదర్శనాలంకారః । తేన చ తాదృశః కైలాసవన ఏవం భూతదశాపన్న శృంభాదీనా మితరేషాం తు కిమువక్తవ్యమితి కైముతికన్యాయతో రాజతగిరిపదేన మహిమపదేనవాక్యాపత్త్యలంకారోద్భవ్యతే.

♦ అయమేవవాక్యే. యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిస్త్వపతౌ మృగయావిహార

లోలే మహోన్నతమదద్విరదాధిరూఢే

తత్తత్తటేవిటపిశంపనకై శవేన

సర్వే చకింపిర ఇహోచ్ఛతరా గిరీంద్రాః.

25

అత్రోత్పేక్షయా గిరిణాం శ్రీవేంకటాద్రిప్రభౌమహేంద్రభాంతిర్జ్ఞాతేతి భ్రాంతిమదలంకారో వాక్యేన ధ్వన్యతే.

అథకవినిబద్ధకల్పప్రాశ్నోక్తిమాత్రనిష్పన్నశరీరాధ్యక్షిమూలానురణనరూపవ్యం గోష్ఠ్యవస్తువానస్తుధ్వనిః పదే. యథా

శ్లో. భోభో నారద సంపుటికృతముఖః కివాగణేశ శ్రుణు

శ్రీమద్వేంకటనాయకస్య యశసాదైవ్యతం గత శృంధ్రమాః

చేత్కిం చందకలాధరస్య నిటతే భూషా న భూయా తదా

తత్కిర్తీందుకలైవ భూషణతయా భూయా దృవాసివతే.

26

ఇహ వస్తునా చంద్రాదీనాం పృథక్పూర్తిర్వాస్తీతి వస్తువైదికపదేన ధ్వన్యతే.

♦ అయమేవవాక్యే. యథా

శ్లో. హేమాతిలే వానస దేవ కిం నా మ్లాసః కరీ సమ్యగయంకిమర్థం

శ్రీవేంకటాద్రిశలనవ్యశోభిర్జ్ఞానైః సత్యం హృతగర్వభారం.

27

అత్రవస్తువాశ్చిరేమహేంద్రజాన్యతీతయితైవైత్యంవాక్యేవధ్వన్యతే.

♦ అయంవస్తువాలంకారధ్వనిఃపదే. యథా

శ్లో. భోభోనారద కింపురందర విభో సర్వం త్విదం స్వర్షదీ

త్యోయం పంకిలతా మవాప కి మహో వత్సోమి సర్వం శ్రుణు

నాశాదిగ్విజయాయ వేంకటవిభా సేనాధరై ర్గచ్ఛతి

స్నాయం త్యిర్వపిలోలవాలమరుతః ధూతాః పరాగోత్కరాః.

28

ఇహతావ ద్వస్తునా మరసద్యాః పరాగోత్కరాసంబంధేషి సంబంధలక్షణాతిశయోక్తి స్సాన్నియంతితిపదేన ధ్వన్యతే.

♦ అయమేవవాక్యే. యథా

శ్లో. కేచిన్న వేతినీధయఃకథయంతి కేచి

త్యాకంద శేతిభనతామహతానదంతి

మందారగుచ్ఛవిలసద్గుణజాలమాల

శ్రీవేంకటాద్రిన్యవ శేకథయస్వతత్త్వం.

29

అత్ర వస్తునా విశిష్టవాక్యేన నిధిగతసంఖ్యా సందేహలక్షణ వస్తుధ్వనిః సందేహలంకారో వా వేంకటాద్రిపథో నిధిత్వభ్రాంతిలక్షణభ్రాంతిమదలంకారో వా ధ్వన్యతే.

♦ అయమేవఅలంకారేణవస్తుధ్వనిః పదే. యథా

శ్లో. కే యూయం వేంకటాద్రిక్షీతితలకరిపూన్విద్ధి నః పాకశత్రో

యూయం వా తహిశౌర్యంనిరసధికమహోయుష్మదీయంనవర్ణ్యం

య ద్యూయం భూమిభర్త్రా సమరభువి విగ్న హ్యశు శూరేణాశేన

స్వర్లప్రీతాం సుదుర్గం శుచయుగమధికం సంత్రయధ్వే మనోజ్ఞం.

ఇహ రిపువిషయకవ్యాజస్తు త్యాస్యవేంకటాద్రిపథో ర్నిరసధికశౌర్యయాపం వస్తుకూరేణేతిపదేన వ్యజ్యతే.

♦ అయంవాక్యే. యథా

శ్లో. తారారాజ త్వదుదరగతం నామ చిహ్నం కిమేత

ద్దేవాధీశఘ్రణుతీయశేనా వేంకటా దే ర్జితోహం

యాతో దుర్గాసహచరజటారణ్యదేశం చ తస్మిన్

ధూమ శ్శంభో ర్నిటలమహానః కుక్షి మాసాస్మదీయం

31

అత్ర చిహ్నధూమయో ర్భేదే వ్యభేదకథనా ధూమస్య కుక్షి పరివేశా సంబంధేషి సంబంధకథనా చ్చ అతిశయోక్తి ద్వయం । తాభ్యాం చ వేంకటాద్రియశో భగవన్నిటలభూషణయితకళికలావిజయయాపం వస్తు వాక్యేన వ్యజ్యతే.

♦ అయమలంకారేణాలంకారధ్వనిఃపదే. యథా

శ్లో. ధాతః కిం త్రిదివపతే సరోజవత్రం

నిశ్చకం కిమిద మహో స్ఫుటేషి భానా

ఉష్ణిత్వా బకసహచారిపద్మమండం
భేజే శ్రీరూరపతివేంకటాద్రివక్త్రం.

82

అత్ర పద్మానాం నిశ్శీకత్వాసంబంధేషి సలబంధకథనా దతిశయోక్త్యా వేంకటాద్రిపదనారవిందస్య ప్రసిద్ధారవిందస్యతిరేకో ఒకసహచారీతిపజనధ్వస్యతే.

♦ ఆయనాశ్చేయథా

శ్లో. కాస్తాః పశ్యత దేవరాజభగవన్నాథోరణావేహితాః

శ్రీమద్యేంకటనాయకాశ్చితిబుధశ్రీరమహర్ష్యావళిః

ఆస్తాం తద్వచనా మభూమి రురగాధీశస్య చాపుస్సత్తిః

కస్తా స్మేరుగిరీంద్రశృంగపటలీం జేతుం భవేత్ప్రియశః. 33

అత్రోష్ణేక్షయా హర్ష్యాజాం తాదృగౌన్నత్యాసంబంధేషి సంబంధలక్షణాతిశయోక్తిర్యాత్యేన ధ్వస్యతే.

♦ ఉభయశక్తిమాలాసుగణనరూపవ్యంగ్యధ్వని సైవాకృతీసంభావితఇత్యేకవిధ ఏన. యథా

శ్లో. నిత్య మనంతామరవసత్ప్రపదః శ్వాభృద్దింద్రీవష మహాః

మణికలితఃకల్యాణా కరమూర్తిభావేంకటాద్రిశః.

34

అత్ర శ్రీవేంకటాద్రింద్రీనుజ్జ్వలిద్రుదయోగువమాలంకారో ధ్వస్యతే. మణికలితఃకలిపదేరశక్తిమాలత్వ మితరత్రి సర్వత్ర శక్తిశక్తిమాలత్వ మితివేదితవ్యం. ఇథం ధ్వనిభేదా దిజ్ఞాతృ ముదాహృతాః.

ఇతి శ్రీవల్లవేంకటసూరివిచిత్రే ప్రమత్తిభువనచరిత్రవిచిత్రచరిత్రపాత్రినాసిరజ్జ్యవనాయనుధాసింసుధామయూభాయమానస్యశ్రీమతోవేంకటాద్రిప్రభోద్ధారత్నా విలీనామ స్వలంకారకాస్త్రే ధ్వనినిర్ణయోనామ సప్తమంతర్ము.

శ్లో. శ్రీచర్లాన్యయలక్షణాభిధబుధశ్రీసూరమాంబా చ యం

నూనుం వేంకటపండితం ప్రసుషువే తస్య ప్రబంధోత్తమే

భాజిష్టా విహ వేంకటాద్రిగుణసద్రత్నావళీనామకే

జీయాచ్చధ్వనినిర్ణయాభిద మిదంరత్నంపరంసప్తమం.

35

శ్రీగణేశాయనమః.

శ్రీమేధాదక్షిణామూర్తయేనమః.

శ్రీవేంకటాద్రిగుణరత్నావళ్యామ్.

అష్టమరత్నం.

ఇథం స్వనిరూపాన ముత్తమం కావ్యం నిరూప్య గుణీభూత్యంగ్యం మధ్యమం కావ్యం నిరూప్యతే । తచ్చానూధాదిభేదేనాష్టవిధం । తదుక్తం.

శ్లో. ౧. అనూఢ మవరస్యాంగం వాన్యసిద్ధ్యంగ మస్ఫుటం

సందిగ్ధతుల్యస్యాధాన్యే కాక్వాక్షిప్త మసుందరం

వ్యంగ్య మేవం గుణీభూత్యవ్యంగ్య స్వాప్యో భిదా స్మృతౌ ఇతి

తతానూఢత్వం నామ స్ఫుటతరప్రతీతివిషయత్వం.

“వర్తమభ్యస్తే తలద్రవ్యం ప్రచ్ఛాదనమపేక్షితం, ఇతిన్యాయేన వ్యంగ్య మంగనా సైవమండలవ ద్నూఢ మేవ ప్రియం స చ్చమత్కూరుతేతరా మితి నూఢ మేవ ప్రధానం ధ్వని రితి చ వ్యవదిశ్యతే । అనూఢం య ప్రసిద్ధత్యా ద్వాచ్యవ ప్రకాశతయా న తథా చమత్కూరుత ఇతి గుణీభూత్యంగ్యత్వ మస్య కావ్యస్వేతి ధ్యేయం । నను కే పున రిహ నూఢత్వానూఢత్వఇతిచే ద్భేదం । ఇహతాద్య వ్యంగ్యం ద్రుతవిలంబితమధ్యమభే దేన త్రిధా ప్రతీయతే । తత్ర య ద్ద్రుతం ప్రతీయతే తదనూఢం । య ద్విలంబితం ప్రతీ యతే త దస్ఫుటం । య చ్చ మధ్యమం ప్రతీయతే త ద్నూఢ మితి వివేకః.

♦ తత్రానూఢం యథా

శ్లో. ముక్తమాలారచితవిలసత్కాయసూనాంకమృదైవ

ర్యాతం గేంద్రై ర్మదజలమపీతుం దిలేందిదిరాఢ్యైః

ఊచు స్తత్తత్కవివరమహాప్రాంగణాని త్వదీయాం

త్యాగకీడాం క్షితిసురతరో వేంకటాద్రిక్షితీంద్ర.

2

తత్రోమరితి పదేన అచేతన్యప్రాంగణానాం మఖ్యాగ్ధభాషణబాధాత్ స్వాగ్ధతి రస్కారేణ జహల్లక్షణయా సూచనామాత్రిం ప్రతిపాద్యతే । తేనచనిరతిశయవితరణ మస్యేతి వ్యంగ్యవ్య వాచ్యాయమాసతయా ద్రుతప్రతీతే రనూఢత్వ మస్యేతి ధ్యేయం.

◆ అవరాంగం. యథా

శ్లో. కింబ్రూమ శ్చక్రపాణిం జగ దఖిల మిదం యస్య కుక్షౌ క్వవాస్తే
కిం వా నాగాధినాథం యదురుతరతనౌ సోపి శేతే మురారిః
కిం వా భోధిం యదంతః స్థవతి స చ ఫణీ కుత్రిచి ద్గర్త దేశే
కిం వా కీర్తిం త వై నం జలనిధిమపి యా లంఘతే వేంకటాదే.

అత్ర ప్రభుకీర్తి విషయకరతిభావస్యాద్భుతరసోంగమితీదమవరాంగం.

◆ వాచ్యసిద్ధ్యంగం. యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిస్మపతియశస్తారా నళీ పరా
గుంభితా గుణపుంజేన సముల్లసతి సర్వదా.

4

అత్రవేంకటాద్రిగుణసమూహస్య తంతుసమూహస్వయాపతౌ వ్యంగ్యా । సా త
యశసి తారానళిత్వయాపణస్య వాచ్యస్య సిద్ధౌ ఐంగ మితి గుణీభూతస్యంగ్య మిదం.

◆ అన్యుటవ్యంగ్యం. యథా

శ్లో. అసంఖ్యాతా గుణా శ్రీమి ద్వేంకటాద్రిధరాభుజః
మితా చతుష్పదై రేవ వచసా మధిదేవతా.

5

అత్రాసంఖ్యావాం గుణావాం చతుష్పదపరిమితావాం నచసాం చ సంబంధో న
ఘటత ఇత్యస్తి విరుపఘటవాత్మకో విషమాలంకారః । స చ న వాక్రి క్రవ్రతీయత ఇత్య
న్యుటత్వం.

◆ సందిగ్ధప్రాధాన్యం. యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిక్షితిసాల మేనం విద్యుల్లతాభాస్వరఖడ్గధారం

సమాక్ష్య వైరీ నృపతి ర్దదర్య తుంగం తురంగం జితవాయువేగం.

అత్ర తుంగంతురంగందదర్యేత్యనేన తురంగ మధిరుహ్య పలాయకుం మన స్య
చింతయ దితివ్యంగ్యం ప్రధానం । ఆహోస్యే త్తురంగం దదర్యేతి భయానుభావరూపం
వాచ్యం ప్రధానం వేతి సిందిగ్ధ మిదం.

◆ కుల్యప్రాధాన్యం. యథా

శ్లో. జాతా మృగ్యకురంగనాభిమకీరీనిర్మాణగండ్వస్థీ

స్వప్న వ్యాప్తికల్పకుంతలలనత్తారానళీగుంభనా

కాంచీవంచితసన్నితంబఫలకౌ లాక్షాదరిద్రాధరా

త్వత్ప్రత్యర్థివసుంధరేంద్రమహిషీ శ్రీవేంకటాద్రిప్రభో.

7

అత్రప్రత్యర్థమహిషీజనానాం కస్తూరికామకరికాదినిర్మిత్యభావస్య వాచ్యస్య త
త్కారాభూతస్యవతినాశరూపస్య వ్యంగ్యస్య చతుర్థతయా ప్రాధాన్యం.

యథావా—

శ్లో. అహితమహితనారీష్ఠులవక్షోరుహాదౌ
విలసిత మురుముక్తాహరిసీహారజాలం
తవ కలితకృపాణః పద్మినీప్రాణనాథ
స్వకలగుణమహాభై శోషయ ద్వేంకటాదేర్.

8

అత్రాంతినితానాం కుచమండలే ముక్తాహారాభావస్య వాచ్యస్య తత్కారణ
వేంకటాద్రికార్యరూపవ్యంగ్యస్య చ సమం ప్రాధాన్యం.

♦ కావ్యాక్షిప్తం. యథా

శ్లో. అధరరుచివిరాజ ద్వేంకటాదీశవక్త్రం
మృగమదతిలకాంకం వాక్సిధాపూరపూరితం
దరహసితవిలాసశ్రీనిధిం వీక్ష్యతోషా
దుదయదుడువబింబం సుభ్రువో న స్మరంతి.

9

అత్ర న స్మరంతీత్యత్ర కిమితి కావ్యసంసంధానేన స్మరంతీవేతి వ్యజ్యత ఇతీదం
కావ్యాక్షిప్తం.

♦ అనుందరం. యథా

శ్లో. కామం ప్రీణయ కామ మిందువదనే కుంజే విశాలే బలే
శ్రీఖండ్రుమమంజరీపరిమళాదై వ్రతప్రధానాత్మకః
కానరోదరసీర పూరితవపు ర్మందం మరు దావృత్యసా
విత్థం వేంకటనాయకారిస్మపసత్కాంతాం కిరాతోగ్రహీత్ . 10

అత్ర సవే పలాయితా మరాతినితాన్త్రపతి మయాసహాత్రరమస్వేతి కిరాతహృ
ర్థవాన్యంగాఽ సా చ కామం ప్రీణయేత్వాది వాచ్యాపేక్షయా న సౌందర్య మాప
హతీతి । సతోపి వ్యంగ్యస్యా సౌందర్యాదనుందరత్వమస్మేతి । ఇత్థంగుణీభూతవ్యం
గ్యాఖ్యం మధ్యమం కావ్య మప్తవిధ ముట్పంకితం ! తృతీయప్రకారమథమకాన్యం
త్వస్ఫుటవ్యంగ్య మివ్యతే । తచ్చ త్రివిధం శబ్దచిత్ర మర్థచిత్ర ముభయచిత్రం
చేతిత్రివిధస్య చాస్యోధావరణాని శబ్దాలంకారప్రస్తావే ద్రవ్యవ్యాపి.

అథాత్మన స్పర్శ్యతయశ్చ కావ్యస్యాపి శోభాకరాః కైశ్చాదివృత్తయో
నిరూప్యంతేతత్ర కైశ్చారభటీసాత్వతీభారతీచేతి చత్రస్రో వృత్తయఃతథా చోక్తం.
శ్లో. కైశ్చారభటీ చైవ సాత్వతీ భారతీ తథా
చత్రస్రో వృత్తయో జ్ఞేయా రసావస్థానసూచకాః
రీతిభ్యః కేవలం శబ్దగుణస్థాభ్య స్త్వమూః పృథగితి. 11
అథలక్షణోదాహరణే.

—◆ కైశీ. ◆—

శ్లో. శృంగారకరుణో యత్ర వర్ణ్యేతే హ్యతిశోమహా
అత్యంతసుకుమారార్థసందర్భా దత్ర కైశీ. యథా 12
శ్లో. కుసుమశరవిలాసం శార జేందూపమానా
నన మధిక మపాఞ్గై రర్చయన్ వేంకటానిం
నిజమనసి నితాంతం పంచభాగా ననంతా
నుదవహ దివ లోకః కామినీనాం తదానీం 13
అథి సందర్భస్యా త్యంతసుమారత్వం నామా సంయుక్త శోమలక్ష్ణబంధత్వమి
తిజ్ఞేయం.

—◆ అథారభటీ. ◆—

శ్లో. అత్యుద్ధతార్థసందర్భా వృత్తి రారభటీ స్మృతా
ప్రౌఢతౌ రాద్రభీభతౌ వ్యజ్ఞేతే హ్యనయా రసా. 14
సందర్భస్యాత్యుద్ధతత్వంనామ పరుషవర్ణవికటబంధత్వం. యథా
శ్లో. కిల్బాంతక్షుబ్ధజంఝానిలపటలసముద్ధూతభీమాంతరాళ
వ్యాలోలస్థూ లనీలక్షితీధరశిఖరభ్రాంతి మభ్రాంతశేషు
కుర్వంత్యాయోధనో గాక్షృతివదనతట పస్పర ద్వేంకటాది
క్షోణీభృతృద్గధారాహతకరిశిరసా ముత్పతంతో హి ఖిండాః 15

—◆ అథభారతీ. ◆—

శ్లో. హాస్యశాంతాద్భుతః కించి స్మృదవో యత్రహి స్ఫుటాః
ఈషస్మృద్వర్థసందర్భా వృత్తి స్నా భారతీ మతా. 16
ఈషస్మృదుత్వంచ సంయుక్తమృదువర్ణబంధత్వం. యథా

శ్లో. ఆదేశఃపసవాయుధస్య ఫణినామిశస్యనామాంతరం
కర్ణాదేర్మదభంజనం సురతరోరద్వైత మిందోఽప్రభా
సర్వస్యవిదుషాం సమస్తజగతాం సాభాగ్యపాళిః పరా
ఖేలత్యేషదిగంతవిశుతయశా శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుః.

17

—♦ అథసాత్వతీ. ♦—

శ్లో. వ్యజ్యేతే యత్ర వా నాతిప్రాథా వీరభయానకౌ
ఈషత్ప్రాథోక్తిసందర్భా సాత్వతీన్మత్తి రివ్యతే.

18

సందర్భస్య ఈషత్ప్రాథశ్చ త్తం చ అవికటపరమవల్లబంధత్వం. యథా

శ్లో. యత్రప్రత్యర్థిపసుంధరాధిపతయో వింధ్యాటవిమధ్యగా
యత్సంస్మృతమౌతాశనాస్త్రవిశయాదావానలా దుత్థితాత్
బిభ్యు స్సత్వ మజాండలంఘనకళాజంఘాల జేజోనిధిః
క్షోణీదేవసురదుమో జయజయ శ్రీవేంకటాద్రిప్రభో.

19

ఏవం మధ్యమారభటీ మధ్యమకైశీ చేతి నర్వరపసాధారణం వృత్తిద్యయ
మస్తి తదుక్తంవిద్యానాథేన.

శ్లో. మధ్యమారభటీ త్వన్యా తథామధ్యమకై శికి
వృత్తిషమే ఉభేనర్వరససాధారణేమ జేషతి.

20

లక్షణమవతయో నైవైవోక్తం.

శ్లో. మృద్వక్త్రేవ్యసత్ప్రాథబంధామధ్యమకై శికి
మధ్యమారభటీ ప్రాధేవ్యక్తే నాతిమ్మదుక్రమేతి.

21

తత్ర మధ్యమకై శిక్య మతిసుకుమారయో రపి శృంగారకరుణయో రల్పప్రా
థబంధతా న దోషాయ, అతిప్రాథబంధతా తు పరితికూలవర్ణరూపదోషాపజ్ఞే ర్మృష్యతే.
తథామధ్యమారభట్యామపి త్రాదభీభత్సయో రతిప్రాథయో రిషన్మృదుసందర్శోఽదు
ష్టః, అపిత్యతిప్రాథసందర్శోఽనేష్టః, పరితికూలవర్ణరచనాశ్మకదోషా దతిసుకుమారసందర్శ
స్థ విరుద్ధవేష.

♦ తత్ర మధ్యమకై శికి. యథా

శ్లో. కిం తత్త్వం తవ వేంకటాద్రిన్మపజే నాథా సరోజం హారేః
పాణౌ తత్తు త వేశ్వరస్య చ గళే శ్రీస్సా ద్యగంతే తవ

కల్యాణం కమలోద్భవస్య సమభూ ద్ధర్మే కరే తే త్విదం
సర్వాంగేషు చ తే త్రయోపి సభవాన్ కం త్వాం విజానీమహే.

◆ మధ్యహరభటి.యథా

శ్లో. ఉద్యద్భుద్భుదవీచయో గజఘటాశ్చై వాలజాలాంకితా
ముక్తానైకతవేదికా రిపుముఖాంభోజోఘనిత్యాంకితాః
మస్త్రీహృతరక్తపంకిలాః పృతిచమూశ్చై లోద్భవాస్పృగ్జలా
స్సంరేజు ర్దివి వేంకటాద్రినృపతే ర్నద్యో హి కూలంకషాః. 23

అథరీతయాకథ్యంతే. రీతిర్నామగుణశ్చైవపదసంఘటనైషితథాచోక్తం

“రీతిర్నామగుణశ్చైవపదసంఘటనామతేతి” సారీతిస్త్రివిధా నైదర్శి గానీపాం
చాలితేతి . తత్ర

—◆ నైదర్శి ◆—

శ్లో. బంధపారుష్యరహితా శబ్దకాంతిస్యనర్జితా
నాతిదీర్ఘసమాసా చ నై దర్శి రీతి రిష్యతే. యథా 24
శ్లో. మనుష్యధర్మా ధనదోమహేంద్ర స్త్రీనిలక్షణోరాత్రిచర శృశాంకః
తద్వేంకటాద్రిక్షీతిపాలమేనం కన్యావతారం భువి నిశ్చినోమి. 25

—◆ గానీ ◆—

◆ ఓజఃకాంతిగుణోపేతా గానీ యరీతి రిష్యతే.

ఓజస్సహసభూయస్త్వం . కాంతిర్బంధోజ్జ్వలత్వం. యథా

శ్లో. ఉద్యద్దోరగ్రణాంచ త్తటిదురురుచిభృత్పద్ధారాభిఘాత
ప్రొద్భిన్నే భేంద్రకుంభస్థలనిరవధికోద్యాతముక్తాఫలాని
భావిషత్రస్థిభూభృత్ప్రళయసమయసంసూచకాహస్యముద్య
న్నక్షత్రాణీవ రేజు ర్దివి చ యుధి సముజ్జృంభితే వేంకటాద్రా. 26

—◆ పాంచాలీ ◆—

◆ పాంచాలీగాడవై దర్శ్యోశ్రేష్ఠశనం కథ్యతేబుధైః. యథా

శ్లో. ఖడ్గాఘాతవిభిన్నవైరిమకటోద్గచ్ఛంతి రత్నా స్యహూ
దృశ్యాదృశ్యతరప్రభాణ్యభిదిశం యాతాని రేజు ర్యథా

అస్తంగచ్చదుడూని శోణితమహాసంధ్యారుణాంశుత్కరే
తేజశ్చండకరే హి వేంకటవిభుత్మాభ్యుత్పదేవ్యత్యలం. 27

అథశయ్యా ♦ యవదానాంపరాన్వ్యామైత్రీకయ్యేతిగీయతేమైత్రీ నామవ
దానాం వినిమయాసహిష్ణుత్వం. యథా

శ్లో. దరహాసవిలాస లాలితాస్య శ్చయదాశాస్యసుపూరణస్వభావః
తపనీయగిరీంద్రబాహుసారో జయతి శ్రీమదుదార వేంకటాద్రిః. 28

అథపాకః.

శ్లో. పాక స్వా దర్శగాంభీర్యం స ద్విధా పరికీర్తితః
ద్రాక్షాపాకోనారికేళపాక శ్చేతివిభేదతః.

—♦ దాక్షాపాకః ♦—

♦ ద్రాక్షాపాక స్స విక్షేయో బహిరంతస్సుప్రదనః. యథా

శ్లో. దరస్మేరజ్యోత్స్నా క్వచి దధరబింబారుణరుచిః
క్వచిన్నాసాభూషాసితమణిరుచి ర్గండయుగళే
యదీయే సంవ్యాప్యోల్బణమకరపత్రశ్చియ మథా
ద్రమా సేయం తుష్ట్యై భవతు భవతాం వేంకటవిభో. 29

—♦ నారికేళపాకః. ♦—

♦ పాకోంతర్మృదులో యస్తు నారికేళో బహిఃఖరః. యథా

శ్లో. కింవా ధౌర్జ్య మహేలా స్మరస్య పురత శ్చాయం సమాకర్షతి
తద్ధైర్యం కియ దద్య త్స్వతి భృశం పశ్చాత్తు యా చ త్రపా
వీనాం స్పృతమిషేణ పద్మముకుళన్యకారిపక్షోరుహం
చిత్రా మన్యథలజ్జయో ర్విజయధీ శ్చీవేంకటాద్రిపృభో. 30
అత్ర స ద్విగర్భః ప్రతీయతే.

యథా వా ♦—

శ్లో. విక్షిప్తా చ భుజౌ శ్రీమ శ్చ పులక శ్చాస్వస శ్చ నిద్రాభవ
ద్భీరే త్యేత దభూ త్పమం రణమహీనత్రల్పయో స్త్వదిపః

అశేషా దసిధారయా యుధి మహా రాగ స్తు రాగా త్రయో
రాశ్లేషః ప్రియయేతి తల్పఫలకే శ్రీవేంకటాదే భదా. 31

అత్రవదాగర్థః ప్రతీయత ఇతి.

ఇతి శ్రీవర్ణవేంకటసూరివిరచితే త్రిమత్త్రిభువనపవిత్రవిచిత్రచరిత్రపాత్రవాసిర
ష్ట్యవ్యసాయనుధాసింసునుధామయూభాయమానస్యత్రిమతోవేంకటాద్రిప్రభో భగవత్సా
వలీనామ స్వలంకారకాస్త్రీ మధ్యమకావ్యనిర్ణయోనామాప్తమం రత్నం.

శ్లో. శ్రీచర్లవ్యయలక్ష్మణాభిధబుధశ్శ్రీసూరమాంబా చ యం
నూనుం వేంకటపండితం పృసుషువే తస్య పృబంధోత్తమే
భ్రాజిష్టా విహ వేంకటాద్రిగుణనద్రీత్నా వలీనామకే
రత్నం మధ్యకావ్యరూపణమిదంఖ్యాతింభ జేదప్తమం. 32

శ్రీమదాచార్యులను.

శ్రీమదాచార్యులను.

శ్రీమదాచార్యులను.

న వ మ ర త్నం .

అథాచార్యుల కృత్య కావ్యజాత్యు (పాణియమానో రసో నిరూప్యతే । తత్ర
విభావానుభావసాత్వికవ్యభిచారిసామగ్రిసముల్లసితీ ఘ్నాయభావో రసభిరససామాన్య
లక్షణం । తదుక్తందశరూపకే

శ్లో. విభావై రనుభావై శ్చ సాత్విక ర్వ్యభిచారిభిః
అనీయమానస్వినత్వం ఘ్నాయభావో రస స్మృత్యభి.

భావస్య ఘ్నాయత్వం నామ సజాతీయవిజాతీయానభిభూతతయా యావదనుభవ
మవస్థానం । తదుక్తంతత్రైవి

శ్లో. సజాతీయై ర్విజాతీయై రతిస్మృతముర్తిమాన్
యావ ద్రసం వర్తమాన స్థాయీభావ ఉదాహృత్యభి.

తత్ర విభావోనామ రసాభివ్యక్తికారణం । సచద్వివిధః ఆలంబనోద్దీపనభేదాత్ ।
ఉక్తంచైతత్

శ్లో. విభావః కథ్యతే తత్ర రసోత్పాదనకారణం
ఆలంబనోద్దీపనాత్మా స ద్విధా పరికీర్త్యత్యభి.

ఆలంబనవిభావో రసపమవాయి కారణం నాయకానాయకా । ఇతర త్కారణ
జాతం ముద్దీపనవిభావః । సచచతుర్విధః ఉక్తంచత్వంగారతిలకే

శ్లో. ఆలంబనగుణ తైవైవ తిచ్ఛేష్టా తదలంకృతిః
తటస్థా శ్చేతి విజ్ఞేయా శ్చతుర్థోద్దీపనక్రమాః

శ్లో. ఆలంబనగుణో రూపయావనాది రుదాహృతః
తిచ్ఛేష్టా యావనోద్భూతహావభావాదికామతాః

శ్లో. నూపురాంగదహారాది త దలంకరణం మతం
మలయానిలచంద్రాద్యా స్తటస్తాః పరికీర్తితా ఇతి.

అత్ర తచ్చబ్దా అలంబనరూపానుభావ స్తు కార్యభూతః కటాక్షభుజాక్షేపాది
రసయవవికారవిశేషః । తదుక్తం రతిరహస్యే

శ్లో. రసతాం గచ్ఛతి స్థాస్నో యత్కార్య ముపలభ్యతే
అనుభావ స్స విజ్ఞేయో రసానస్థానసూచక ఇతి.

సాత్వికా స్తు, పరగతసుఖదుఃఖభావనయా భావితాంతః కరణత్వం సత్త్వం । తతో
భవా భావా సాత్వికా ఇన్యుచ్యంతే । తేచాప్తభా । ఉక్తం హి రత్నాకరే

శ్లో. స్తంభప్రళయరోమూంచా స్వేదో వై నర్ల్యవేషధూ
అశ్రు వై స్వర్వ మిన్యేషై సాత్వికాః పరికీర్తితా ఇతి.

వ్యభిచారిణ స్తు వివిధమభిశ్చరం తీతివ్యవృత్త్య నిర్వచాద్యాస్త్రయస్త్రింశ
దాభివా । తథాచపరిగణితం రత్నాకరే

శ్లో. నిర్వేదగ్లానిశంకాశ్రమధృతిజడతాహర్షదైన్యోగ్యచింతా
త్రాసేర్వామర్షగర్వస్మృతిమరణమదా స్సుప్తి నిద్రావబోధాః
వ్రీడాపస్మాంమోహా స్సుమతి రలసతావేగం రాగవహితా
వాగ్ద్యున్యా దావిషాదోత్సుక చపలయతా స్త్రింశ దే తే త్రయశ్శ్చేతి.

స్థాయీభావా స్తు

శ్లో. రతి ర్హ్వాన శ్చ శ్లోక శ్చ కోధోత్సాహా భయం తథా
జగుప్సావిస్త్రయశమా స్థాయీభావా నవ స్మృతాః.

ఏవం చ సతి నాయకానాయకరూపై రాలంబనకారణైరుత్పాదితస్సృక్స్పందనచంద
చంద్రికాదిభిరుద్దీపనకారణై స్సంపర్ధితః కటాక్షభుజాక్షేపాదిభి రనుభావైశ్చాపి తో
నిర్వేదాది భిర్వ్యభిచారిభిః పోషితః పరాం కాష్టామానీతో రత్యాదిస్థాయీభావో రస
ఇన్యుచ్యతే తత్ర రత్యాదిస్థాయీభావనవిధ త్వేన రసోపిశ్యం గారాది భేదేన నవిధః । ఉక్తం
చైతత్సూరైః

శ్లో. శృంగారహాస్యకరుణా రౌద్రవీరభయానకాః
భీభత్సాద్భుతశాంతాభ్యా రసా నవ సమీరితా ఇతి.

ఏతేషం చ రసానాం చరస్వరమైత్రిస్పర్శభావాః పరిపాదితా వేదావశ్యాం

శ్లో. వికాసవిస్తరక్షోభవిక్షేపాభ్యాశ్చతుర్విధాః
జాయంతే చేతసో ధర్మావిభావాదినమూగమే

శ్లో. వికాసఃకుసుమస్వేనపాదపస్వేవవిస్తరః
చేతసోభేరివక్షోభోవిక్షేపోమరుతోయథా
వికాసమూల శృంగారో వీరో విస్తరమూలకః
సంక్షోభోపాధికో రాద్రో భీభత్సఃక్షేపమూలకః
ఏతన్మూలా హస్యచిత్రభయానకదయాః క్రమాత్
శృంగారహస్యయో ర్వీరాద్భుతయో రాద్రభీమయోః
భీభత్సకృపయో రైత్రి స్యాదేవోపాధికత్వతిః
రసా శృంగారభీభత్సే తథావీరభయానకౌ
రాద్రాద్భుతౌ తథా హస్యకరుణౌ వై రిణౌమిథిఇతి.

శృంగారవీరరాద్రాద్భుతానాం లోకోత్తరనాయకాశ్రయత్వేన పరిపాదితక
యః । అతఏవ శృంగారస్య క్షేచ్ఛాదివిషయత్వేన ఆభాసత్వం । ఉక్తంచశృంగార
లిలకే

శ్లో. ఏకత్రైవానురాగస్సృతిర్వజ్జేచ్ఛగతోపివా
యోషితాం బహుకీ శ్చ రసాభాసస్త్రిధా మతఇతి.

అథైతేషం రసాదీనాం క్రమేణ లక్షణోదాహరణాని ప్రదర్శయామః । తత్ర
ప్రథమోద్దిష్టస్య తావత్స్వరూపం నిరూప్యతే.

—♦ శృంగారః ♦—

శ్లో. శంకానూయాభయంగ్లానిర్వాహిణ్యంతాధృతిస్సత్ప్రతిః
జౌతుక్యవిన్మయా వేగానిద్రోన్మాదామదస్తథా.
విషాదో జడతా వ్రీడావహితాచాపలంఘ్యతిః
ఇతిభావాః ప్రయోక్తవ్యా శృంగారేవ్యభిచారిణః.

ఇతి శృంగారలిలకపరిగణితస్యభిచారిభావాస్తంభస్వేదాద్యనుభావాస్త్రీతం
సమాల్మదివిభావా సంభోగవిషయకేచ్ఛావికేషాత్మికారతిస్సన్విదుతాం సీతా శృం
గారరస ఇత్యుక్యతే.

శ్లో. శృంగారైకరసా స్సమగ్రవపుషః పుష్పేషవో భూరిషు
వర్తంతామకలంకమండలజుష శ్చోతత్సుధాబిందవః
శ్రీమత్కార్తికశర్వోసహచరా స్తిప్తంతు వానేకశ
శ్రీమద్వేంకటనాయకః పతి రయం జన్మాంతరేవ్యస్తుమే.

1

—♦ హాస్యః ♦—

శ్లో. శ్రీమ శృవలతా నిద్రా హ్వోగ్లాని న్నధైవ చ
శంకానూయావహితా శ్చ హాస్యే భావా భవంత్యమీ.

ఇత్యుక్తవ్యభిచారిభావో నయనవికారనిస్త్రుపాద్యనుభావో వికలాంగవిహూషకా
దివిభావో వికృతివేషదిదర్శనజన్యమనోవికారాత్మకో హాస స్సాన్నిదుతా మాచన్నో
హాస్యరస ఇత్యుచ్యతే. యథా

శ్లో. ఏకాక్ష సితమ్మద్వినిర్మితలనన్ముద్రో జటాభృన్నమ
నృఘోయప్యవలంబనో సటవరో భిక్షాకృతిః కశ్చన
నిక్షిప్యస్యక రే సలాండు మయమిత్యుగో నృసింహోవ్యయం
మత్స్య శ్చేతి చ వేంకటాద్రినదసో హాసం తనోతింస్సుటం.

2

—♦ కరుణారసః ♦—

ఇష్టజనశాశ్లాసభ్రంకాదివిభావో నిత్యభిరోపదనతాడనమహేయింతనహాహా
రదైవోపాలంభాద్యనుభావ స్సకలస్సాత్వికభావో నిర్వేదదైన్యానిస్సాదవ్యాధిను
ప్తిమోహభిమగ్లానిచింతామరణచాపలవిషదబాధ్యాత్మకంకాస్మృత్యవస్థుతివ్య
భిచారిణో దుఃఖాత్మక శ్లోకః కరుణారస ఇత్యుచ్యతే. యథా

శ్లో. కృద్ధ శ్రీవేంకటాద్రిక్షితిపతిమథితద్వేషిభూపాలనారో
నిదంతో దైవయోగం గహనమతిమహ త్సంవిశంత్యస్థులంత్యః
నిర్మర్యాదామ్రపూరై స్సకల మపి వనం పూరయంత్యః పనంత్య
స్తస్మి న్నుల్లాలభంకే శివశివ పరిత స్త్రాసభిన్నా మమజ్ఞః

3

—♦ రాద్రసః ♦—

అనుహృద్దర్శనాద్యలంబనో ధర్మణాధిక్షేపాపదూననవంజనవాక్పాయస్యాభి
ద్రోహమాత్మశోభోద్దీపన స్వేదనిర్భర్తృసమ్రతుకుటీకపోలస్ఫురణముఖరాగభుజోద్ద్యమన
బాహుకుప్తపాద్యనుభావ స్సంభవశయాతిరక్తవర్షసాత్వికో హర్షానూయాగో
త్సాహమదచాలతోగ్రితావ్యభిచారిక శ్చత్రుకృతాపకారజనితమనఃప్రజ్జ్వలనాత్మకః
క్రోధో రాద్రస ఇత్యుచ్యతే. యథా

శ్లో. కాళీకరాళవివృతాస్యచలద్రవజ్ఞా
వజ్రానమజ్ఞకరవాళకరాళబాహుం
నిర్యతుస్సులింగకణదృగ్దుగదుర్నిరీక్షం
(శీవేంకటాద్రి) మభివీక్ష్య రిపుర్గతానుః.

4

యథావా .

శ్లో. కల్పాంతక్షుభజంఝానిలపటలసముద్ధూతభీమాంతరాళ
వ్యాలోలస్థూలనీలక్షితిధరశిఖరభ్రాంతి మభ్రాంతి కేషు
కుర్వం త్యాయోధనోగ్రాక్ష్మతివదంతట్రపస్పరద్వేంకటాద్రి
క్షోణీభృత్కష్టధారామాతకరిశిరసా ముత్పతంతోహి ఖండాః.

5

—♦ వీరరసః ♦—

(పతిమల్లలిలోకనాదివిభావో గోమాంచకృపాణకంపాద్యనుభావో బోధవితర్క
మతిధృతిక్రోధానూయానంహౌహోవేగోపమర్షణగర్వమదోగ్రతావ్యభిచారిణో లోకో
త్తరకార్యనిషయకస్థిరప్రయత్నయాప ఉత్సాహో వీరరస ఇత్యుచ్యతే. యథా
శ్లో. ఘల్ల్యాదీని పురాణి సావనితలా న్యుద్భృత్యఖడ్గాగ్రతో

దేవైకోహ మయం పునస్తన పురస్సంస్థాపయిష్యేతరాం

మా మాజ్ఞావయ మేరుమందరగిరి వేతి ధ్వనంత్యుద్భటం

యాత్రాయై స్పృహయాభువేంకటవిభోరగే హి తౌరంగికాః

6

—♦ భయానకః ♦—

శస్త్రాస్త్రహరదృష్టితజ్జనాదిభీషణాకారప్రతిభటవ్యాఘ్రాదివిభావకలతానగ్నా
నిదైవ్యమరణవ్యభిచారికం తాద్రసందర్శనాదిభి రవర్థాశంకనాత్మకం భయం భయానకర
స ఇత్యుచ్యతే. యథా

శ్లో. సంగ్రామాంగణసీమ్ని వేంకటవిభో ర్దృష్టస్త్వాభటా నుద్భటాన్

గంతవ్యసలనిరయైకవిధుగా స్సంజాతరోమోదగమాః

బాధం వేపధునిర్భరా హయబృహత్పృష్ఠా త్వతంతః క్షితౌ

త్రానవ్యాకులతత్తురంగమఖురక్షుణ్ణా ద్విహో నిష్క్రియాః.

7

—♦ భీభత్సరసః ♦—

రక్తమాంసాద్యాలంబనవిభావా నాసాపిధానవై షర్మవై ముఖ్యాద్యనుభావా అప
స్మారవిసాదభయరోగమతిమదమరణవ్యభిచారిణీ మాంసాసాగిదిదర్శనజన్యా జాగుప్తైవ
భీభత్సరస ఇత్యుచ్యతే. యథా

శ్లో. ఉద్యద్భదవీచయో గజఘటాశ్చై వాలజాలాంకితా
ముక్తానైకతవేదికా రిపుముఖాంభోజై కనిత్యాంకితాః
మస్తిష్కాత్కరపంకిలాః ప్రతిచమూశ్చై లోద్యవాస్పృగ్జలా
స్సంరేజ ద్యుధి వేంకటాద్రిస్థపతే ర్నద్యో హి కూలంకమాః. 8

—♦ అద్భుతరసః ♦—

విచిత్రవస్తదర్శనాదివిభావ స్త్వంభస్ఫారశేత్రవిలోకనాద్యసుభావః అవేగజడ
తామోహోమర్షణవిష్మయస్మృతివ్యభిచారి అపూర్వార్థసందర్శనజన్యచిత్త విస్తారాత్మకో
విష్మయో ద్భుతరస ఇత్యుచ్యతే. యథా

శ్లో. చక్రకేణై కేన యుక్తే విషమమాయాయుజే సర్వదానూరునూతే
మార్గా దాధారశూన్యా చ్చరతి రథవరే వర్తమానోఽప్యనిత్యైః
వర్ణామైః కల్పితాత్మా సకల మపి తమో భాసుమా నచ్చినద్య
త్తచ్చుతం వేంకటాద్రిక్షితితిలకమహ స్తద్భశాం త్వాద్యశానాం. 9

—♦ శాంతరసః ♦—

భవభంగురతాదివిభావఃపులకనయననిర్నిమేషతాద్యసుభావ స్త్వంభాదివకలసాత్వి
కవాన్ జాగ్రహ్నైర్యమతిస్మృతిశమహర్ష విభోధాదివ్యభిచారి వైరాగ్యాదినానిర్యకార
చిత్తత్వరూప శృమశ్శాంతో రస ఇత్యుచ్యతే. యథా

శ్లో. అధ్యారోహ్యాఖిల మపి సరే బహ్మణీమం ప్రపంచం
సన్నిత్యాద్యైః కి మపి త దిదం నేహనానాస్త్వనంతే
బ్రహ్మణ్యేవం సమవవదతాం ధీమతా మేష సంఘ
స్త్రిత ర్యాస్తే శమ ముపగతో వేంకటాద్రిక్షితిదే. 10

ఇత్థం రసా నిరూపితాః. అథ విభావాదయః క్రమేణనిరూప్యంతే. విభావోరత్యా
ది నిర్వచాదిచ్ఛవిభావావ్యతే వ్యక్తిక్రియతే యేన స విభావః । స చ ద్వివిధః ఆలంబ
నోద్దీపనభేదాత్ । ఉద్దీపనం చ చతుర్విధం ఆలంబనగుణాదిభేదాత్ । తథాఘోచోక్తం
రత్నాకరే

శ్లో. ప్రతేన వాథ దృష్టేన యేన భావోఽవిభావ్యతే
స విభావో ద్విధాలంబనోద్దీపనవిభేదనాత్
ఆలంబనం తు రత్యాదే ర్విషయో నాయకాదికః

ఉద్దీపనం తదుత్కర్ష హేతు స్తచ్చ చతుర్విధః
 ఆలంబనగుణ త్రైత త్తచ్చేష్టా తదలంకృతిః
 తటస్థా శ్చేతి విజ్ఞేయా శ్చతుర్థోద్దీపనక్రమాః
 ఆలంబనగుణో రూపయాననాది రుదాహృతః
 తచ్చేష్టా యావనోద్భూతహావభావాదికా మతాః
 నూపురాంగదహారాది త దలంకరణం మతం
 మలయానిలచంద్రాద్వ్యా ప్రకృస్తాః పరికీర్తితాః.

తళి శృంగారస్య ఆలంబనవిభావో. యథా

శ్లో. లావణ్యాంబునిధి ర్విలాసవివణి శృంగారశృంగాటకా
 కందర్పోత్సవనిర్మితా పరిమితా మాదేన నారీమణిః
 కాచి త్కాంచనకాంక్షికాయకలితా బాలాబలా లాలితా
 కామం కామవధూ ర్భా రమయతి శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుం. 11

ఉద్దీపనవిభావ స్తద్గుణాది ర్భా

శ్లో. ఓష్ఠపల్లవపుటానధిమంద స్థిరమందిరలనద్వద నేందుః
 భావగర్భవచనా వనితానీ ద్వేంకటాద్రిస్మపమానసత్తుష్ట్యై. 12

తచ్చేష్టా హావదయ ఉచిష్టా ద్వత్వంతే । ఆభాసభావోనిరూప్యతే.

శ్లో. అనుభావో భవే తోస్యం భావో యేనానుభావ్యతే
 కార్యభూతోనుభావ స్స్య త్కటాక్షాది శ్మరీరజః॥ యథా. 13

శ్లో. శృంగారప్రకృతి నిలసచివా న్మాధుర్యపర్యాకలా
 నిర్మర్యాదవికీర్యమాణిశిత్వా రేషుపుంజోల్బణాన్
 కామం కామనవీనకాయరచనాం కర్తుం ధృవం వ్యాప్యతా
 న్వామాక్షీ కిరతిస్మ వేంకటవిధుం స్మేరా న్కటాక్షాన్ప్రియం.
 అభసార్వికభావా.

శ్లో. సుఖదుఃఖసమావేశా దంతఃకరణవిప్లవః
 సత్వ మిత్యుచ్యతే ప్రాజ్ఞై స్తద్భవా స్సాత్వికా మతాః.
 తేచాప్తవిధా.

శ్లో. స్తంభప్రళయరోమాంచా స్వేదో వైవర్ణ్యవేషధూ
అమృతే వైస్వర్య మిత్యప్తౌ సాత్వికాః పరికీర్తితాః॥ తత్ర

—♦ స్తంభః ♦—

♦స్తంభ స్వస్య స్నిగ్ధియాంగత్వం రాగ స్వేషాదివంభవం. యథా
శ్లో. అంతఃపుంజత మోష్ఠరాగమిషతో రాగం బహిర్నిర్భరం
సాంద్రం సాధుసముద్గిరంత్య ఇవ సద్వారాంగనా స్సాదరం
దృప్త్యా పంచశరస్య మోహన మముల శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుం
నాలం సృతవిధౌ బభూవు రఖిలా నిశ్చేష్టితాంగా ముహూః 15

—♦ ప్రళయరోమాంచౌ ♦—

శ్లో. ♦ప్రళయ స్సుఖదుఃఖాదైర్భ్య ర్వాఘ ముద్రీయమూర్ఛనం
సుఖాద్యతిశయా జ్ఞాతో రోమాంశో రోమవిక్రియా. యథా
శ్లో. పశ్యంతీనాం వనవిహరణా యోత్సుకం వేంకటాద్రిం
నాథం కామాకృతి ముపగతాసీంద్రియాణిస్మ మోహం
వామాక్షీణాం సకలలలితాం శేష రాగాంశురశ్రీ
నూనం జాతా సపదిమహితా కించ రోమోద్గమశ్రీః. 16
అత్ర పూర్వార్థేవ్యోమకత్తరాధరోమాంచఇతిశ్లేషం.

—♦ వేషధుస్వేదౌ ♦—

శ్లో. ♦రాగరోషభయాదిభ్యో వేషధు ర్గాత్రీకింపనం
వపుర్జలోద్గమ స్వేదో రతిఘర్మశ్రీమాదిజః. యథా
శ్లో. లావణ్యాంబుధిసంప్లవత్స్మరకరక్షిప్తదబిందూత్కర
భ్రాంత్యాధాయక సర్వగాత్రవిలసత్ప్రేష్టదబిందూజ్వలా
యోషా కాచన రాగ వేషధుచలద్గాత్రా పతాకేవహః
శందర్పస్య సమీక్షితే సకుతుకం శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుం. 17
అత్రపూర్వార్థేవ్యేదకత్తరాధ్రవేషధు రతివేద్యం.

—♦ వైవర్ణ్యం. ♦—

♦విషాదముదహర్షా దేర్వణ్యాస్యత్వం వివర్ణతా. యథా

శ్లో. శ్యామ కపాలయుగళం తవ పాండురం కిం
ఉత్తంసకేతకరజస్సురితం తదానీతమ్
కిం వా ప్రతారయసి మాం విభువేంకటాద్రి
ధ్యానా దతీవ కుతుకాన్న హి పాండురం కిం.

18

—♦ ఆశు ♦—

♦ఆశుసేత్రోద్భవం వారి దుఃఖిరోష్ణప్రహర్షజం, యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రినృపతివైరికాంతాననాంబుజే
నీహారబిందువ ద్భాంతి నితరా మన్రబిందవః.

19

—♦ వైస్వర్యం ♦—

♦మతం గద్గదభాషిత్వం వైస్వర్యం ప్రమదాధిశం, యథా

శ్లో. త్నామత్నామాక్షరం వాచం ఫణంత్యా సహ కాంతయా
రేమే రమాపతి ర్లక్ష్మ్యో యథా శ్రీవేంకటప్రభుః.

20

అధనిర్వేదాదయో వ్యభిచారిభావా నిరూప్యంతే । వివిధమభితత్పరంతీతి వ్యభి
చారిణోనిర్వేదాదయః । తవ సంచారిణోసి భివంతి । తదుక్తం ధర్మసంఖ్యావతా

శ్లో. ఏకత్రానియతాభావాః కథ్యంతే వ్యభిచారిణః

త ఏవాన్యత్ర సంచారా త్సంచారిణ ఇతి స్మృతా ఇతి.

తే చ నిర్వేదయోవిద్యానాథేన చరిగణితాః.

శ్లో. నిర్వేదగ్గానిశంకాఖ్యాస్తథాసూయామద్రశ్రమాః

ఆలస్యం చైవ దైన్యం చ చింతామోహస్సృతిర్ధృతిః

ప్రీడాచపలతా హర్ష ఆవేగో బడతాతథా

గర్వో విషాద జౌత్సుక్యం నిద్రావస్థారవచ

సుప్తి ర్విబోధోమర్షశ్చ అవహితమథోగ్గితా

మతి ర్వాస్థిధి స్తథోన్మాద స్తథామరణ మేవచ

త్రాస శ్చైవ వితర్క శ్చ విజ్ఞేయా వ్యభిచారిణః

త్రయస్త్ర్యంశ దమీ భావారసస్య సహకారిణ ఇతి. తత్ర.

—♦ నిర్వేదః ♦—

♦దుఃఖేర్నాతత్వబోధాదేర్నిర్వేదో నిష్ఫలత్వధిః, యథా

శ్లో. దూరే నిధేహిసఖ చందన మంబుజాక్షి
తాంబూలచర్వణ మలం ముకురేణ కింవా
హారావళీ చ విఫలై వ విధేహి నిత్యం
శ్రీవేంకటాద్రినృపతిం మయి సానురాగం.

21

—♦ గ్లానిశంకే ♦—

♦ గ్లానిర్బలస్యాపచయ శృంకానిష్టేదిచితనం ద్వయం. యథా
శ్లో. బాలాం శిరీషకుసుమపత్రిము పతీకాం
వక్షి. ప్రయాథకుచభూధరదుర్బలాంగీం
శ్రీవేంకటాద్రినృపతే కలయాద్య కామం
కిం వా కరిష్య దతిదుష్టమతి ర్మనోభూః
అత్రత్రార్థార్థం గ్లానేః ఉత్తరార్థం శంకాయః ఉదాహరణ మితి ధ్యేయం.

22

—♦ అసూయా ♦—

♦ చోరీతృర్నానహిష్టత్వ మనూయా పరికిర్తితా. యథా
శ్లో. మత్తః కిమధికానంస న్నాయికాయత్ర తే రతిః
నిత్యం హి వేంకటాద్వీశ కిం వదామి భవా నిద్వభూః.

23

—♦ మదః ♦—

♦ మదిరాదికృతంహర్ష మౌహయౌ శ్రేయసం మదః యథా
శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిక్షతవై రిసక్తా । నివీయ శీఘ్రం దివి చంచలాక్ష్యః
క్షేప్తశంతిముహ్యంతిహనంతి వాచః॥ ఫణంతిగాయంతిచతత్రప్తతాపం.

—♦ శ్రమః ♦—

♦ శ్రమః ఖేదోద్వరత్యాజే ర్హత స్వేదాతిభూమిక్వత్. యథా
శ్లో. గతాగతశ్రమం కథం గతాసి బాలికే
కపోలప్రతికాంత రేషుఘర్మ బిందవః
స్ఫురంతి మాక్షికాశ్చవ క్షమస్య వేంకటా
ద్రిభూపతిం తవాంతికం సమానయామ్యహం.

25

—♦ అలప్యం ♦—

♦ మందోద్యమత్వ మాలప్యం కార్యేష్యైర్లై దదీర్యతే. యథా

శ్లో. వనే విహర్తు ముద్గతంహి వేంకటప్రభుం
మృగీదృశో మనస్సృశ సమాకలయ్య తం
స్వేయమందిరక్రియాస్మృతా అపి స్ఫుటం
భవంతి కర్తు ముద్యతా శ్వనై శ్వనై రహలూ.

26

—♦ చైతన్యం ♦—

♦ సత్యత్వాగా దనాధ్యక్షం చైతన్యం కార్యణ్యసంభవం. యథా
శ్లో. అయి సఖ మదనోయం జృంభమాణో మమాంగే
దివి చ పర మఖేల చ్చంద్రమా దారుణోయం
విరహిహృదయభేత్తా దక్షిణో వాతి వాయు
శ్చిరయతి దయితోయం వేంకటాద్రిక్షీతీంద్రం.

27

—♦ ధ్యానం ♦—

♦ ధ్యాన మిష్టానభిగమా చ్చింతాకూన్యత్యతాకృత్. యథా
శ్లో. వించితయం త్యజన్ మంబుజేక్షణా హృది
ప్రియంనృపాల వేంకటాద్రి మాదరా దృశ్యం
నిమిలితేక్షణా న కంపతే న భాషతే
న వా సమీక్షతే చ యోగినీవ దృశ్యతే.

28

—♦ మోహస్మృతి ♦—

శ్లో. చింతాదుఃఖభయోద్బుద్ధం మూర్ఛనం మోహ ఉచ్యతే
పూర్వానుభూతవిషయం జ్ఞానం స్మృతిరుదాహృతాద్వయంయథా.
శ్లో. దర్శం దర్శం పుల్లమల్లివనాంతం
స్మారం స్మారం స్వీయమల్లివనాంతం
భూపాలానాం వేంకటాద్రే రరీణాం
మూర్ఛలా స్మృతః పశ్యలాక్ష్యో వసేషు.
అత్రతూర్వాధేస్మృతిరుత్తరాధే మోహః.

29

—♦ భృతి ♦—

♦ జ్ఞానాభిష్టగమా దైర్ఘ్యం నైపుణ్యం మనసో భృతి. యథా
శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిభూపాలపాలనాసందబంధురాః
విబుధా స్సర్దిగాం సౌఖ్యం మన్యంతే తృణవ తృదా.

30

—♦ వీధి ♦—

♦ చేతస్సంకోచసం వీధి స్మరరాగస్తవాదిభిః యథా
శ్లో. ఉత్కంఠితాపి బాలా సమీక్షితం వేంకటాద్రిభూవాలం
రహసి నతాననకమలా స్మరశరవిహతేష జోష మాస్తేస్త్య. 31

—♦ చాపలం. c—

♦ చాపలం త్వవపస్థానం రాగద్వేషాదిసంభవం. యథా
శ్లో. సమరశిరసి నిప్తం వేంకటాద్రిక్షితీంద్రీ
విజయిన మభివీక్ష్య త్పత్రియాః క్షుద్రీభావాః
పత్రిదిశ మతిభీతా వేపమానాఖలాంగా
హరి మివ మృగయాధా దుదుగ్రీవుః కాతరాక్షాః. 32

—♦ అభవర్తః ♦—

♦ ప్రసత్తిరుత్సవాదిభ్యోహర్ష స్వేదాదికంపకృత్. యథా
శ్లో. దంష్ట్రాగ్రే కుమానాకిలేః కమతసత్ప్రప్తే కదాచి త్పశా
భోగే భోగివతేః కులాచలమహాశృంగాంగజే చ స్ఫులం
ద్విదంతావళకుంభనద్యని పురా సంస్థాన మాసీ దిహ
త్వానానస్తవ ధాత్రీదేవి మహితే శ్రీవేంకటాద్రో ర్భుజే. 33

—♦ ఆతేగః ♦—

♦ ఆతేగ శ్చిత్రపల్లభాంతి రిష్టానిష్టాగమోద్భవా. యథా
శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిరణడిండిమచండఘోషం
ప్రత్యానవీనవరసంగమకౌతుకేన
వ్యత్యస్తభూషణధరా స్ఫురవారముఖ్యా
లాక్షాద్యలంకృతివిధౌ నితరాం త్వరంతే. 34

—♦ జాడ్యగర్వా ♦—

శ్లో. జాడ్య మపత్రిపత్తి స్వాస్తి దిష్టానిష్టాగమోద్భవా
ఆత్మోత్కర్ష బలా దన్యన్యక్కారో గర్వాడ్యచ్యతేడభయంయథా
శ్లో. వయం శూరా యూయం రణభువి న శక్తా ఇతి పరం
భటేషు క్షేపితృప్రతిస్పవతయో వేంకటవిభోః

ధనుర్ధర్మం స్పృష్టం గుణ మిమక మారోపయితు మ
స్యమి యోధ్యం స్థాతుం సహి బరిబృధా ధావిత మపి.

35

అత్రతూర్వాశ్చ గర్వత త్రాశ్చ జాడ్యమితి మంత్రస్యం.

—♦ విషదః ♦—

♦ విషద శ్చేతసో భంగ ఉపాయభావచింతనైః. యథా

శ్లో. అవధీరితో మయాయావక మండనసంభ్రమేణ దయతోయం

సఖ కథ ముపైతి త ముపాయ మాకలయ కిం కరోమి ముగ్ధాస్మి.

—♦ కౌత్యక్యం ♦—

♦ కాలాక్షమత్య మాత్యుక్యం మదస్తాపత్యరాదికృత్. యథా

శ్లో. చరమగిరి ముపాగతో వివస్వా నుదయితీశీతకర స్వమగ్రకాంతిః

ప్రజ రమణసమీప మాళి శీఘ్రంసకురువిలంబనమానయాశుకాంతం.

—♦ అధనిద్రా ♦—

♦ నిద్రాచేతోనిమిలనం. యథా

శ్లో. ఉద్దండం జగదండభాండ మఖిలం శ్రీవేంకటాద్రిప్రభౌ

రక్ష త్యస్తనమస్తపాలనమహాయాసః పరం స్వస్తభిః

క్షీరోదన్వతి తన్వతి స్వవపుమా సత్త్వలక్షీసఖం

శేతే సంప్రతి భోగినాం పరిబృఢేనిద్రాణముద్రోహరిః.

38

—♦ ఆశోః ♦—

♦ ఆశో మోహదుఃఖాద్యై రపస్త్రాలోంగతావకృత్. యథా

శ్లో. నిస్సాణరణితం శ్రుత్వా వేంకటాద్రిధరాభుజః

వ్యత్యస్తనామగ్నిహణ మాహ్వాయంతి స్వకా ద్విషః.

39

—♦ మత్తవిబోధా ♦—

♦ మత్త ప్రిద్యాసముద్యోకః

♦ విబోధ శ్చేతనావాప్తిర్జ్యంభాక్షిచరిహర్షకృత్. ఉభయంయథా

శ్లో. ద్విజసుఖకరవృత్తై దివ్యభద్రాననస్థే

విజయిని సరనాథే వేంకటాద్రిశచంద్రే

సకలకువలయశ్రీ గ్లాఢసుప్తేవ పూర్వం

ప్రచురతర మిదానీం సంభ్రమా దుష్టజృంభే.

40

—♦ అమర్షః ♦—

♦ అమర్ష స్సాపరాధేష చేతప్రజ్వలనంమతః. యథా
శ్లో. త్యా మాయాంతం వనవిహరణానంతరం వేంకటాద్రి
క్షోణీపాల స్ఫుటశశినిధం దృష్టుకామా నగర్యాం
నిర్గచ్ఛంతోఽ నిజగురుజన్తై స్సన్నిరుద్ధా స్రమంతా
ల్లక్ష్మీచక్రః కుటిల*భృగుటీనేత్రీయో స్తా స్మృగాక్ష్యః. 41

—♦ అనపిత్తా ♦—

♦ హర్షాద్యాకారసంగు ప్తి రవపిత్తేతి కథ్యతే. యథా
శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రినరనాథ గుణేషు పృస్తు తేషు సూతవరైః
అకారగు ప్తిపరచాతురీ జయతుజయతు తే మహతీ. 42

—♦ చండత్వ మతి వ్యాధ్య న్నాద మరణాని ♦—

శ్లో. ♦దృష్టే పరాధే చండత్వ ముగ్రీతా తర్జనాదికృత్
తత్త్వమార్గానుసంధానా దర్థనిర్ధారణా మతిః
మనస్తాపాద్యభిభవా జ్వరాది ర్వాస్యధి రుచ్యతే
ఉన్మాద స్తుల్యవృత్తిత్వం చేతనాచేతనేష్యపి
మరణం మరణార్థ స్తు ప్రయత్నః పరికీర్తితః.

ఏషం పంచానా ముదాపరణం. యథా

శ్లో. చక్రీకృత్య ధనుర్లతాం విజయిసం శ్రీవేంకటాద్రివ్రభం
జన్యే సంపరితర్జయంత మధికం నిశ్చిత్య రుద్రోవమం
ధావంతో హృదయజ్వరవృత్తికా చుచ్ఛవ్యత్ప్రతీకా వనే
పృచ్ఛంత శ్వరణం గిరీ స్నిజతనో స్త్యక్తుం యతం తేరయః. 43

అత్రసంపరితర్జయంతమిత్యం తేనచండత్వముక్తం । నిశ్చిత్యేత్యాదివామతిః॥ తృతీ
యపాదేనవ్యాధిః । చతుర్థపాదేగిరినిత్యం తేన ఉన్మాదః । నిజతనూరిత్యాదినా మరణప్ర
యత్నఇతిధ్యేయం । సాక్షిస్మరణస్య అమంగళత్వా దృసవిఘాతకత్వా చ్చ నోదాహ
రణ ముచిత మితి తత్ప్రయత్నవైస్సోదాహరణమాద్యతం కవిభి రితితథైవోదాహృతం.

—♦ త్రాసవికల్పా ♦—

శ్లో. త్రాస ఆకస్మికభయా చ్ఛిత్తక్షోభః ప్రకీర్త్యతే
సందేహాత్కల్పనానంత్యం వితర్కఃపరికీర్త్యతే । ఉభయం యథా

* భ్రుకుటీ-పా-భృకుటీ.

శ్లో. ధీరశ్చివేంకటాద్రిక్షితిరమణమహాయుద్ధసన్నాహకాతే

శ్రుత్వా నిస్సాణరాణం యుడితి ఘనఘటాటోపనాదః కి మేవః

కుప్యత్కల్పాంతకాలాంతకడమరురవః కిన్ను సంక్షుబ్ధవార్ధి

స్ఫిలోద్రావో భవే ద్వేత్యనకృదరిన్మసాక్షోభమీయర్భయాత్తాః.

అత్ర శోభమీయరిత్యాదివాత్సల్యం . ఇతరశ్రవ్యత్రవర్క-ఇతి వేదితవ్యం .

ఇతిష్టభిచారిభావానిరూపితాః

అథశతచ్చేష్టయావనోద్భుతహానభావాదికామతాః, ఇత్యాదివానిరిష్ట శృంగా రచేష్ట నిరూప్యంతే.

శ్లో. హవో భావశ్చ హేలా చ మాధుర్యం ధైర్య మిత్యపి

లీలా విలాసో విచ్ఛిత్తి ర్విభనుః కిలికించితం

మోటాయితం కుట్టమితం బిబ్బోకో లలితం తథా

కుతూహలం చ చకితం విహృతంహాస ఇత్యపి

ఏవం శృంగారచేష్టా స్వ్య రస్తాదశవిధా మతాః . తత్ర

—♦ భావహావో ♦—

శ్లో. రసాభిజ్ఞానయోగ్యత్వం భావ ఇత్యభిధీయతే

ఈషద్దృష్టవికార స్వాస్థ్యాద్భావో హావః ప్రకీర్త్యతే . ఉభయంయథా

శ్లో. స్మృశంతీ సానందం కరఃలితతంత్రీవరగుణాన్

స్ఫుటం గాయంతీ సచ్చరిత మతులం వేంకటవిభోః

స్మరంతీ తద్రూపం సదరపులకా కాపి లలనా

స్వకీయం కుర్వంతీ స్మరశరధికల్పం వపు రభూత్ .

45

అత్ర పూర్వార్థభావ ఉత్తరార్థభావ హావో నిర్దిష్టాః.

—♦ అభావో ♦—

♦ నువ్యక్తవికియో భావో హేలేతివతిపాద్యతే. యథా

శ్లో. సావర్ణసాధావభిజాలమార్గా . స్మిరీక్ష్య యాంతం సథి వేంకటాద్రిం

భావప్రరోహనివ బాధమంగేరోమోద్గమాన్ వామదృశో వహంతి.

—♦ మాధుర్యం ♦—

♦ విభావణేపి రమ్యత్వం మాధుర్యం పరికీర్త్యతే. యథా

శ్లో. ప్రకృత్యా లలితాకారో వేంకటాద్రిధరావతిః

భూషా ధత్తే విలాసార్థం యద్వా భూషయితుం చ తాః.

47

—♦ ధైర్యం ♦—

♦ కిలాద్యలంఘనం నామ ధైర్యమిశ్యభీతిశ్చ. యథా
శ్లో. సఖిహృదిబాలాశ్రీవేంకటాద్రితిపంచాక్షరమంత్రవరం
ఏనాం హి జపంతీంధైర్యకంచుకాం కిం కరిష్యతి మనోభూః. 48

—♦ అధర్మలా ♦—

♦ ప్రియానుసరణం లీలానాచా గత్యాభిప్రాయా. యథా
శ్లో. సువర్ణక్షోణీభృద్భవమశతరసారే భుజయుగే
సహేలం క్షౌద్రేవీం దధతి మహితే వేంకటవిభా
నిజా దృగ్వాచేష్టా స్ఫుట మనుసంతీ విజయభూః
పరం పశ్య స్మిన్ ద్ర త్యనుదిన మహీనాం పరిబృధః. 49

—♦ విలాసః ♦—

♦ తాత్కాలిక వికార స్వాస్థ్యో విలాసో దయతేషు శే. యథా
శ్లో. నిజేనయనపంకజే విజయవేంకటాద్రిప్రభాః
వదే ఝడితి పూజయం త్యపిచ బాలికా కాచస
ప్రసూచయితు మిక్షతే ప్రసవచారుతల్పంచ స
త్సఖం కిమపి వా తదమృతకరీ ప్రేయ శ్చాశ్రురీ. 50

—♦ విచ్ఛిత్తిః ♦—

♦ విచ్ఛిత్తి రతిరమ్యత్వం స్వలై రపి విభూషణైః. యథా
శ్లో. యానాం కర్ణోత్పలసుసుష్టుమా నేత్రయోః కంజలాభాం
లాటావత్రశ్రియ ముదవహ ద్గండయో ర్మృతశోభా
నార్య స్తా స్పద్మణగణనిధిం వేంకటాద్రిక్షితీంద్రం
హేలాయాంతం విపులవిశిఖా ద్ద్యౌరి సీరాజయంతి. 51

—♦ విభ్రమః ♦—

♦ విభ్రమ స్త్వరయా కాశే భూషణానవిపర్యయే. యథా
శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రివృత్తిపతివిక్షణ్యరయా కయా
వృక్షేపి కాంచీ గీవాయాం హరివల్లి కటితతే. 52

యథావా —

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిస్వపవీక్షణసంభ్రమేణ

కాంతాజనేన దృశి యావకపంక లేపః

ఓషద్వయేంజన మభూ చ్చ గళే హరిదా

లేపః కృత స్సవది చందన మాననాజ్ఞే.

53

—♦ కిరికించితం ♦—

♦ హర్షామర్షామృగభీత్యాజే స్పృశరః కిరికించితం. యథా

శ్లో. త్రిలోకీలావణ్యావధినిజతనౌ వేంకటవిభా

కరాంభోజం నృస్యా స్పృశతి పరివశ్యంత్యపి రహః

సహర్షం సామర్షం సభయ ముదయద్గదగదరవం

సభాష్టం తత్క్రిడాః కిమపి మృగనేత్రీ స బుబుధే.

54

—♦ మోట్టాయితం ♦—

♦ మోట్టాయితం స్యా దిప్తస్య కథాదౌ భావనూచనం. యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిచరితాకలనా ప్రముత్తో

భావోంతరా మృగదృశాపి భృశం నిరుద్ధః

సంమర్దతోంత రుదగా దృహి రాయతాత్మ్యా

స్వరావంగసంగతలసత్పులకచ్ఛలేన.

55

—♦ కుట్టమితం ♦—

♦ సంమర్దేపి సుఖాధిక్యం రతో కుట్టమితం మతం । అన్యేత్వాహుః

శ్లో. కేశాధరాద్విగహజే మోదమానాపి మానసే

దుఃఖలేప బహిః కుప్యే ద్వత్రి కుట్టమితం హి త దితియథా

శ్లో. సందప్టాధరవల్లవా సఖిభానిర్భిన్న నక్షోరుహ

నిర్మర్యాదకృతాంకపాలివివశస్వీయాఖిలాంగా అపి

శ్రీమద్వేంకటభూపతీంద్రసగరే కాంతాః ప్రియై స్సంగతా

స్సానందా రజసి వ్యనుక్షణ మహా కుర్యంతి వాంఛాం రతో.

56

—♦ అభవిష్కృతః ♦—

♦ మానా త్కాంతస్య సల్లాపే విశ్లేషోనాదరక్రియా. యథా

శ్లో. గోష్ఠ్యాం వేంకటనాయకస్య కవిభిః కాతూహలం వర్తతాం
ప్రీతి స్సంసది వా భవే త్రుతిపదం చాతూదిసత్క్రిడయా
కాలో గచ్ఛతు తత్కథాశ్రవణతః కిం మే వయస్య ముహుః
స్సజ్జభూతశర స్మరః ప్రతిపదం కింకిం క్రియా ద్వా సహే.

57

—♦ లలితం ♦—

♦ నుకుమారాంగవిశ్వాసో య స్తల్లలిత మివ్యతే. యథా
శ్లో. సమంజమంజీరరవః పదచక్రమణాదిభిః
శ్రీవేంకటాద్రిస్మవతే శ్శుద్ధాంతం సేవతే రమా.

58

—♦ కుతూహలం —

♦ కుతూహలం రమ్యదృష్టే చాపల్యం పరికీర్త్యతే. యథా
శ్లో. సస్మక్తాఫలదామభాస్యదుభయప్రాంతోజ్వలాందోళికా
మధ్యానీన మమందచాముశలై స్సంవీజ్యమానం ముహుః
ఆయాంతం జయనంసదాం నిధిమివ శ్రీవేంకటాద్రిప్రభం
ద్రష్టుం పారమృగీదృశో హ్యతిముదా రోహంతి సాధవళిః.

59

—♦ చకితం ♦—

♦ చకితం భయసంభ్రమః. యథా
శ్లో. ప్రేయాంసం నికట ముపాగతం స రేంద్రం
పశ్యంతి సచకితదృష్టి పంకజాక్షీ
ఉత్తిష్టం త్యతిర్ఘడితి స్మరాక్షలాంగీ
తస్యాంత ర్నిరతిశయాం ముదం తనోతి.

60

—♦ విహృతం ♦—

♦ విహృతం క్షాంతకాలస్య వాక్యస్యాకథనం హియా. యథా
శ్లో. తాంబూలచర్వణ ముకారి సహస్రియేణ
శ్రీచందనం తవ పయోధరయోర్విలిప్తం
కింవా సఖితి గదితాపి సఖజనేన
సమ్మాననా సవవధూ ర్నచ కించి దూచే.

61

—♦ అథహాసః ♦—

♦ హాసితం యాననమదోద్భూతం హాసోనిమిత్తకం. యథా
శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రినరనాథ ముదీక్ష్య కాచి
ద్వాలా స్మితం య దకరో దనిమిత్త మేవ
సంయాధయావస మహా మదమల్లికాయా స్త
త్ప్రియశో వికసితం కుసుమం ప్రతీమః. 62

ఇతి శృంగారచేష్టా నిరూపితాః. । అథశృంగారరసస్వాంకురిత్యబల్లవితత్వ
బహుమితత్వ ఫలితత్వపేతవో ద్వాదశావస్థాః కథ్యంతే, తే చ పరిగణితా విద్యానాథేన
శ్లో. చక్షుఃప్రీతిర్మనస్సంగస్సంకల్పోఽథప్రలాపితా
జాగరః కార్యమరితి ర్జ్ఞాత్యాగోఽథ సంద్వంద్వః
ఉన్మాదో మూర్ఛనం చైవ మరణం చరమం విదుః
అవస్థా ద్వాదశ మతాః కామశాస్త్రానుసారతత్త్వి. 63
కేచిత్తు పృథావజ్వరా త్యక్త్వాదశావస్థా ఇతి నదంతి, తత్పరీ

—♦ చక్షుఃప్రీతిః ♦—

♦ అదరా దీక్షణం చక్షుఃప్రీతి మాహు ర్మనీషిణః. యథా
శ్లో. నయనాని మిలకుముదాసీవ కిరంతి గవాక్షసుపదవీభ్యః
శ్రీవేంకటాద్రిన్యవతిం మృగయాపస్పృతం మృగాత్కోపహి. 64

—♦ మనస్సంగః ♦—

♦ ప్రియైకప్రసాద్యం య స్మనస్సంగ స్స కీర్త్యతే. యథా
శ్లో. ఇయం మృగాక్షీ సరదేవదేవే శ్రీవేంకటాదౌ హృదయం నివేశ్య
స్వయం తటస్థేవ వస త్యజన్రమాభ్యః పరం వశ్యత కాతరాక్షీం. 65

—♦ సంకల్పః ♦—

♦ సంకల్పో నాభవిషయమనోరథ ఉదాహృతః. । యథా
శ్లో. కదానా కాంతస్య స్మితసదన మాస్యం హ్యనుభవే
కదానా చాటూక్తీః ప్రియకర మవప్తభ్య కలయే
కదానా వత్కోజే ప్రియ తమకరాజ్ఞం పృథివపే
కదానా వినోదం మధురవరమోషం సు కలయే. 66

—♦ పరిలాపః ♦—

♦ ప్రియశ్రిష్టగుణాలాపః పరిలాపః పరిశీర్షతే. యథా
శ్లో. కియద్వాలావణ్యం కియదపిచ సౌశీల్య మపివా
కియద్వా గాంభీర్యం కియదపిచ మాధుర్య మపివా
కియద్వా కారుణ్యం కియదపిచ చాశుర్య మితిస
ద్గుణానా మాలాపో భవతి మహాలానాం ప్రభుమణేః.

67

—♦ అథజాగరః ♦—

♦ జాగరస్సృద్ధివిదృశా. యథా
శ్లో. అధరకినలయం విహాయరాగో హ్యనవరతప్రియదంతఘాతభీత్యా
నయనకమలయుగ్మ నూయతాక్షౌగతఞ్చ జాగరశోణిమచ్ఛలేన.

68

—♦ కార్యం ♦—

♦ కార్యం స్యా దంగతానవం. యథా
శ్లో. సర్వేషు జే వ్యవయవేషు సహాతితేషు
మధ్యే కృశత్వ మితరేషుచ పుష్టతేతి
యుక్తం చ చేత్యతిరుషా విరహే మనోభూ
రంగాని కర్మయతి హా ధ్రువ మంగనానాం.

69

అత్రనయనరాగేణజాగరో గమ్యతే

—♦ అరతిః ♦—

♦ ప్రియనస్తుషువిద్యేష మరతిం కవయోవిదుః. యథా
శ్లో. మలయపవనః కిం వా వీజ త్యసౌ హిమదీధితిః
కిము సముదితః కిం వా కూజ త్యసౌ పికమండలీ
కిము సముదితో భీష్టం తీష్టం వసంతదురంతకృ
దితి హి మహిలా నింద త్యుచైచ్చః ప్రియాగమకాంక్షిణీ.

70

—♦ ప్రీత్యాగః ♦—

శ్లో. ప్రియేణ వి సంభవిహారకాంక్షిణీనిచింత్య బాలా మబలాంసఖజనే
గతే సుదూరం స్వయమవ్యతాదృశీలజ్ఞ సఖవాతితరాంగతాభవత్.

యథా వా —

శ్లో. ఆయాంతం సరవతివేంకటాద్రిచంద్రం
సంద్రప్తం మణిమయసాధశృంగదేశాన్
విసంభం గతవతి కామినీసమూహే
యాతాభూ త్వచిదతిలజ్జతేవ లజ్జా.

72

—♦ అభిజ్ఞః ♦—

♦ తాపాధిక్యం జ్వరోమతః. యథా

శ్లో. చిరయతి సరనాథే కావ్యగోష్ఠ్యా సమేతే
శిశిరసదుపచారా ప్యాశు పన్నీరసీరైః
ఉదయదధికతాపాకాంతగాత్రా మృగాక్షీ
ప్రతిపదమపి కాంతప్రేక్షీతుం కాంక్షతేన్మ.

73

—♦ ఉష్ణాదుః ♦—

♦ ఉష్ణాద స్త్రుభృత్పత్తిత్వం చేతనాచేతనే వ్యపి. యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిస్యవభీతివశా ద్విషంతో
యాతా దురంతవన మబ్జమనోజ్ఞకోళాన్
దృష్ట్వాపియాకుచధియా మదనాతురాంగా
స్సప్తం కరా వతిముదా ప్రవిసారయంతి.

74

—♦ మూర్ఛా ♦—

♦ మూర్ఛా త్వభ్యంతరే పృత్తి ర్భాష్యేంద్రియనిమిలనం. యథా

శ్లో. పశ్యంత్యామంతరే నాథ మస్యాం బాష్యేంద్రియాణ్యహా
అపిన్వయం పరం దృష్టు మంతరం ప్రావిశన్మివ.

75

—♦ మరణం ♦—

♦ మరణం మరణాగ్ధ స్త్రుభయత్న స్పృశుదాహృతః. యథా

శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రిస్యపతివై రిసంఘవరాంగనాః
ఉద్యుంజతే మారబాణభిన్నా స్త్ర్యక్తుం నిజా స్తనూః.

76

ఇతిద్యాదావస్థానియాపితాః. తాగోక్తకృత్కృంగారరసోద్విబధః సంభోగోవిచరీ
లంభశ్చితి. తతః, సంయుక్తయోస్తుసంభోగోవిచరలంభోవియుక్తయోరితి, వ్యవస్థాశ్చ
గారలంభశ్చితి. తతః సంభోగ ఏకవిధః. తదుక్తంబిద్యావాధేన

—♦ సంభోగశృంగారః ♦—

సంభోగవ్యవస్థావలంకారసంభాషణానింగనమంబువాద్యనేకవ్యాపారవత్సవ
అసంతృప్తికవిధత్యేనగణనాకృతేతి , శేచిస్తుబహు విభజత్యుచుః యథా
శ్లో. ఆరాద్యప్రేమభం గతే ప్రియతమే శ్రీవేంకటాద్రిపథా
మానః క్యాపి గతో మమాంతికగతే లజ్జా గతా క్యాపివా
హస్తాలంబిని సత్యమందపులకై రాకాంత మాసేద్యపు
ర్గాఢం మేంబతి తత్ర యన్య నభవ న్నో వేద్మి తత్త త్సఖ. 77

—♦ విలంబశృంగారః ♦—

అయంతు అభిలాషేర్వావిరహానామితి త్యేన చతుర్విధః తత్ర
—♦ అభిలాషః ♦—
అత్ర అభిలాషానామ సంభోగాత్పరిగమరాగః యథా
శ్లో. కదావా కాంతవ్య స్మితనదన మాన్యం హ్యనుభవే
కదావా చాటూక్తిః ప్రియకర మవప్తభ్య కలయే
కదావా వక్షోజే ప్రియతమకరాబ్జం సృజినహే
కదావా విసంభం మధురపిరమోహం సు కలయే. 78

—♦ ఈర్ష్య ♦—

♦ నాయకస్యాస్యాపక్తి ర్వాచిత్త విక్రియాదుర్వాన్యః తయావిపరీలంభో యథా
శ్లో. త్వదంతికగతం సఖ త్వమసి వా జహాసి ప్రియం
నవేతరమృగీదృశీ కిలభవాదృశీకంనమే
మృదుప్రకృతికస్య వేంకటవిభో మృగోష్ఠ్యా కయా
నిరుద్ధ మభవ న్మనః కిము ముధేర్ష్యయా తామ్యసి. 79

—♦ విరహః ♦—

♦ విరహోనామ లబ్ధసంయోగయోర్నానానాయకయోః శేచిత్కారశేన
పునస్సహగమకాలాతితేషు. యథా
శ్లో. నాయాతి కాంతో విభవేంకటాద్రిః
కింవా మనోభూ రుసయా త్యుదగ్రం
ఇతం క్షణం కాలవిలంబ మేషా
కించి న్న సోఘం క్షమతే మృగాక్షి. 80

—♦ అథచరీవాసః ♦—

శ్లో. యానో ద్వేశాంతరస్పృత్తిత్వం ప్రవాసః । తేన విప్రలంభో యథా
 శ్లో. భూపాలేషు చిరం వసత్పు జయిన శ్రీవేంకట దేః పురే
 తత్కాంతాః ప్రియసంగమే సృజ విధే కామా నసంతా స్మధూన్
 గోటిం వా మలయానిలా నపి తథా రాకేమబింబానిహ
 త్వేతా స్కించదపి స్ఫుటం నహి సృజేత్యాశానతే వేధనం. 81

—♦ రసాభాసః ♦—

పూర్వం నిర్దిష్టో రసాభాసో యథా
 శ్లో. క్రీడావనేషు ధరణీపతి వేంకటా దే
 రాకందదివ్యమకరందరసంనివీయ
 అన్యోన్యగాఢపరిచుంబితచంచుకోటి
 వీతత్రపం పికకులానినదా రమం జే. 82

—♦ భావాభాసః ♦—

♦ భావాభాసో యథా
 శ్లో. శ్రీవేంకటాద్రినృపతిమథితారివరాంగనాః
 క్రీడంతం కఠిణం దృష్ట్వా వనే గోమాంచచిహ్నా తాః. 83
 అత్రరసభావయో రాభావత్వం నామానుచితవిషయప్రసవమితి వేద్యం.
 పూర్వోక్తానాం స్వభిచారిభావానాముదయేన ప్రకామ్యసపథయాపరస్పరవిరుద్ధ
 రసాశ్రితయో ర్భావయో స్పృహధ్యా సంబంధేన అన్యోన్యోపమృద్ధకతయా బహూ
 నాం భావానాం సమావేశే న చ చాతుర్విధ్యం భవతి తథాచోక్తం భావస్యచోదయ
 శ్చాంతిసంధిశ్శబలతాతథేతి. తత్ర భావోదయయో యథా
 శ్లో. కింధ్యాయనీందువద నే నకించిదపిదూతికే
 కాంతంకిం వేతిగదితా లలనాభూ స్సతాననా 84
 అశ్రింజాయాశిదయః.

—♦ భావకాంతిః ♦—

శ్లో. ముంచమానమనిదానమిదానీం ప్రేషితంసుపరికర్మగృహాణ
 ప్రేయసీతిచనఖిహితవాక్యాన్మందహాసమతనోత్తమమభ్యా. 85
 అత్రకోపకాంతిః.

—♦ భావసంధి: ♦—

శ్లో. టంకారై ర్ధనుషో మృధే విజయిన శ్రీవేంకటాద్రివభో
స్వప్రీతామపి దై న్యపాదపతనైః ప్రత్యర్థినాం భూభృతాం
ఏకస్మిన్నయనేతిశోణసుషుమా త్వస్యత్ర బాహ్వీహ్యభూ
దేకస్మిన్నధరేతివేపధు రహా నైశ్చల్య మన్యాధరే 86
అత్రవీరకరుణయోస్సంధిః

—♦ భావశబలతా ♦—

శ్లో. కింమానేన సఖిజనః కిముచదే దాస్తాం తదాభీవచ
శృప్తోప్యేష కిమర్థ మద్యమలయా దాయాతి మందానిలః
హ మా మాస్పృశ చంద్ర తావకకరై స్సంప్రేషయా మ్యంతికం
కాంతన్యాభిజనం సమేష్యతి పతి ర్వాస్యామి వా తం ప్రతి. 78
అత్రచింతాశంకాధైర్యానాయదైవ్యవిత్కహాక్షాత్సక్యానాం సమావేశాచ్ఛా
బల్యం.

—♦ రససంకరః ♦—

శ్లో. హ నాథ క్వ విహాయయాసి సదనం శృంగారసంపత్త్యం
పుత్రాన్వీరగళా నిమానపి పరం కారుణ్యవా తీకృతాన్
ఇత్యుక్తః ప్రియయా ప్రతీవన్యపతి శ్రీవేంకటాద్రివభో
రంతర్భీతిపరాహతోపి బహులం కింవా జహాస స్ఫుటం. 88
అత్ర హాస్యభయానకరసయో స్సంకరః । రసా ద్విసాంతకోత్పత్తిరపి భవతి ।
ఉక్తంచశృంగారతిలకే.

శ్లో. హాస్యో భవతి శృంగారా త్కరుణోర్ద్రాదకర్మణః
అద్భుత శ్చ తథా వీరా ద్భీభత్సా చ్చ భయానకః
రస స్సర్వోపి సంపూర్ణ స్తిరోధత్తే రసాంతరం. 89

ఇతి భారతీయోక్తప్రకారేణ యద్యప్యేకధైకవివరస ఆస్యాద్యతే । తథాపి రస
సంకరో మహాకవిభి రుదాహృతః । తత్ర రసస్య అపరాంగత్వే రసవదలంకారః । భావ
స్య అపరాంగత్వే ప్రేయాలంకారః । రసాభాసభావాభాసయో రపరాంగత్వే ఊర్జ
స్వలంకారః । భావశాంతేరపరాంగత్వే సమాహితాలంకారః । ఏవంభావోదయభావ
శాంతిభావసంధిభావశాబలతానా మపరాంగత్వే భావోదయభావశాంతిభావసంధిభావశ

బలతాభ్యా ఆలంకారాభవంతి। ఉక్తంబాలంకారసర్వస్వే । అరసాభాసతదాభాసతత్త్వ
శమనానాం నిబంధీ రసప్రత్యేయఉజ్జ్వలస్వీసమాహితాని । భావోదయభావకాంతిభావనం
ధిభావశబలతాశ్చ వృథగలంకారాః, । ఏతేషా ముదాహరణా న్యలంకారనిరూపణే
ద్రష్టవ్యాని । ఇతిరసభావాః.

శ్లో. శ్రీరాజత్కమలమలసన్యకమలాస్వాదైకభృంగో హరి

రేవః పాతు నిగంతరం గుణనిధిం శ్రీవేంకటాద్రిప్రభుం

సేవానమ్రసురాసురేంద్రవిలసత్ఫలసలేషూజ్వలా

యత్పాదాంగుళికానఖావళి రభా స్మక్తావళీవాన్వహం.

90

శ్లో. జయతుజయతు సోయం వాసిరెడ్డవ్యవయేందుః.

కువలయమహనీయక్షేమకృద్యేంకటాద్రిః

సతత మపిచ నామ్నా చిహ్నితో వేంకటాదే

జయతుజయతు సోయం మామకేనఃప్రబంధః.

91

ఇతి శ్రీచర్లవేంకటనూరివరచితే శ్రీమత్త్రిభువనపవిత్రవిచిత్రపరివారికానీర
డ్డవ్యవాయసుధాసింధుసుధాసుయాభాయమానసప్రీతిమతోవేంకటాద్రిప్రభో ర్హణరత్నా
వళీనామ న్యలంకారకాస్త్రీ రసనిర్ణయోనామనవమం రత్నం.

శ్లో. శ్రీచర్లన్వయలక్ష్మణాభిధబుధశ్రీసూరమాంబా చ యం

నూనం వేంకటపండితం ప్రసుషువే తస్య పరిబంధోత్తమే

భ్రాజమా విహ వేంకటాద్రిగుణసద్రితావళీనామకే

సద్రత్నంరసనిర్ణయభిధమిదంఖ్యాతింభజేదప్తమం.

92

